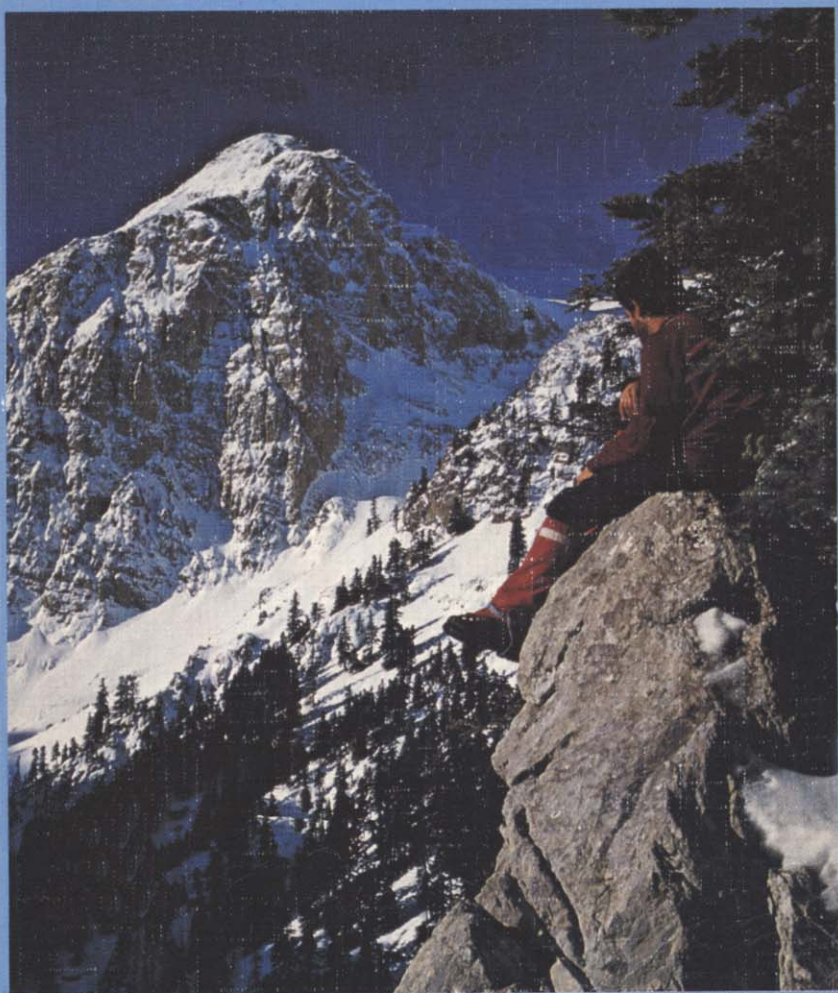

οδηγός πεδίου
για τα ελληνικά βουνά

1. Τα βουνά της Ρουμελίας

Τ.Αδαμακοπουλος Β.Χατζηρβασανης Π.Ματσουκα

ΠΙΤΣΙΛΟΣ

οδηγός πεδίου
για τα ελληνικά βουνά

Τα βουνά της Ρουμελίας

Τ.Αδαμακοπουλος Β.Χατζηρβασανης Π.Ματσουκα

ΠΑΡΝΗΘΑ	ΧΕΛΙΔΩΝΑ	ΚΙΘΑΙΡΩΝΑΣ
ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ	ΚΑΛΙΑΚΟΥΔΑ	ΓΕΡΑΝΕΙΑ
ΓΚΙΩΝΑ	ΟΞΥΑ	ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟ
ΟΙΤΗ	ΚΟΚΚΑΛΙΑ	ΟΘΡΗ
ΒΑΡΔΟΥΣΙΑ	ΠΑΝΑΙΤΩΛΙΚΟ	ΔΙΡΦΗ
ΒΕΛΟΥΧΙ	ΕΛΙΚΩΝΑΣ	ΟΧΗ

Εκδόσεις Τσος Πιτσιλος
Αθηνά 1986

Εξώφυλλο: Γκιώνα, κάτω από το Τραγονόρος και πάνω απ' τη Ρεκά

Κείμενα για ορειβασία
αναρρίχηση και ορειβατικό σκι
Φωτογραφίες και slides: **Τριαντάφυλλος Αδαμακόπουλος**

Έρευνα και κείμενα
για βλάστηση και πανίδα
Χάρτες και σκίτσα: **Βασίλης Χατζηρβασάνης**

Έρευνα για ορειβασία και χλωρίδα
Επιμέλεια κειμένων: **Πηνελόπη Ματσούκα**

Copyright © Τ. Αδαμακόπουλος
Copyright © για τους χάρτες και τα σκίτσα: Β. Χατζηρβασάνης

Ατελιέ: Ε. Παλόγου – Χ. Πετρίδης Ο.Ε.
Offset: Χ. Παπαδόπουλος Α.Ε.

Στον Φαίδωνα Γαληνό
πούσβησε με το όραμα
των βουνών, που τόσο
αγάπησε.

Τη συγκέντρωση όλων των απαραίτητων στοιχείων διευκόλυναν το αρχείο του Φαίδωνα Γαληνού και της Κατερίνας Γκέκας κι ο αναρριχητικός οδηγός του Δημήτρη Κορρέ. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμβολή του μεγάλου ορειβάτη και αναρριχητή Γιώργου Μιχαηλίδη που, εκτός από τις πληροφορίες που αντλήσαμε από το προσωπικό του αρχείο, βοήθησε ο ίδιος στο ξεμπέρδεμα διαφόρων ασαφειών ή ελλείψεων στοιχείων αναρριχητικών διαδρομών με επιτόπου έρευνα.

Θα θέλαμε ακόμη να ευχαριστήσουμε τους φίλους Γιώργο Σφήκα για τα όσα μάθαμε κοντά του για τη φύση, τον Παναγιώτη Ντάσιο για τις χρήσιμες πληροφορίες του και το Γιώργο Χανδρινό και τη Μυρσίνη Μαλακού για όσα μας έμαθαν για τα πουλιά των βουνών.

Πολλά στοιχεία δανειστήκαμε από τα βιβλία του Γιώργου Σφήκα και του Νίκου Νέζη καθώς και από «Το Βουνό» της Ορειβατικής Ομοσπονδίας, «Τα Βουνά» του ΕΟΣ Αθήνας και τις «Κορφές» του ΕΟΣ Αχαρνών. Τέλος αξίζει μια ξεχωριστή μνεία στους συντρόφους των αναρριχήσεων, που δίχως αυτούς κάτι λιγότερο θάχαμε καταγράψει.

Όλες οι φωτογραφίες του βιβλίου είναι του Τ. Αδαμακόπουλου, εκτός από τις παρακάτω:

σελ. 35, 36, 37	της Π. Ματσούκα
σελ. 18, 21	του Π. Μεταξά
σελ. 35 (3 και 6)	του Π. Ντάσιου
σελ. 67	του Ν. Νέζη
σελ. 56, 130 β	του Γ. Μιχαηλίδη
σελ. 82α, 82δ, 97β, 133γ, 134	του Φ. Γαληνού
σελ. 83γ	του Κ. Παχή

Οι ανάγλυφοι χάρτες έγιναν από τον Β. Χατζηρβασάνη ειδικά για το βιβλίο αυτό. Φωτογραφίες, χάρτες και σκίτσα καλύπτονται από το Copyright και απαγορεύεται η αναδημοσίευσή τους.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά από δέκα χρόνια στο βουνό και ύστερα από μια εκδοτική πείρα πέντε χρόνων («Ανάβαση»), αρχίσαμε να σκεφτόμαστε πάνω στη δημιουργία μιας σειράς βιβλίων για την κίνηση στο βουνό. Μέσα από συζητήσεις και (αναπόφευκτες) συγκρίσεις, καταλήξαμε σε μια μορφή οδηγού, που θα κάλυπτε μεν τα καθαρά ορειβατικά θέματα (ορεινή πεζοπορία, αναρρίχηση, διαδρομές με ορειβατικά σκι), αλλά ταυτόχρονα θα τολμούσε μια προσέγγιση της ζωής των βουνών (ζώα, πουλιά, αγριολούλουδα). Τα χρόνια που δουλεύουμε την ύλη, σκαλίζοντας αρχεία, ψάχνοντας την άγρια φύση στο πεδίο και μαζεύοντας γνώσεις, διαμορφώθηκε μέσα μας μια νέα αντίληψη για τα ελληνικά βουνά: για τη φύση τους, για την ορειβατική μας ιστορία, ακόμα και για το πώς αξίζει να φτιαχτεί ένα βιβλίο. Αρχίσαμε να βλέπουμε μακρύτερα, πέρα απ' το γνωστό και το συνηθισμένο: οραματιστήκαμε έναν οδηγό πεδίου φτιαγμένον στο βουνό κι όχι από εγκυκλοπαίδειες, που να ξεχειλίζει περπάτημα και κούραση και ψάξιμο. Έτσι ξαναρχίσαμε ουσιαστικά απ' την αρχή. Μάθαμε να διαβάσουμε τα ίχνη στο χιόνι, να δουλεύουμε μεγάλους τηλεφακούς και φλας, να κοιτάμε σε μέρη παράξενα για φωλιές πουλιών, να ξεχωρίζουμε τα είδη των βατράχων, των εντόμων και των λουλουδιών. Μέσα απ' αυτό το ψάξιμο καταλάβαμε τη σπουδαιότητα της ελληνικής φύσης και τη μοναδικότητά της στον ευρωπαϊκό χώρο.

Βγάλαμε πολλά συμπεράσματα για τις λειτουργίες της ορεινής φύσης και «ανακαλύψαμε» φυτά και ζώα που δεν είχαν παρατηρηθεί ποτέ ή μια φορά πριν από έναν αιώνα. Μπαίνοντας σε χώρους άγνωστους και αξιοποιώντας τη βοήθεια πιο ειδικών (Σφήκας, Ορνιθολογική Εταιρεία κ.ά.) αποκρυπτογραφήσαμε σημαντικά ευρήματα και κυρίως διατυπώσαμε μερικές απόψεις για τις σχέσεις και τις λειτουργίες της φύσης.

Κι ήρθε η στιγμή να γίνουν όλα αυτά βιβλίο πεδίου. Στο βιβλίο αυτό περάσαμε ατόφια την προσωπική μας αντίληψη για τον οδηγό πεδίου, αποφεύγοντας ότι είναι περιττό και εστιάζοντας κυρίως στα θέματα που μπορεί να αντιληφθεί και να αναρωτηθεί ο καθένας.

Η λογική που ακολουθήσαμε στην καταγραφή των πληροφοριών ακολουθεί τις παρακάτω βασικές αρχές:

— Η εισαγωγή είναι το σπουδαιότερο κεφάλαιο για να αποκτήσει κανείς μια σφαιρική αντίληψη για όσα συμβαίνουν στα βουνά. Είναι το κεφάλαιο που συνδέει και εξηγεί όλα τα υπόλοιπα και η λειτουργική του εξοικονομεί χώρο και χρόνο στον αναγνώστη.

— Στα γενικά του κάθε βουνού αποφύγαμε όσο γινόταν τα εγκυκλοπαιδικά στοιχεία (μυθολογία, λαογραφικά) και καταργήσαμε το κλασσικό κατεβατό με τις κορφές. Ο χάρτης περιέχει όλες τις κορφές, δείχνει γλαφυρά το ανάγλυφο και οδηγεί από τις γύρω πόλεις και χωριά προς το βουνό. Δεν μπήκαμε στα έξοδα μια κακής αντιγραφής των χαρτών της Γ.Υ.Σ., αφού ο καθένας μπορεί σήμερα ν' αποκτήσει χάρτες σε κλίμακα 1:50.000, με εξαιρετική ακρίβεια και ισοϋψείς κάθε 20 μέτρα από τη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, στο Πεδίο του Άρεως.

— Στην πεζοπορία δίνουμε όλες τις αναγκαίες λεπτομέρειες, αφήνοντας μεγάλα περιθώρια ψαξίματος, ιδίως στα μικρά βουνά όπου η αίσθηση και οι συνέπειες κάποιου χασίματος δεν είναι άσχημες.

— Στην αναρρίχηση δίνουμε όλες τις διαδρομές και όσες χαράξεις είναι γνωστές και πιστεύουμε ότι εδώ κάναμε μια καλή δουλιά. Άλλωστε και μεις ξεκινήσαμε σαν αναρριχητές και δείξαμε μια ιδιαίτερη εύνοια στο θέμα.

— Στο ορειβατικό σκι, καταγράφουμε μόνο ολοκληρωμένες μεγάλες διασχίσεις μια και για μικρότερες αναβάσεις μπορεί κανείς να συμβουλευτεί το πεζοπορικό μέρος.

— Στα οικολογικά τέλος, δίνουμε μια ζωντανή περιγραφή, χωρίς λατινικούρες και επιστημονικοφάνεια, με έμφαση στην ερμηνεία των όσων μπορεί να δει ένας παρατηρητικός ορειβάτης.

Και στο τέλος, αλλά όχι μόνο εκεί, κάνουμε μια λεκτική προσπάθεια να δείξουμε τις συνολικές διαστάσεις μιας καθολικής απειλής.

Πολύς κόπος, πολλές μέρες στο βουνό, πολύ ψάξιμο για ένα τόσο μικρό βιβλίο. Όμως για το σακίδιο χρειάζεται ένα μικρό εργαλείο που να τα κάνει σχεδόν όλα, κάτι σαν τους ελβετικούς σουγιάδες.

Απέναντι: Οίτη, παραλλαγή στο λευκό

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

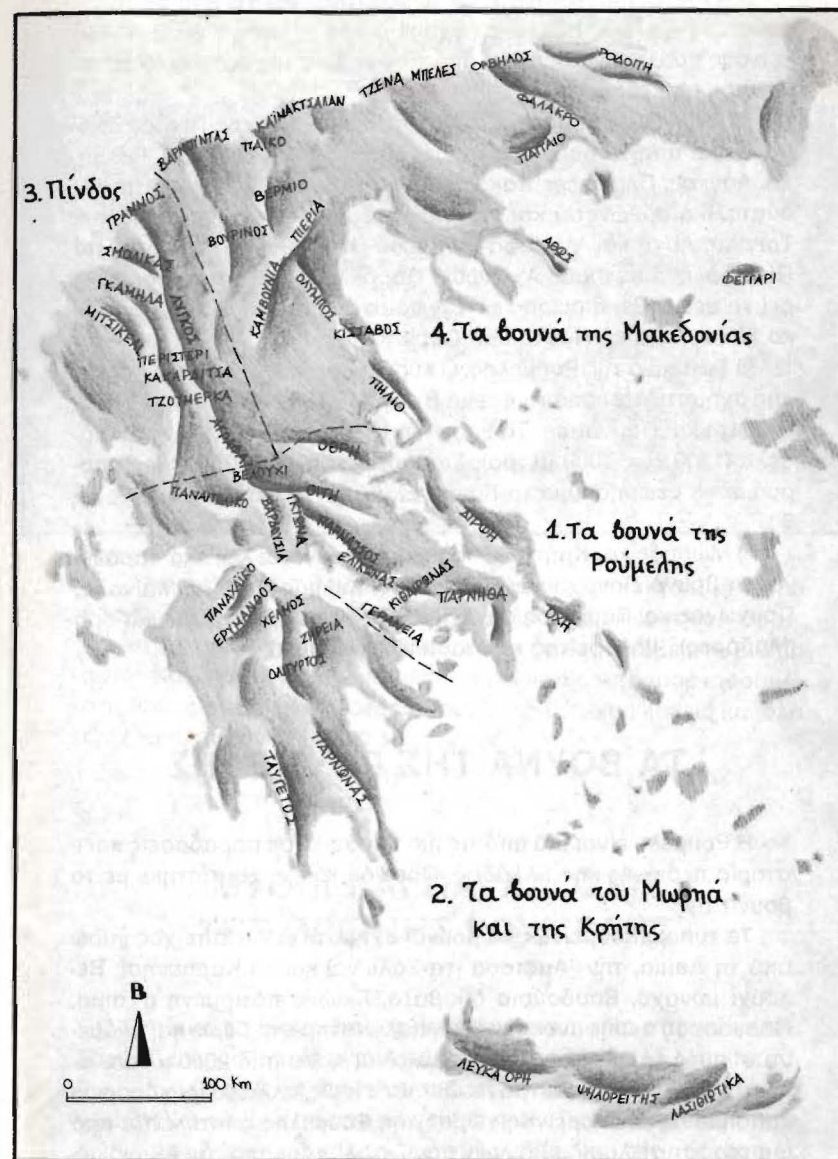
ΟΡΟΓΕΝΕΣΗ

Οι Ελληνικές οροσειρές είναι τμήμα του Δειναροταυρικού τόξου που περιλαμβάνει τις Δειναρικές άλπεις, την οροσειρά Πίνδου - Ωλενού, τα βουνά της Κρήτης, την Κάρπαθο, τη Ρόδο και την οροσειρά του Ταύρου της Μ. Ασίας. Ήδη από την κατώτερη κρητιδική περίοδο είχε αναδυθεί από τη θάλασσα μια περιοχή της Ελλάδας που περιελάμβανε την Όθρη, τη Γκιώνα και τον Παρνασσό, αλλά στις αρχές της νεώτερης κρητιδικής το τμήμα αυτό ξαναβυθίστηκε. Στα τέλη της νεώτερης κρητιδικής υποπεριόδου άρχισαν οι λεγόμενες αλπικές ορογενετικές πτυχώσεις που προκάλεσαν την ανάδυση από την Τηθύα θάλασσα του κύριου όγκου της Ελληνικής χερσονήσου (Αιγηίδα χώρα). Χαρακτηριστικά πτυχωσιγενή βουνά αυτής της περιόδου είναι η Γκαμήλα, τα Άγραφα, ο Όλυμπος και ο Παρνασσός. Με την αλλαγή στην ισοστάσια της Αιγηίδας, άρχισε μια σειρά γεωλογικών διαταραχών, κυρίως καταβυθίσεων, που έδωσε τις σημερινές μεγάλες κοιλάδες και λεκάνες. Τα κομμάτια γης που απέμειναν ανάμεσα απ' τα βυθίσματα σχημάτισαν τα ρηξιγενή όρη (Κιθαιρώνας, Πήλιο κλπ). Οι εγκατακρημνίσεις συνεχίστηκαν και ολοκληρώθηκαν στη τεταρτογενή περίοδο και προέκυψαν οι σημερινές μορφές των απόκρημνων κορφών.

Εν τω μεταξύ συνέβησαν τρεις διαδοχικές εξαπλώσεις των πάγων και σχηματίστηκαν στην Ελλάδα παγετώνες στις κορυφές των υψηλότερων βουνών (Όλυμπος, Παρνασσός, Γκιώνα, Βαρδούσια, Ερύμανθος, Χελμός, Ζήρεια, Ταΰγετος), που κατέβαιναν μέχρι τα 2000 μέτρα περίπου και διαμόρφωσαν τα πάνω τμήματα των σημερινών χαραδρών. Παράλληλα, στη διαμόρφωση της σημερινής μορφής των βουνών συνετέλεσαν και άλλοι παράγοντες όπως η διάβρωση από τον άνεμο και τη βροχή, η αποσάθρωση εξ αιτίας του παγετού, η μεταφορά φερτών υλών από τους χειμάρρους, τα καρστικά φαινόμενα και οι κατολισθήσεις. Τα φαινόμενα αυτά ευνοούνται από τα πετρώματα των Ελληνικών Βουνών. Τα κυριώτερα πετρώματα είναι οι ασβεστόλιθοι (Όλυμπος, Χελμός, Γκιώνα, Βέρμιο κλπ) ο φλύσχης (Νότια Πίνδος), ο σερπεντίτης (Σμόλικας) και οι σχιστόλιθοι (Μακεδονία).

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΟΥΝΑ

Τα βουνά μας δεν είναι τυχαία σπαρμένα στον Ελληνικό χώρο. Σχηματίζουν νοητές γραμμές που τις λέμε οροσειρές.

Ο κύριες οροσειρές είναι:

α) Η οροσειρά των συνόρων που σχηματίζεται από τα βουνά Βαρδούντας, Καίμακταλάν, Τζένα, Μπέλες, Όρβηλος, Φαλακρό και Ροδόπη. Τα βουνά αυτά είναι ομαλά, κατάφυτα από υγρά δάση και με σπάνια πανίδα.

Στην πραγματικότητα είναι ανεξάρτητα βουνά που χωρίζονται από χαμηλούς αυχένες. Έχουν όμως τη μορφή γεωφυσικού τείχους που υψώνεται πάνω από τις λεκάνες της δυτικής και ανατολικής Μακεδονίας.

β) Η Πίνδος. Η κύρια γραμμή της οροσειράς της Πίνδου σχηματίζεται από τα βουνά Γράμμος, Σμόλικας, Τραπεζίτσα, Γκαμήλα, Λύγκος, Περιστέρι, Κακαρδίτσα και Τζουμέρκα. Στα νότια και ανατολικά ορθώνεται και η νότια Πίνδος με τα βουνά Κόζιακας, Τριγγιά, Αυγό και Άγραφα. Ανάμεσα στην κυρίως και την νότια Πίνδο ρέει ο ποταμός Αχελώος. Παρακλάδι της οροσειράς μπορεί να θεωρηθεί η σειρά των ξεχωριστών βουνών Βόϊο, Σινιάτικο, Βίτσι, Βέρμιο, Πιέρια και Όλυμπος.

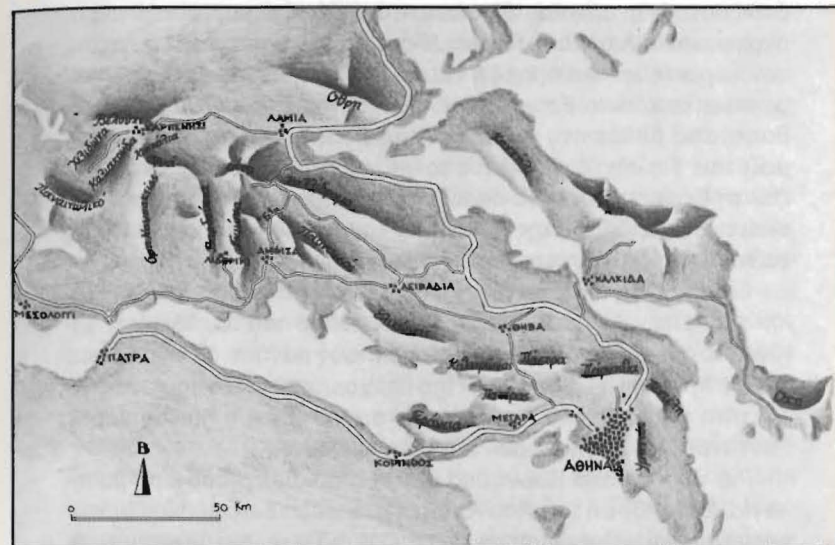
γ) Τα βουνά της Ρούμελης. Ο κύριος ορεινός όγκος της Ρούμελης σχηματίζεται από τα βουνά Βελούχι, Οξυά, Βαρδούσια, Γκιώνα, Οίτη και Παρνασσό. Τα βουνά αυτά χωρίζονται από ψηλά διάσελα (1800 έως 1000 μέτρα). Σαν προέκταση της Ρούμελης μπορούμε να θεωρήσουμε τα βουνά Ελικώνας, Κιθαιρώνας, Πάρνηθα.

δ) Μωρηάς και Κρήτη. Όσο και αν ακούγεται λεκτικά παράξενο, τα βουνά Παναχαϊκό, Ερύμανθος, Χελμός, Ζήρεια, Μαίναλο, Πάρνωνας και Ταΰγετος συνεχίζονται στη Κρήτη στα Λευκά όρη (Μαδάρες), Ψηλορείτης και Λασιθιώτικα βουνά.

ΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

Η Ρούμελη είναι μιά από τις πιάδες πλούσιες σε παραδόσεις και ιστορία περιοχές της Ελλάδας. Ορεινός τόπος, ταυτίστηκε με τα βουνά της.

Τα τυπικά Ρουμελιώτικα βουνά, σχηματίζουν ένα τείχος γύρω από τη Λαμία, την Άμφισσα (τα Σάλωνα) και το Καρπενήσι: Βελούχι μοναχό, Βαρδούσια δύσβατα, Γκιώνα ποτισμένη μ' αίμα, Παρνασσός περήφανος και Οίτη πολυπατημένη. Γύρω και ανάμεσα σ' αυτά τα μεγάλα βουνά (όλα είναι πάνω από 2000 μ.) απλώνονται άλλα, λιγότερο τραγουδισμένα ίσως, αλλά το ίδιο όμορφα και σημαντικά. Ο ορεινός χώρος της Ρούμελης αποτελείται από μια τεράστια αλυσίδα βουνών που ξετυλίγεται από την Αθήνα μέχρι τα Άγραφα. Κάθε κρίκος κι ένα βουνό, κάθε ένωση κι ένα διάσελο. Την αλυσίδα αυτή ονόμαζαν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ: «ο δρόμος των βουνών» κι ήταν η μόνη οδός επικοινωνίας του Στρατηγείου (Περτουλί) με την Αθήνα. Από την Αθήνα λοιπόν, Χασιά και Πάρνηθα, ύστερα Ελικώνας, Παρνασσός, 51, Γκιώνα, πλάι στα Βαρδούσια, Τυμφρηστός και Άγραφα.

Έτσι η βουνίσια Ρούμελη πλάτυνε κι έπιασε και τα μικρότερα βουνά Οξυά, Κοκκάλια, Καλλίδρομο, Ελικώνας, Πάρνηθα, Όθρη.

Αυτή λοιπόν την ορεινή Ρούμελη θα ψηλαφίσουμε στο βιβλίο αυτό. Και για λόγους ιστορικούς κυρίως θα «προσαρτήσουμε» στη Ρούμελη και τα ψηλότερα βουνά της Εύβοιας καθώς και όλα τ' άλλα άξια λόγου βουνά της Στερεάς.

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα και γοητευτικά στοιχεία κάθε λαού είναι η μυθοποίηση της φύσης και της ζωής. Η Ελληνική μυθολογία, μια από τις πιο πλούσιες, είναι ταυτόχρονα αρκετά εύγλωττη και μαζί με τους μεταγενέστερους λαϊκούς μύθους μπορεί να μας δώσει ένα μέτρο της ψυχολογίας και της νοοτροπίας των προγόνων μας. Στην καταγραφή που ακολουθεί, οι σημερινές λέξεις προσπαθούν να αποδώσουν τη φαντασία, τους φόβους και την εμπιστοσύνη που ένιωθε ο ανέκαθεν κάτοικος της Ρούμελης για την όμορφη και φιλική γη του.

Οι πιο παλιοί μύθοι αναφέρονται στα φυσικά φαινόμενα, στον κατακλυσμό και στις πέντε γενιές των ανθρώπων. Με τους μύ-

θους αυτούς οι αρχαίοι Έλληνες προσπάθησαν να δώσουν μια υπερφυσική αλλά προσωποποιημένη ερμηνεία για τα όσα συνέβαιναν γύρω τους. Μια όμορφη τέτοια ιστορία λέει πως η Σελήνη ερωτεύτηκε κάποιον βοσκό της Γκιώνας, τον Ενδυμίωνα και κατέβαινε στις βαθύσκοιες χαράδρες του βουνού για να ζευγαρώσει μαζί του. Τις νύχτες βασίλευε το σκοτάδι και οι άνθρωποι ονόμαζαν τη Γκιώνα «Ασέληνο όρος». Με το μύθο αυτό εξηγούσαν τις σκοτεινές χαράδρες της Ρεκάς και του Λάζου και τους μαύρους τοίχους της δυτικής και βόρειας όψης της βουνού.

Για την Οίτη υπάρχει ο γνωστός μύθος για την πυρά του Ηρακλέους. Όταν ο Ηρακλής φόρεσε το μανδύα που του έδωσε η Δήϊανειρα, άρχισε να υποφέρει από φρικτούς πόνους. Συγκέντρωσε ξύλα στην κορφή Πυρά της Οίτης και χάρισε το τόξο του στον Φιλοκτήτη που δέχτηκε ν' ανάψει τη φωτιά. Έτσι ο ήρωας κήκε ζωντανός για να γλυτώσει από τους πόνους.

Για το γειτονικό Παρνασσό υπάρχει πολύ περισσότερη μυθολογία. Στην κορφή του Παρνασσού, Λιάκουρα διασώθηκαν ο Δευκαλίωνας και η Πύρρα απ' τον κατακλυσμό. Στο ίδιο βουνό γεννήθηκαν ο Έλλην και ο Αμφικτίωνας, τα δύο αιώνια σύμβολα του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Για τον ίδιο τον Παρνασσό λεγόταν πως ήταν γιός του Ποσειδώνα και της νύμφης Κλεοδώρας. Στα οροπέδια του βουνού, αλλά άγνωστο πού ακριβώς, βρισκόταν η αρχαία πόλη Λυκώρεια που πήρε τ' όνομά της από τον Λύκωρι γιό του Απόλλωνα και της νύμφης Κωρυκίας. Αργότερα το όνομα Λυκώρεια δόθηκε στην ψηλότερη κορφή, τη Λιάκουρα. Είναι αξιοσημείωτο ότι το οροπέδιο στ' ανατολικά της Λιάκουρας λέγεται σήμερα Λυκέρει και ότι η ρίζα Λυκ- σημαίνει φως, ήλιος, ανατολή, ότι και Λιάκουρα δηλαδή. Στο Δυτικό Παρνασσό υπάρχει το Κωρύκειο άντρο, σπήλαιο αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Στα γύρω του άντρου δάση που οι αρχαίοι ονόμαζαν «Παρνασσία νάπη» (= δρυμός) κατοικούσαν οι Ναπαίες νύμφες, οι Ορειάδες, οι Ορεστειάδες και κυρίως οι Παρνασσίδες, συνοδοί και τροφοί του Διόνυσου. Οι νύμφες αυτές όπως και οι Δρυάδες και άλλες, συμβόλιζαν τα ζώα και τη βλάστηση του τόπου που ήταν ιερά. Τοξεύοντας ένα ελάφι ή κόβοντας ένα αιωνόβιο δέντρο είχες πάντα το φόβο να επισύρεις την οργή του θεού που το προστάτευε (συνήθως η Άρτεμη). Όταν κάποιος ασεβής έκοβε μια βελανιδιά, η Δρυάδα πέθανε με βαθιούς στεναγμούς και η Άρτεμη εκδικιόταν το θάνατό της στέλνοντας στον άνομο συμφορές και μαρτύρια.

Ένας από τους παλιότερους θεούς του αρχαίου κόσμου είναι ο Απόλλωνας. Αφού απαλλάχτηκε από διάφορα στοιχεία τοτεμισμού, από θεός των κοπαδιών, έγινε θεός του φωτός και αργότερα της μουσικής. Ήταν από τις πιο αγαπητές θεότητες κι ένας από τους παλιότερους μύθους αναφέρεται στη μάχη του Απόλλω-

να με τον Πύθωνα (δράκοντα που τον ξαπόστειλε η Ήρα να κυνηγάει τη Λητώ, μητέρα του Απόλλωνα). Ο νεαρός Απόλλωνας φάνηκε στους νότιους γκρεμούς του Παρνασσού, εκεί όπου φώλιαζε ο Πύθωνας. Ο δράκος βγήκε από τη σπηλιά του, στη σκοτεινή χαράδρα της Κασταλίας και χύμηξε πάνω στο χρυσό θεό του Ήλιου, αλλά πέθανε τρυπημένος απ' τις γοργές σαίτες του. Ο Απόλλωνας έθαψε το κουφάρι του δράκου και ίδρυσε το ναό και το μαντείο των Δελφών. Τριγύρω χτίστηκε η ιερή πόλη των Δελφών. Οι ιερείς του μαντείου ασκούσαν ισχυρή πολιτική επιρροή τα παλιά χρόνια σ' όλο τον Ελλαδικό χώρο.

Δεμένος με τον Απόλλωνα είναι κι ο Ελικώνας, μα με το θεό της μουσικής αυτή τη φορά. Ο Ελικώνας είναι το βουνό των εννιά μουσών. Πανέμορφες και γεμάτες νιάτα, οι κόρες του Δία και της Μνημοσύνης συνοδεύουν τον Απόλλωνα και χορεύουν και τραγουδάνε στους ήχους της γλυκιάς λύρας του. Κάθε μια απ' τις εννιά σοφές κόρες προστάτευε μια μορφή της τέχνης. Η Καλλιόπη την επική ποίηση, η Μελπομένη την τραγωδία, η Ευτέρπη τη λυρική ποίηση, η Ερατώ την ελεγεία, η Θάλεια την κωμωδία, η Τερψιχόρη το χορό, η Κλειώ την ιστορία, η Ουρανία την αστρονομία κι η Πολύμνια τους ιερούς ύμνους. Καθαρό σαν το νερό των πηγών αντηχεί το τραγούδι τους και οι φωνές τους πλέκουν ύμνους στη φύση και τη ζωή.

Στον κοντινό Κιθαιρώνα βρίσκονταν το αναπαυτήριο της θεάς του κυνήγιού, της Άρтемης, κόρης του Δία. Μέσα σε μια ευωδιαστή σπηλιά, κρυμμένη με μυρσίνες, ανάβλυζε το νερό της πηγής όπου οι νύμφες έλουζαν τη θεά. Μια τέτοια στιγμή πρόβαλε άθελά του στο άνοιγμα της σπηλιάς ο Ακταίονας και η θεά οργισμένη που φάνηκε η ομορφιά της στα μάτια του θνητού τον μεταμόρφωσε σε ελάφι. Είναι αρκετές οι μεταμορφώσεις θνητών σε ελάφια, εξαιτίας κάποιας προσβολής των θεών. Έτσι οι αρχαίοι εξηγούσαν τα μεγάλα θλιμμένα μάτια που γύριζε το περήφανο ζώο στους κυνηγούς όταν το πλήγναν.

Ένας ακόμη θεός, πολύ παλιός κι αυτός, προγενέστερος του δωδεκάθεου, είναι ο Πάνας. Ο τραγοπόδαρος θεός ξεκίνησε σαν προστάτης της κτηνοτροφίας. Με τον καιρό όμως συγχέεται όλο και περισσότερο με τη φύση και γίνεται φύλακας των δροσερών σπηλιών και των σκιερών φαραγγιών. Ιδιαίτερη ομορφιά έχουν επίσης οι μύθοι για τις μεταμορφώσεις των θνητών σε ζώα και φυτά. Ο Κάδμος και η Αρμονία έγιναν φίδια από τον Λυκάωνα προέρχεται ο άγριος λύκος και ο βασιλιάς της Σκυθίας Λυγκέας μεταμορφώθηκε στο λύγκα. Η νύμφη Δάφνη που ερωτεύτηκε ο Απόλλων έδωσε το ομώνυμο μυρωδάτο θάμνο και ο σκληρός πολεμιστής Τηρέας μεταμορφώθηκε στον μακρύραμφο τσαλαπετεινό που το λοφίο του ανεμίζει όπως το λοφίο στα πολεμικά κράνη.

Από τις πιο γλαφυρές και συγκινητικές μεταμορφώσεις είναι ακόμη του Υάκινθου και του Νάρκισσου στα ομώνυμα λουλούδια. Ο Νάρκισσος, γιός του ποταμού Κηφισού και της νύμφης Λειρόπης, ήταν όμορφος αλλά φαντασμένος και αγαπούσε μονάχα τον εαυτό του. Τον αγάπησε η νύμφη Ηχώ αλλά αυτός την απέκρουσε κι από τότε η νύμφη κρύβεται θλιμμένη στους λόγγους και επαναλαμβάνει τις τελευταίες λέξεις όσων ακούει. Η Αφροδίτη, οργισμένη που ο Νάρκισσος αποστρέφεται τα δώρα της, τον τιμώρισε έτσι: όταν ο νέος έσκυψε στα νερά μιας παρθένας πηγής να δροσιστεί, αντίκρουσε το είδωλό του να καθρεφτίζεται στο σκοτεινό βάθος. Ερωτεύτηκε την εικόνα του και πέθανε από θλίψη και πείνα, σκυμμένος πάνω απ' το κρύο νερό, κοιτώντας αχόρταγα την ομορφιά που δεν μπορούσε να αγκαλιάσει. Όταν οι νύμφες ήρθαν να πάρουν το κουφάρι του, βρήκαν ένα άσπρο ευωδάτο λουλούδι να λικνίζεται στην όχθη. Είναι το λουλούδι του θανάτου που το λέμε νάρκισσο.

Υπάρχει ακόμα μια ολόκληρη σειρά μύθων που αναφέρονται στη δημιουργία των βουνών και τους διάφορους σχηματισμούς τους. Ένας παλιός μύθος ερμηνεύει τη γειτονιά του Κιθαιρώνα με τον Ελικώνα: Ήσαν δυο αδέρφια, ο ένας καλός, γλυκομίλητος και τιμούσε τους γονιούς του. Ο άλλος κακός και πλεονέχτης, αρπάζεται με τον πατέρα του και τον αδερφό του και τους γκρεμίζει από 'να βράχο. Στη μάχη όμως γκρεμίζεται κι ο ίδιος και οι θεοί έκαναν τα δυο αδέρφια, δυο γειτονικά βουνά. Στον κακό Κιθαιρώνα έστειλαν τις Ερινύες να κατοικήσουν και στον καλό Ελικώνα τις Μούσες.

Τέλος ένας από τους παλιότερους μύθους δίνει μια εξήγηση για τη γύμνια των βουνών της Ρούμελης. Όταν ο Ήλιος δάνεισε το άρμα του στον απερίσκεπτο γιο του Φαέθωνα, αυτός έχασε

Νάρκισσος, το λουλούδι του θανάτου.

τον έλεγχο των φτεροπόδων αλόγων και η πύρινη σφαίρα άλλοτε ανέβαινε πολύ ψηλά και τότε πάγοι σκέπαζαν τη γη κι άλλοτε κατέβαινε πολύ χαμηλά και τότε πυρκαγιές κατέτρωγαν τα δάση. Σύμφωνα μ' αυτό το μύθο τότε κάηκαν τα δάση του Παρνασσού, της Γκιώνας και του Ελικώνα.

Ερχόμενοι προς τα νεώτερα χρόνια συναντάμε πλήθος μύθων που σχετίζονται με τα ρουμελιώτικα βουνά και αναφέρονται σε δοξασίες, ερμηνείες και κατορθώματα. Πιο διαδεδομένος μύθος είναι αυτός του καλόγερου που ασκήτεψε κοντά σε κάποια κορφή· μύθος κοινός σε πολλά Ελληνικά βουνά, αλλά ανεξακρίβωτος συνήθως. Στα Βαρδούσια κατονομάζονται δυο τέτοιες τοποθεσίες (μια κοντά στον Κόρακα, στην Ασκιότρυπα και μια στο Μοναστηράκι, κοντά στην Καρυά Αρτοτίνας). Ο μύθος αναφέρει ότι ο καλόγερος πέθανε από τη βουή του ανέμου και το κρύο κι όχι από κάποια άλλη έλλειψη. Για τα Βαρδούσια υπάρχει κι η ιστορηση πως το νερό του Κόρακα το μοίρασαν με υπόγειους οχετούς οι παλιοί, στα χωριά Μουσουνίτσα και Βελούχοβο. Και για να μοιράσουν στα ίσια το νερό έβαλαν στον αγωγό της Μουσουνίτσας ένα σωρό κατσικότριχα. Με τα χρόνια όμως στούμπωσαν στο άνοιγμα τα μαλλιά και το νερό της Μουσουνίτσας λιγόστεψε. Ένας ακόμα θρύλος των Βαρδουσίων αναφέρεται στα πολλά νερά του βουνού. Ερχόντουσαν, λέει, ξένοι να μετρήσουνε τις πηγές. Όλη τη μέρα περπατούσαν και μέτραγαν, μα μόλις νύχτωνε ερχόταν μια λάμια και τους έτρωγε. Έτσι κανείς δεν μπορούσε να μάθει πόσες πηγές έχει το βουνό. Μια φορά ξεκίνησαν δυο μαζί και τη νύχτα κοιμήθηκαν ανάποδα, το κεφάλι του ενός στα πόδια του άλλου. Ήρθε λοιπόν η λάμια και σαν τους είδε είπε: «σαράντα πηγές φυλάω και εκατό βρυσούλες, τέτοιο τέρας με δυο κεφάλια πρώτη φορά βλέπω». Έτσι έμαθαν τις πηγές των Βαρδουσίων.

Μια άλλη παράδοση λέει πως στην κορυφογραμμή των Κοκκαλίων έγινε κάποτε μεγάλη μάχη και πως μέχρι τα τώρα βρίσκονται εκεί πολλά κόκκαλα. Ακόμη, για την τοποθεσία Συμπεθερικό, στο Βελούχι, πάνω απ' το χωριό Στένωμα, λέχεται πως εκεί πέτρωσαν η νύφη, ο γαμπρός κι όλη η συνοδιά τους — παπάδες και συμπέθεροι — ύστερα από κατάρα που τους έστειλε η μάνα της νύφης, χολωμένη απ' την απληστία της κόρης της που της πήρε όλο το βίος για προίκα.

Για την κορφή Γεροντόβραχος του Παρνασσού, λένε στην Αράχωβα, πως από κει γκρέμιζαν παλιότερα τους ανήμπορους γέροντες. Και πως στη Λιάκουρα υπάρχει μια κρυμμένη εκκλησία που δεν τη βρίσκει κανείς, όταν όμως βρέχει τα νερά χωρίζουν στα δύο και δεν την αγγίζουν. Ακόμη την κοιλάδα ανάμεσα στη Λιάκουρά και το Γεροντόβραχο — πού 'ναι γεμάτη καρστικά γου-

Το Δρακόσπιτο της Όχης.

βώματα — τη λένε Διαβολάλωνα, ότι εκεί αλωνίζουν οι διαβόλοι.

Μια ολόκληρη μυθοπλασία έχει στηθεί για το Δρακόσπιτο της Όχης. Το κτίσμα αυτό είναι κάποιος αρχαίος ναός που έχτισαν ασιάτες δούλοι. Η παράδοση λέει ότι εκεί έμενε ένας δράκος που αγάπησε μια κοπέλα από ένα κοντινό χωριό. Για να τον ξεφορτωθεί η κοπέλα ξαμόλησε το τσομπανόσκυλο του αδερφού της που τον έφαγε. Λένε πως ακόμα φαίνονται τα ίχνη του δράκου και του σκυλιού στα βράχια.

Κοντά στην κορφή λένε ακόμα πως κάτω από μια πλάκα είναι χωμένος ένας μεγάλος θησαυρός. Το μέρος το λένε Βιός.

Πέρα από τους καθαυτό μύθους υπάρχει και η ιστορία των δύο τελευταίων αιώνων που έχει αρχίσει κι αυτή να ξεφτιίζει και να χάνεται στην αχλύ του χρόνου. Ακούγονται πολλές διηγήσεις στην περιοχή για μάχες με τους Τούρκους, για το Διάκο (που την καταγωγή του διεκδικούν η Αρτοτίνα και η Μουσούντσα), τον Πανουργιά κι άλλους καπεταναίους, για σπηλιές όπου κατέφευγαν ολόκληρα χωριά, για θησαυρούς και πολλές μαυροφόρες οπτασίες που φανερώθηκαν στους πιο πιστούς σα μαντατοφόρες απ' το θεό.

Σημειώσεις πάνω στη ζωή και τη νεώτερη ιστορία της ορεινής Ρούμελης

Στα ορεινά χωριά και πάνω στα βουνά έχει μείνει ανεξίτηλη μια άλλη γραφή της ιστορίας. Αυτή τη ζωντανή μαρτυρία προσπαθήσαμε να μεταφέρουμε εδώ, αφήνοντας για άλλες, πιο ειδι-

κές ή άπνοες σελίδες, τις λεπτομέρειες και τις ημερομηνίες μιας ολοκληρωμένης καταγραφής.

Ο κυρίως ορεινός Ρουμελιώτικος χώρος, από Βελούχι μέχρι Παρνασσό, διατήρησε επί αιώνες μια ενότητα του τρόπου ζωής, των αξιών και των μεθόδων επιβίωσης που κάνει τους κατοίκους να ξεχωρίζουν από τους ορεινούς της Πίνδου ή του Μωρηά, ακόμα κι από τους πεδινούς της Ρούμελης. Οι ορεινοί Ρουμελιώτες ήσαν και σε σημαντικό βαθμό είναι ακόμη κτηνοτρόφοι. Με κύρια κατοικία στο χωριό, περνούν τρεις μήνες στο αλπικό λειβάδι, ενάμιση στο χαμηλό (κοντά στο χωριό) βοσκοτόπι — όχι όλοι — και τον υπόλοιπο χρόνο φεύγουν για τα χειμαδιά που συνήθως είναι πολύ μακριά (από Βαρδούσια, Υμηττό ή από Γκιώνα, Θήβα). Δεν είναι όμως νομάδες, σαν τους Σαρακατσάνους των Αγράφων, ούτε μόνιμοι σαν τους κτηνοτρόφους των χαμηλών υψομέτρων.

Καθώς όλο το καλοκαίρι το περνάνε στο βουνό, η ανθρώπινη ιστορία της αλπικής ζώνης είναι μια ιστορία τσομπαναριών. Οι στάνες τους είναι σκορπισμένες παντού, σε υψόμετρα από 1500 μέχρι 2300 μέτρα. Είναι εξαιρετικά πρόχειρες κατασκευές από ξερολιθιά με στέγη πέτρινη ή ξύλινη ή συνηθέστερα δοκάρια ξύλινα που στηρίζουν φύλλα ανοξείδωτης λαμαρίνας (οντυλέ), ή μουσαμάδες ή νάυλον υψηλής αντοχής. Πολύ σπάνια έχουν τζάκι, συνήθως έχουν κάτι σαν τη μανιάτικη «φωτογωνιά» και ο καπνός γλύφει όλη τη στέγη. Πόρτα ξύλινη ή λαμαρινένια με μεντεσέδες από λάστιχα αυτοκινήτων. Συχνά έχει ένα παράθυρο, σπάνια δύο, καμιά φορά και καθόλου. Μέσα είναι χαμηλές, γύρω στο 1.60 - 1.80, έχουν πρόχειρο χώρο για ύπνο δύο - τριών ατόμων και λίγο μέρος για τα σκέυη. Αυτή είναι η τυπική μορφή του παλιού τύπου καλύβας, γιατί τα τελευταία 10 χρόνια με τους δρόμους και τα νέα υλικά, άρχισαν κι οι στάνες να αλλάζουν. Οι νεώτερες στάνες των αλπικών λειβαδιών είναι σε μέγεθος μεγάλου δωματίου με κρεβάτια και πετρογκάζ, πόρτα με κάσα και παράθυρα με τζάμια. Δίπλα στην καλύβα είναι το μαντρί ή στρούγγα όπου αρμέγουν τα ζώα και καμπόσο πιο πέρα ο στάλος όπου σταλιάζουν τα πρόβατα (τα γίδια προτιμάνε τα απόσκια των βράχων).

Οι Ρουμελιώτες τσομπάνοι αρμέγουν πάντα στη στρούγγα δύο φορές τη μέρα (ή μια φορά όταν γέρνει το καλοκαίρι και το γάλα λιγοστεύει). Στα αλπικά λειβάδια όλο το γάλα το πήζουν τυρί, ενώ στα χειμαδιά συνήθως το δίνουν στο γαλατά. Σ' όλη τη Ρούμελη πήζουν μόνο φέτα· κανένα άλλο είδος τυριού δε φτιάχνεται εδώ. Το τυρόγαλο συνήθως το κάνουν μυτζήθρες, αν όμως δεν υπάρχουν ξύλα κοντά (η μυτζήθρα θέλει πάνω από μισή ώρα φωτιά) το δίνουν στα σκυλιά. Στις γιορτάδες πίνουν γιαούρτι (δγιαούρτη ή γιαουρτούλα) και φτιάχνουν ψωμοτύρι (γιαούρτι με

ανάλατη μυτζήθρα). Ο τρόπος που πήζουν τυρί και φτιάχνουν μυτζήθρα στη Ρούμελη διαφέρει ριζικά από τους τρόπους άλλων περιοχών (Μάνη π.χ.). Σπάνια φτιάχνουν λίγο βούτυρο (συνήθως γιδίσιο).

Τα κοπάδια τους έχουν πολλά πρόβατα και λίγα γίδια, αν και υπάρχουν και αμιγή κοπάδια γιδιών. Το Ελληνικό γίδι είναι ένα καταπληκτικό ζώο, απόλυτα προσαρμοσμένο στη σκληρή ζωή του ψηλού βουνού. Οι τσομπάνοι εκτιμούν ιδιαίτερα την αντοχή, το γάλα και το κρέας του ζώου αυτού.

Το κυριώτερο πρόβλημα ορισμένων περιοχών είναι το νερό (Ταράτσα, Τρίσελι και Γαρδενίτσα Γκιώνας, όλη η νότια κορυφογραμμή των Βαρδουσίων, Οξυά, Ελικώνας κλπ). Για να πιούν τα κοπάδια αλλά και οι ίδιοι, οι τσομπαναραίοι εφαρμόσαν κάθε δυνατή μέθοδο συλλογής νερού, με χαρακτηριστικότερες τις παρακάτω. Στον Προφήτη Ηλία Γκιώνας διαμόρφωσαν μια φυσική λάκκα και πρόσθεσαν υπόγειες στέρνες και συλλεκτήρα βροχόνεου. Στο Τρίσελι, στέρνα μαζεύει το νερό μικρής ρεματιάς. Στα Βαρδούσια, στο λειβάδι της Κάτω Μουσούνιτσας, σε υψόμετρο 2350 μ. υπάρχει φυσικό σκιερό κοίλωμα, όπου το χιόνι κρατάει όλο το καλοκαίρι. Ο βοσκός κόβει με μια χατζάρα μεγάλες παγοκολώνες και τις βάζει μέσα σε λαμαρινένιες ποτίστρες. Όταν λιώσουν, πίνουν τα ζώα κι αυτός

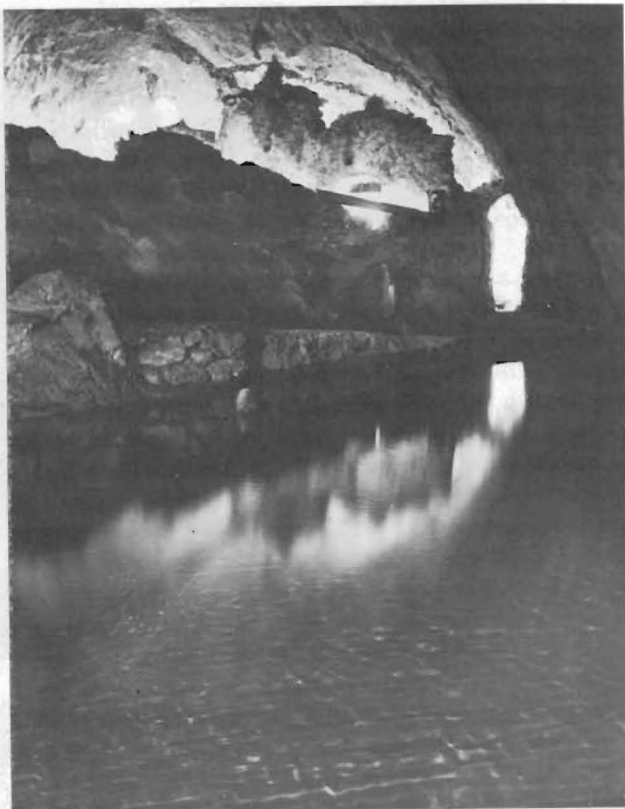
Απόκριες στην Αγόριανη το 1932. Ορειβάτες και ντόπιοι μουντζουρωμένοι με καρβουνόσκονη.

Η κάρκανος στη νότια κορυφογραμμή των Βαρδουσίων.

βάζει άλλες. Στις Λάκκες του Κουνιάκου, οι Κουνιακίτες έχουν φτιάξει (γύρω στα 1950) στεγανοποιημένα πηγάδια μέσα στο χώμα που γεμίζουν νερό την άνοιξη από τα χιόνια (μέσω πρόχειρου συλλεκτήρα). Το καλοκαίρι πίνουν και ποτίζουν τα ζώα από το νερό αυτό. Τα πηγάδια - στέρνες αυτά έχουν χωρητικότητα 30-60 m³ και καλύπτουν άνετα τις ανάγκες του ξερού θέρους. Πάντως ο πιο καταπληκτικός τρόπος για πότισμα είναι αυτός στις ψηλότερες λάκκες του Κουνιάκου (πρώην Βοστινιτσιώτικος τόπος). Στα 2200 μέτρα υπάρχει κάρκανος (βάραθρο) που μέσα του στοιβάζεται αιώνιο χιόνι, αγνώστου πάχους, σε βάθος δώδεκα μέτρων από το άνοιγμα. Παλιότερα κατέβαιναν με τριχιές (σκοινιά), έκοβαν κολώνες, τις ανέβαζαν και τις έβαζαν στον ήλιο για να λιώσουν. Γύρω στο 1950 όμως, άνοιξαν στα πλάγια του κάρκανου τούνελ που κατηφορίζει μέχρι το επίπεδο του χιονιού. Τώρα μπαίνουν εύκολα, κόβουν πάγο με τη χατζάρα και το βγάζουν στο φως, όπου λιώνει σε λαμαρινένιο λούκι. Από το νερό αυτό πίνουν πολλά ζώα και οι ίδιοι οι άνθρωποι, το δε χιόνι δεν έχει σωθεί ποτέ.

Τελειώνοντας με τα ψηλά των βουνών, ας κατέβουμε στα χωριά. Χτισμένα στα προσήλια μέρη, με τα χωριάφια τους αραδιασμένα στις γύρω πλαγιές, τα κανάλια να φέρνουν νερό και τον παπά να ανηφορίζει για την εκκλησιά ήσαν αληθινές τέ-

Η Ζωοδόχος Πηγή στη σπηλιά με το νερό.

λεις κοινωνίες. Δίπατα σπίτια (στερφογάλαρο της Αρτοτίνας), πλατεία με πλατάνι και πολλές εκκλησίες. Οι εκκλησίες βρίσκονται σκορπισμένες στα πιο απίθανα, αλλά περίοπτα σημεία, όπως και τα λιγοστά ασκηταριά του χώρου. Εντυπωσιακή η Ζωοδόχος Πηγή στη Συκιά (Γκιώνας) τριγυρισμένη από νερό μέσα στη μεγάλη της σπηλιά. Χαρακτηριστικό ασκηταριό στο Μοναστηράκι (στην Καρυά, Αρτοτίνα) όπου ο καλόγερος έγραψε πριν πεθάνει: «Δεν πείνασα, ούτε δείψασα, μόνο μ' έφαγε ο αχός των Βουρδουσίων».

Τα χωριά της ορεινής Ρούμελης ήσαν γεμάτα από ζωή πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η εσωτερική μετανάστευση δεν τα είχε ρημάξει ακόμα. Στα κεφαλοχώρια, η πλατεία με τα μαγαζιά έσφυζε τις Κυριακές από κίνηση.

Με τη σφαγή όλων των γιδιών ακριβώς πριν την πείνα του πολέμου (έμπνευση του δασολόγου Κόντου, διαταγή του Μεταξά*) η ορεινή Ρούμελη, όπως και όλη η ορεινή Ελλάδα

Τσοπαναράιοι στον Παρνασσό, 1927.

περνάει δύσκολες στιγμές. Παρόλη τη φτώχεια όμως, στα ορεινά της Ρούμελης είναι που ξέσπασε το αντάρτικο του ΕΛΑΣ με τον Άρη Βελουχιώτη. Σ' όλη τη διάρκεια της κατοχής έγιναν δεκάδες μάχες στη Ρούμελη, απελευθερώθηκαν ολόκληρες πόλεις και υπήρξε σημαντική φθορά στις δυνάμεις των Γερμανοϊταλών. Σ' όλα τα βουνά της Στερεάς, από Πάρνηθα μέχρι Άγραφα, υπήρχαν αρχηγεία αντάρτικα και ο δρόμος των βουνών, Αθήνα - Περτούλι (Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ) έμενε ανοιχτός μέσα στα πόδια των Γερμανών. Εκείνη την εποχή ο ορεινός πληθυσμός έδειξε τη σημασία των αξιών του και τον αδούλωτο χαρακτήρα του. Με την απελευθέρωση όμως οι μηχανοραφίες των Άγγλων και των ντόπιων πολιτικών,

Ο αρχηγός του ΕΛΑΣ Στέφανος Σαράφης στο βιβλίο του «Ο ΕΛΑΣ» σελ. 68 γράφει: (1943)

«Οι πληθυσμοί αυτοί (Σημ. ορεινή Θεσσαλία, Ήπειρος και Ρούμελη) είναι ολότελα εγκατελειμένοι, ζουν σε πρωτόγονη κατάσταση και δεν ξέρουν την μέριμνα του κράτους παρά μονάχα από τον εισπράχτορα και τον χωροφύλακα. Κυριότερος πόρος ζωής τους ήταν τα γίδια γιατί από το μαλλί τους, γάλα, βούτυρο, τυρί προμηθεύονται ότι τους χρειάζεται, με την κοπριά τους λιπαίνουν τα χωράφια τους που είναι αδύνατα.

Με νόμο της δικτατορίας Μεταξά, απαγορεύτηκε η βοσκή των γιδιών και αναγκάστηκε ο κόσμος μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα να τα πουλήσει για να αποφύγει την καταδίωξη των δασικών και χωροφυλάκων. Έτσι ο πληθυσμός αυτός καταδικάστηκε στην πείνα και την εξαθλίωση».

καθώς και οι πιέσεις του ξένου κεφάλαιου για μια ριζική αλλαγή στην οικονομική διάρθρωση της χώρας, έφεραν την Ελλάδα στη συμφορά του δεύτερου αντάρτικου. Οι ορεινοί κυνηγήθηκαν, τα χωριά ερήμωσαν, η Αθήνα γέμισε πεινασμένους και φτηνό εργατικό δυναμικό κι ο Βελουχιώτης κι οι αξίες των βουνών πέθαναν κάπου στην Πίνδο.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η απέχθεια των κυβερνήσεων για τους αντάρτες και για τα βουνά υλοποιήθηκε με διωγμούς για τους πρώτους και ξεπούλημα και καταστροφή για τα δεύτερα. Και όταν μετά από καιρό οι πρόσφυγες της Αθήνας ξαναγύρισαν στα ορεινά χωριά, πολλά είχαν αλλάξει κι αυτοί δεν ήσαν πια οι ίδιοι.

Σήμερα κι η τελευταία πέτρα της Ορεινής Ρούμελης (ακόμα κι αν δεν είναι βωξίτης) αποτελεί αντικείμενο για αξιοποίηση. Αυτοκίνητα, παράγοντες, έργα, χρήμα κατακλύζουν τον τόπο, ισοπεδώνοντας τους τελευταίους που αντιστέκονται. Καμιά από τις αξίες των βουνών δεν περισώθηκε: για το χρήμα ανταλλάξαμε τους σκληροτράχηλους τσελιγγάδες της Αράχθας με τους παρδαλούς σκιέρ της... Φτερόλακκας.

ΟΡΕΙΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μέχρι τον περασμένο αιώνα οι μόνες ασχολίες στα ορεινά χωριά ήταν η κτηνοτροφία και οι καλλιέργειες. Οι αριθμοί των γιδοπροβάτων που αντιστοιχούσαν στο κάθε χωριό στα 1930 είναι, τουλάχιστον, τριπλάσιοι των σημερινών. Τα ρόγγια επίσης, δηλαδή τα χωράφια με πεζούλια στις απότομες πλαγιές, ήταν συχνά το μόνο καλλιεργήσιμο έδαφος στον ορεινό χώρο.

Στις αρχές του αιώνα μας οργανώνεται στον ορεινό χώρο η δασική εκμετάλλευση. Το άγριο ανάγλυφο της βουνίσιας Ρούμελης δεν άφηνε πολλά περιθώρια για συστηματική υλοτομία, υπάρχουν όμως δείγματα της σοβαρής προσπάθειας που είχε γίνει με τα μέσα της εποχής (Δρόμος στη Ρεκά, συννοικισμός υλοτόμων στα 1600 μ.). Το 1930 άρχισε η εξόρυξη του βωξίτη στο «51» για να κλιμακωθεί σιγά - σιγά. Ο εμφύλιος διαλύει την ορεινή οικονομία στη Ρούμελη. Μετά ακολουθεί μια περίοδος αδιαφορίας για την περιοχή και φτάνουμε στα μεγάλα - πολιτικής σημασίας - έργα των τριών τελευταίων δεκαετιών. Πεσινέ στα Άσπρα Σπίτια, Σκαλιστήρης στη Γκιώνα, μονόδρομη - και χρεωμένη - ανάπτυξη της Ευρυτανίας, μεγάλα φράγματα (με αποθέωση το Μόρνο), ηλεκτροδότηση και δρόμοι στα χωριά επί χούντας, πρώτο χιονοδρομικό στον Παρνασσό το 1978. Η περιφέρεια εξαρτάται ό-

λο και περισσότερο απ' το κέντρο.

Σήμερα στον ορεινό χώρο της Ρούμελης γίνονται οι παρακάτω μεγάλης κλίμακας εκμεταλλεύσεις:

α) ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ: Γίνεται ακόμα με τον παραδοσιακό τρόπο. Η περιβόητη σταυλισμένη κτηνοτροφία δεν έχει φανεί στην περιοχή. Σε γρήγορη μείωση, καθώς κάθε χρόνο κάποια στρούγγα αδειάζει σε κάθε βουνό. Η μείωση της παραγωγής αντισταθμίζεται με εισαγωγές, όπου το γάλα σκόνη Ολλανδίας φτιάχνει «φέτα Παρνασσού». Στην περιοχή του Βελουχιού υπήρχαν αρκετά γελάδια που έχουν χαθεί τελείως. Για τις ορεινές καλλιέργειες δεν γίνεται πλέον λόγος, εγκαταλείφθηκαν επίσης τελείως.

β) ΥΛΟΤΟΜΙΑ: Εποχιακή ασχολία για τους κατοίκους των ορεινών χωριών. Ένα μεγάλο ποσοστό των δασών της Ρούμελης είναι προστατευτικά, δηλαδή δε γίνεται να υλοτομηθούν χωρίς κίνδυνο για τα εδάφη (και τα χωριά, τους δρόμους, τα φράγματα). Η υλοτομία εντείνεται και οργανώνεται στην περιοχή χωρίς όμως αξιόλογα αποτελέσματα λόγω της μικρής έκτασης των εκμεταλλεύσιμων δασών. Εργοστάσιο επεξεργασίας ξύλου στο Φουρνά (Βελούχι) και μελλοντικά και στο Καρπενήσι.

γ) ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ: Πολλά μικρά και εγκατελειμμένα μεταλλεία σ' όλα τα βουνά όπως και αρκετά εν λειτουργία. Κύριο προϊόν ο βωξίτης (που δίνει το αλουμίνιο) στα βουνά Γκιώνα, Παρνασσό, Καλλίδρομο και Ελικώνα. Η Γκιώνα είναι το κυριότερο εξορυκτικό πεδίο και κατά συνέπεια το πιο χαρακτηριστικό ενοχλημένο απ' αυτή τη δραστηριότητα βουνό. Από το σύνολο των εργαζόμενων στο βωξίτη, ένα μικρό ποσοστό είναι κάτοικοι ορεινών χωριών. Επίκειται νέο εργοστάσιο αλουμίνας στην περιοχή Αγίας Ευθυμίας. Οι κάτοικοι των γύρω αστικών κέντρων το υποστηρίζουν έντονα, ισχυριζόμενοι ότι αφού δικός τους είναι ο τόπος που λεηλατείται, ας είναι δικιά τους και η ωφέλεια. Ο τόπος όμως είναι των κατοίκων του Πανουργιά, του Λευκαδίτι, της Καλοσκοπής που δεν πρόκειται να δουν δραχμή, κι όχι των ήδη καλοβολεμένων κατοίκων της Άμφισσας. Η ένταση της μεταλλευτικής δραστηριότητας εξαναγκάζει τους τοσμπάνους να εγκαταλείψουν την κτηνοτροφία και να πάνε υπάλληλοι στους Ηλιόπουλους.

δ) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: Εκτός από το σάημαντο και κακά οργανωμένο ρεύμα φυσιολατρών (ορειβάτες, κυρίως), έχουμε σημαντική κίνηση εποχούμενων τουριστών για αναψυχή (Ευρυτανία κυρίως) και αρχαία (Ξένοι κυρίως στους Δελφούς). Από το 1980 και ύστερα αυξανόμενη κίνηση σκιέρ στα χιονοδρομικά κέντρα Παρνασσού και Βελουχιού. Τελευταία, δια μέσου των νέων δρόμων έφτασε μέχρι τα βουνά και το παραδοσιακό πλέον είδος του πουλμανοτουρίστα. Πάρνηθα από καιρό, Οίτη (για να δουν την φοβερή λίμνη!) χτες, ποιος ξέρει που αύριο. Όλοι αυτοί μαζί δημιουργούν την α-

νάγκη των έργων αναψυχής, των τελεφερίκ, των όλο και βελτιούμενων και αυξανόμενων χωματόδρομων, των ψησταριών στα χωριά, δηλαδή δημιουργούν το νέο ορεινό χώρο και το νέο ορεινό χωριάτη. Όλοι αυτοί, εκτός από τους ορειβάτες που και λίγοι είναι και αρκετά αυτάρκεις ώστε η επίδραση της παρουσίας τους στα χωριά των βουνών να περιορίζεται στις ανταλλαγές ηρωϊκών εντυπώσεων με τους ντόπιους.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΖΟΠΟΡΙΑΣ

Οι πεζοπορικές αναβάσεις στα Ρουμελιώτικα βουνά με σκοπό την περιήγηση άρχισαν με τον ερχομό των διάφορων ξένων, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας αρχικά και μετά την επανάσταση συχνότερα.

Ως πρώτη οργανωμένη ανάβαση Ελλήνων με στόχο την ορειβατική περιπέτεια αναφέρεται αυτή του Ι. Σαρρή με συμμαθητές του το 1896 στην Πάρνηθα. Ο Βασιλάκης Λεοντόπουλος κυκλοφορεί στην Πάρνηθα στα 1905 - 1907, οι Καββαδίας -Μπαμιέρος το 17 και μια μικρή ομάδα από τους Σαμαρτζή -Παπαγιαννόπουλο -Κουμιώτου κάνουν από το 1922 συχνά επισκέψεις στο γειτονικό της Αθήνας βουνό.

Το 1926 δημιουργείται η ομάδα των «Κούκων» που αρχίζουν συστηματικές πεζοπορίες σ' όλα τα νότια βουνά (Πάρνηθα, Παρνασσό, Ελικώνα, Κιθαιρώνα κ.ά.) αλλά και στον Όλυμπο κι αλλού. Το 1928 ιδρύεται επίσημα ο ΕΟΣ (προϋπήρχαν «Υπαίθριος Ζωή», «Οδοιπορικός» και «Παν»). Ομάδες πεζοπόρων επισκέπτονται πια όλα τα βουνά. Ανάμεσά τους ξεχώρισαν μερικά ονόματα που έφτασαν μέχρι τους νεώτερους μέσω Κάποιου Θρύλου, κάποιου έργου ή ενός πανθομολογούμενου σεβασμού. Πρώτα - πρώτα οι «Κούκοι»: Ηλίας Νικόπουλος, ράφτης και πρωτοστάτης σε κάθε παράτολμο σχέδιο της εποχής. Κώστας Νάτσης, βοηθός του Νικόπουλου στο ραφτάδικο, πεισματάρης όπως όλοι οι πρωτοπόροι. Πλάτωνας Μεταξάς, οργανωτικός, δραστήριος, λάτρης των βουνών. Γιάννης Πετρόχειλος, σοβαρός, ερευνητής, πολεμήθηκε από νωρίς και έφτιαξε τη Σπηλαιολογική Εταιρεία. Άννα Πετροχείλου, εξαιρετικά δραστήρια, ολοκλήρωσε και επέκτεινε το έργο του Γιάννη. Καίσαρ Αλεξόπουλος, καθηγητής Πανεπιστημίου. Γιώργος Σούτσος, ανεμοπόρος και σ' όλα τα βουνά περπατημένος. Στεφανίδης, απ' τους πρωτοπόρους, Πλάτωνας Ταβλαρίδης, «Κούκος» όπως κι ο Χρήστος Χειμάρας, ιδρυτής του «Πανός». Νίκος Περάκης που με το ψευδώνυμο «Γεροντόβραχος» εργάστηκε για την έκδοση του «Βουνού». Πεφάνης και Καρβούνης αχώριστοι, Ρίτας του ΠΟΑ, γνωστός σ' όλα τα βουνά.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ ΣΚΙ

Η ιστορία του ορειβατικού σκι στην Ελλάδα αρχίζει με τους πρώτους χιονοδρόμους που με φώκιες και σακίδια όργωσαν τα γύρω στην Αθήνα βουνά σε αναζήτηση μεγάλων καταβάσεων. Τα πρώτα σκι έφερε στην Ελλάδα ο Κώστας Ελευθερουδάκης το 1896. Στις 10 Μάρτη του 1929, οι Ν. Τσόρης, Η. Νικόπουλος, Κ. Νάτσης και Τ. Βολφ τσούλησαν με το μοναδικό ζευγάρι σκι του Τσόρη. Τον επόμενο χρόνο, αφού οι ενθουσιασμένοι ορειβάτες παράγγειλαν δυο ζευγάρια σκι απ' το εξωτερικό, επέστρεψαν δριμύτεροι στην Πάρνηθα (23/2/1930) και στρώνονται στην προπόνηση. Στις 23 Φλεβάρη του 31 γίνεται η πρώτη χειμερινή ανάβαση με σκι στην Ελλάδα, στο Γεροντόβραχο Παρνασσού και στις 16/4/31 στη Λιάκουρα. Απ' τον επόμενο κιόλας χρόνο το σκι χάνει το χαρακτήρα του χιονοπέδilu για αναβάσεις και μπλέκεται σε αγώνες και οργανωτικά των συλλόγων. Στα μετέπειτα χρόνια ιδιαίτερη δραστηριότητα δείχνουν ο Γιώργος Πανώργιος που γυρνάει όλο τον Παρνασσό, ο Γιάννης Παπαρόδου, ορειβάτης, φωτογράφος και σκιερ, ο Ηλίας Νικόπουλος, ο Μιχάλης Δέφνερ, ο Κλεόβουλος Δενδρινός που κάνει την πρώτη μεγάλη διάσχιση στην Πελοπόννησο. Οι Παπαρόδου, Μπαμιέρος και Σοφιανόπουλος θα αποτελέσουν τον πυρήνα του τάγματος χιονοδρόμων που κράτησε ανοχύρωτες θέσεις χειμώνα στο Αλβανικό μέτωπο όπου και έπεσε ο Παπαρόδου. Στα χρόνια μετά τον πόλεμο έγιναν μερικές διασχίσεις κυρίως στα βόρεια βουνά αλλά σιγά σιγά το σπορ ατόνησε. Λίγοι πιστοί συνέχισαν να σέρνουν τις φώκιες τους στα χιόνια γνωστών διαδρομών (Ιδοσίδης, Ζαφειρόπουλος, Κότταρης, Παπαναγιώτου, στον Όλυμπο, Βελίτσα Ζήρεια). Μετά την άφιξη του μαζικού σκι πίστας κι οι τελευταίοι ορειβάτες - χιονοδρόμοι χάθηκαν στις ουρές των λιφτ. Τα τελευταία μόνο χρόνια, μετά τις επισκέψεις κάποιων ξένων ορειβατών (που χάραξαν μερικές νέες πορείες με σκι -σύλληψης αντίστοιχης με το επίπεδο των γνώσεων τους για τα Ελληνικά βουνά) ξαναβγήκαν μερικοί Έλληνες στα βουνά. Ζάντζος, Βάδης, Τσουκιάς ξανάφεραν το ορειβατικό σκι στην επικαιρότητα και ακολούθησαν άλλοι νεώτεροι.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗΣ

πρωτοπόροι της αναρριχητικής πρακτικής στα Ρουμελιώτικα βουνά ήταν οι Α. Μαρίνος και Ν. Περράκης που σκαρφάλωσαν τη

νότια όψη της Κεντρικής Σούφλας (Βαρδούσια) τον Ιούλιο του 36, χωρίς σκοινί. Ένα μήνα αργότερα, η κλασική τετράδα των πρωτεργατών της ελληνικής αναρρίχησης, Κώστας Νάτσας, Κάισαρ Αλεξόπουλος, Άννα Πετροχείλου και Γιάννης Πετρόχειλος ανοίγουν τις πρώτες διαδρομές με κανονική αναρριχητική τεχνική στην Πλάκα, στην Αλογόραχη και τη Δυτική Σούφλα των Βαρδουσίων. Οι Άννα και Γιάννης Πετρόχειλοι με τον T. Gibons ξανάρχονται τον Αύγουστο του 39 και σημαδεύουν την ημερομηνία όπου για πρώτη φορά άνθρωποι ανεβαίνουν στο Κάτω Ψηλό των Βαρδουσίων. Ξανάρχονται επίσης το 46 και χαράζουν νέους, πιο τεχνικούς δρόμους για το Κάτω Ψηλό. Το 1950 είναι η χρονιά του Παρνασσού, όπου οι Κ. Αλεξόπουλος, Γκ. Πολυκράτης και Ν. Δαμίας ανοίγουν την πρώτη διαδρομή στον Γεροντόβραχο και το 1952 είναι η σειρά της Γκιώνας: οι Σ. Λέκκας, Γ. Μαρτζούκος, Α. Μπούσιος, Γ. Πετρόχειλος και Κ. Αλεξόπουλος χαράζουν την πρώτη αναρρίχηση της Γκιώνας και μάλιστα στη μεγαλύτερη ορθοπλαγιά της.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το σπορ της ορειβασίας διαδόθηκε και έτσι πληθύναν οι αναρριχητές και κατά συνέπεια κι οι διαδρομές στα όρθια τείχη. Νέα ονόματα φάνηκαν στη δεκαετία του 50 και την σημάδεψαν με το αναρριχητικό τους έργο: Γιώργος Μιχαηλίδης, Δημήτρης Λιάγκος, Γιώργος Τσαμακίδης. Σιγά σιγά σκαρφαλώθηκαν όλες οι ορθοπλαγιές που θεωρούντο απόρρητες και απομυθοποιήθηκαν, αν και η καθεμιά άφησε πίσω της ένα θρύλο και δημιούργησε μια ολόκληρη εποποιία. Τέτοια ήταν η πρώτη ανάβαση της Πλάκας της Συκιάς από τους Γ. Μιχαηλίδη - Λ. Λεοντιάδη, η πρώτη (και μοναδική) διαδρομή στο Πάνω Ψηλό από τους Γ. Μιχαηλίδη - Α. Δεμέστιχα και η πρώτη ανάβαση της ορθοπλαγιάς του Ζεμενού (Κούβελος Παρνασσού) από τους Γ. Μιχαηλίδη - Μ. Παυλίδη - Α. Νικολάου. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, αλλά κυρίως και από τους πίνακες των αναρριχήσεων των βουνών Πάρνηθα, Παρνασσός, Γκιώνα και Βαρδούσια, ο Γιώργος Μιχαηλίδης είναι ο άνθρωπος - ορόσημο για την ελληνική αναρρίχηση παραδίνοντας στους νεώτερους δεκάδες διαδρομές σε όλες σχεδόν τις ορθοπλαγιές της Ελλάδας. Η εποχή ακμής του Μιχαηλίδη ήταν τα χρόνια 53-66 και ο παράδεισός του, τα βουνά της Ρούμελης. Αμέσως μετά, στη δεκαετία 65-75 έλαμψε η παρουσία του Παναγιώτη Μποτίνη που άνοιξε πολλές αξιόλογες και συνήθως ιδιαίτερα αισθητικές διαδρομές στη Γκιώνα και τον Παρνασσό, συχνά με σχοινοσύντροφο τη σύζυγό του Ζωή Καπογιαννάτου. Αξίζει επίσης να αναφέρουμε τον πολύ δραστήριο θεσσαλονικιό ορειβάτη Σάκη Σπανούδη που στα χρόνια αυτά κατέβαινε συχνά προς τα νότια και τα σημάδια αυτών των καθόδων φαίνονται καθαρά στις ορθοπλαγιές της Ρούμελης («Μποτίνη -

Σπανούδη» στου Λάζου, «Σπανούδη - Ιωαννίδη» στη Ραϊδόλακκα Παρνασσού και πολλές άλλες).

Η κίνηση έπεσε αργότερα για να ξαναζωντανέψει τα τελευταία χρόνια με τον Δημήτρη Κορρέ και άλλους νεώτερους ορειβάτες που ξαναβγήκαν στα βουνά στα ίχνη των προαναφερθέντων.

Αφήσαμε την Πάρνηθα έξω από την αναφορά στα ψηλά βουνά, γιατί το μέγεθος των ορθοπλαγιών της και η γειτνίασή της με την Αθήνα την κάνουν να διαφέρει. Τα πρώτα αναρριχητικά βήματα έκαναν εδώ μέλη του ΕΟΣ και συστηματική αναρριχητική τεχνική εφάρμοσαν για πρώτη φορά στο Άρμα οι Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας το 1950 και στο Φλαμπούρι οι Κ. Αλεξόπουλος, Σ. Πίσσαλας, Γ. Σβάμπ, Α. Βούξινος, Π. Βιδάλης και Άννα Πετροχείλου το 46. Και δω η παρουσία του Μιχαηλίδη υπήρξε καθοριστική και μαζί με τους άλλους σημαντικούς αναρριχητές της γενιάς (Λιάγκος, Τσαμακίδης) σάρωσε το Άρμα και το Φλαμπούρι. Στη δεκαετία του 70 νέα ώθηση στο θέμα έδωσε ο Δ. Κορρές με τη συνεχή προσπάθειά του για δυσκολότερες και ομορφότερες αναρριχήσεις στα γύρω της Άθήνας βράχια.

ΣΥΜΒΟΛΑ - ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ

Βαθμός δυσκολίας	Χαρακτηρισμός διαδρομής	Χαρακτηρισμός περάσματος
1ος	F	I
2ος	PD	II
3ος	AD	III
4ος	D	IV
5ος	TD	V
6ος	ED	VI

2. 16 πρώτη διαδρομή

Όλες οι υπόλοιπες είναι νέες στην ίδια ορθοπλαγιά. Αναφέρουμε επίσης την πρώτη χειμερινή που την θεωρούμε το ίδιο αξιόλογη με την πρώτη ανάβαση μιας διαδρομής.

3. Τα στοιχεία των διαδρομών έχουν ελεγχτεί όσο καλύτερα γινόταν (στο βαθμό που είναι αυτό δυνατό για διαδρομές που έγιναν πριν 30 ή 35 χρόνια). Προσπαθήσαμε να ξεμπερδέψουμε διάφορες ανωφελείς ασάφειες (Πάρνηθα, Γκιώνα κλπ) και να δώσουμε μια ακριβή ταυτότητα για κάθε διαδρομή. Καταναλώσαμε έναν απίστευτο αριθμό αναβάσεων, αναρριχήσεων και ωρών ψαξίματος για να μαζέψουμε αυτά τα στοιχεία. Πιστεύουμε ότι η παρούσα καταγραφή είναι η πιστότερη δημοσιευμένη.

Τέλος ένα ακόμα ευχαριστώ στον άνθρωπο που μας βοήθησε περισσότερο και που τώρα δεν ζει, τον Φαίδωνα Γαληνό, τον πατέρα της αρχαιοθέτησης των αναρριχήσεων στην Ελλάδα, δημιουργό ενός μοναδικής αξίας ορειβατικού αρχείου και λάτρη του Ελληνικού βουνού.

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

1. ΕΔΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Το κυρίαρχο πέτρωμα στη Ρούμελη είναι ο ασβεστόλιθος, περισσότερο ή λιγότερο καρστικοποιημένος. Εμφανείς καρστικές μορφές συναντάμε στα Βαρδούσια (Λάκκες κορυφογραμμής), στον Παρνασσό (δολίνες Γεροντόβραχου, Λιάκουρας, Τσάρκου και πολλές άλλες), στη Γκιώνα (Ταράτσα, Βραΐλα) και αλλού. Ανάμεσα στον ασβεστόλιθο βρίσκουμε συχνά εμφανίσεις άλλων πετρωμάτων, όπως κροκαλοπαγή (ΝΔ πλευρά της Πλατυβούνας, Γκιώνα), φλύσχης (Σινάνι Βαρδουσίων). Ξεχωρίζουν η Οίτη και η Όθρη που το μεγαλύτερο μέρος τους είναι φλύσχης, αν και έχουν αρκετές ασβεστολιθικές χαράδρες.

Ο ασβεστόλιθος είναι ιζηματογενές πέτρωμα που διαλύεται εύκολα από το νερό και σχηματίζει υπόγεια δίκτυα αγωγών (τα καρστ). Από τα δίκτυα αυτά απορροφάται το νερό και διαφεύγει χαμηλότερα. Γι' αυτό τα εδάφη του ασβεστόλιθου είναι στεγνά, με μικρή απορροή και λιγοστό χώμα. Το ανάγλυφο των ασβεστολιθικών βουνών είναι αδρό: Βαθιά φαράγγια με απότομα τοιχώματα (Ρεκά, Γοργοπόταμος) και μεγάλες σάρες από αποσαθρωμένα πετρώματα κάτω από κάθε ορθοπλαγιά. Αν και το χώμα είναι πολύ ρηχό στα ασβεστολιθικά βουνά, τα φυτά μπορούν να προχωρήσουν τις ρίζες τους βαθιά μέσα στο καρστικοποιημένο πέτρωμα, βρίσκοντας έτσι υγρασία και στήριξη.

Όταν το νερό που κατεβαίνει μέσα στους αγωγούς του ασβεστόλιθου συναντήσει κάποιο αδιάβροχο στρώμα (φλύσχης, καθαρός ψαμμίτης, κροκαλοπαγή) κινείται στο επίπεδο της ένωσης μέχρι να βγει στην επιφάνεια. Εκεί σχηματίζεται μια πηγή, τόσο μεγαλύτερη όσο περισσότερο νερό βρίσκεται αποθηκευμένο στους υπερκείμενους ασβεστολιθικούς όγκους. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό των ασβεστολιθικών βουνών, να σχηματίζουν δηλαδή πηγές, συνήθως μεγάλης παροχής και μόνιμης ροής, πολύ χαμηλότερα απ' το επίπεδο απορρόφησης του νερού. Αντίθετα ο φλύσχης που είναι αδιάβροχο πέτρωμα, δε σχηματίζει πηγές, αλλά πολλούς μικρούς χείμαρρους παροδικής ροής. Ο φλύσχης είναι ένα καφετί πέτρωμα που αποτελείται από εναλλασσόμενες στρώσεις ψαμμίτη και αργιλικών εδαφών. Το ανάγλυφο του φλύσχης είναι φανερά πιο απαλό από του ασβεστόλιθου, με σειρές λόφων και πολλών μικρών ρεματιών (βόρεια Οίτη, Όθρη). Επειδή ο φλύσχης δε σχηματίζει βαθιές ρωγμές όπως ο ασβεστόλιθος, τα φυτά χρησιμοποιούν το επιφανειακό στρώμα εδάφους και τον απο-

σαθρωμένο ψαμμίτη (συνολικού πάχους 0,20-0,70 μ. συνήθως).

Η αλλαγή στη μορφή και στα επιφανειακά νερά καθώς περνάμε από τον ασβεστόλιθο στον ψαμμίτη φαίνεται εντυπωσιακά στα Βαρδούσια: Ξερές λάκκες στην κορυφογραμμή (πλακώδης και δολομικός ασβεστόλιθος), ποτάμι στη Ραϊλή (πρασινόφαιος ψαμμίτης). Χαρακτηριστικά στα Βαρδούσια συναντάμε επίσης κόκκινο κερατόλιθο (Γιδοβούνι και Πλάκα), ένα πλακώδες αδιάβροχο πέτρωμα.

Το κλίμα μεταβάλλεται από Μεσογειακό στα χαμηλά των βουνών (βροχές το χειμώνα, ξερό καλοκαίρι) έως Μεσευρωπαϊκό ή Ηπειρωτικό στα ψηλότερα (χιόνια το χειμώνα, βροχερό καλοκαίρι). Στη Ρούμελη επικρατούν οι υγροί δυτικοί άνεμοι κι έτσι έχουμε περίπου 1000 χιλιοστά βροχής στα δυτικά βουνά (Βελούχι, Χελιδώνα, Καλιακούδα, Παναιτωλικό) και 700 χιλιοστά στα υπόλοιπα. Η θερμοκρασία επίσης μεταβάλλεται με το υψόμετρο - μειώνεται 6,3° C για κάθε 1000 μ. Στην αλπική και υποαλπική ζώνη, η θερμοκρασία πέφτει το χειμώνα αρκετά κάτω από το μηδέν. Οι περιοχές αυτές σκεπάζονται με χιόνι από τα τέλη Νοέμβρη μέχρι τον Απρίλη. Χιονούρες βλέπουμε στις σκιές μέχρι τον Ιούνιο.

2. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

Η ανθρώπινη πίεση στα ορεινά οικοσυστήματα της Ρούμελης χρονολογείται από τα ομηρικά χρόνια (κοπή δασών, πυρκαγιές). Την εποχή της Τουρκοκρατίας όμως, οι κυνηγημένοι μπήκαν βαθύτερα στις ορεινές κοιλάδες, ρίζωσαν και ζήτησαν να τραφούν από τον τόπο. Έκοψαν τα δάση κοντά στα χωριά και έφτιαξαν τα ρόγγια, όπως λένε τα κλιμακωτά χωράφια στη Ρούμελη. Παράλληλα αναπτύχθηκε πολύ η ορεινή κτηνοτροφία. Μεγάλα κοπάδια γιδοπροβάτων γέρασαν τα δάση και τα αποτελείωσαν οι πυρκαγιές. Έτσι δημιουργήθηκε και σταθεροποιήθηκε η σημερινή μορφή των βουνών της Ρούμελης: Διευρυμένη αλπική ζώνη, αραιά και γερασμένα ελατοδάση, έντονα φαινόμενα διάβρωσης.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια τα κοπάδια λιγόστεψαν και τα χωράφια εγκαταλείφθηκαν. Έτσι το δάσος επεκτείνεται ξανά και τείνει να ξανακαταλάβει τον παλιό του χώρο. Η κατάσταση που υπάρχει μέχρι τώρα στη Ρούμελη αποτελεί στην πραγματικότητα μια δυναμική ισορροπία ανάμεσα στην αναγέννηση του δάσους, τον ανταγωνισμό των ποωδών φυτών, την επιβίωση των πτωματοφάγων αρπακτικών πουλιών και των μεγάλων σαρκοφάγων θηλαστικών απ' τη μια και τα κοπάδια των γιδοπροβάτων απ' την άλλη. Παρόλο που κάποιοι (δασικοί, βοτανικοί κλπ.) υποστηρίζουν την απομάκρυνση της ορεινής κτηνοτροφίας σαν γιαιτρεία για τα δεινά της βλάστησης και άλλοι (πολιτικοί, κεφάλαιο κλπ.) ευαγγε-

Το μέλλον της Γκιώνας: εξαντλημένο νταμάρι Βωξίτη.

λίζονται την αντικατάστασή της με τη σταυλισμένη κτηνοτροφία, στην πραγματικότητα κανείς δεν μπορεί να προβλέψει ποιές ακριβώς αλλαγές θα συμβούν (κοινωνικές και φυσικές). Κι αν οι ορνιθολόγοι ξέρουν ότι η επιβίωση των γυπών εξαρτάται απόλυτα απ' την ύπαρξη της ορεινής κτηνοτροφίας, οι βοτανικοί δεν μπορούν να προβλέψουν την εξέλιξη της βλάστησης δίχως τον πράγοντα βόσκηση. Θα επικρατήσουν ίσως κάποια επιθετικά είδη; Θα σταματήσει η εξέλιξη των προστατευτικών μηχανισμών κάποιων φυτών; Θα διαταραχθεί η χρονική συμπληρωματικότητα κάποιων άλλων;

3. ΖΩΝΕΣ ΒΛΑΣΤΗΣΗΣ

Αν και με την πρώτη ματιά τα είδη των φυτών φαίνονται ανάκατα σκορπισμένα μέσα σε μια περιοχή, στην πραγματικότητα είναι βαλμένα με μεγάλη τάξη. Επειδή, καθώς ανεβαίνουμε σ' ένα

βουνό, οι συνθήκες του περιβάλλοντος αλλάζουν σταδιακά (η υγρασία γίνεται όλο και περισσότερη και το κρύο εντονότερο) το κάθε είδος δέντρου ή λουλουδιού φυτρώνει στο υψόμετρο που προσφέρει τον ιδανικό για το συγκεκριμένο είδος συνδυασμό υγρασίας και θερμοκρασίας. Σχηματίζονται έτσι ζώνες στη βλάστηση ενός βουνού που η καθεμία τους αποτελείται από ορισμένα και σταθερά για την περιοχή είδη φυτών. Για παράδειγμα, τα πουρνάρια που αντέχουν στην ξηρασία αλλά όχι και στο πολύ κρύο βρίσκονται πάντα στους πρόποδες των βουνών, ενώ τα έλατα που αντέχουν στο κρύο αλλά χρειάζονται πολύ νερό για να επιζήσουν, φυτρώνουν ψηλά στις πλαγιές, ως εκεί που οι συνθήκες του περιβάλλοντος δεν αφήνουν πια κανένα δέντρο να μεγαλώσει.

Παρακάτω δίνουμε μια απλοποιημένη περιγραφή των ζωνών βλάστησης που συναντάμε συνήθως στα βουνά της Ρούμελης. Στη Βόρεια ή στη νότια Ελλάδα υπάρχουν οι ίδιες ζώνες βλάστησης με ορισμένες παραλλαγές που οφείλονται στις διαφορετικές κλιματικές συνθήκες των περιοχών αυτών.

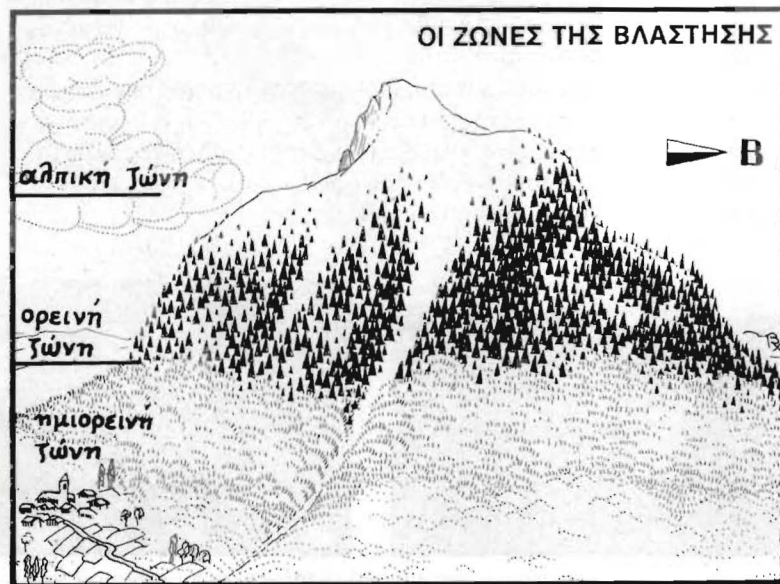

Αριστερά: μικτό δάσος ελάτων και καστανιάς (Δίρφη). Δεξιά: κεφαλινίτικο έλατο.

Ι. Μεσογειακή Μακία (μέχρι τα 700 μ.)

Είναι η χαμηλότερη ζώνη βλάστησης των βουνών. Ένα μακρύ, ζεστό και πολύ ξηρό καλοκαίρι ακολουθεί τον σύντομο, βροχερό αλλά συχνά παγερό χειμώνα και οι μόνες κατάλληλες εποχές για να μεγαλώσουν τα φυτά είναι η αρχή της άνοιξης και το φθινόπωρο. Εδώ επικρατούν διάφορα σκληροτράχηλα φυτά με χοντρό φλοιό και σκληρά ή χνουδωτά φύλλα που δε χάνουν το νερό τους τις ζεστές καλοκαιρινές μέρες. Τέτοια είναι τα πουρνάρια, οι κουμαριές, η αριά, ο σχίνος, το σπάρτο, το παλιούρι, η δάφνη, το κοινό πεύκο κ.ά. Όλα αυτά σχηματίζουν ένα πυκνό θαμνοτόπι από μπλεγμένους αγκαθωτούς θάμνους. Στο έδαφος σωριάζονται τα ξερά φύλλα που δεν μπορούν να σαπίσουν και είναι

συνυπεύθυνα για τις συχνές πυρκαγιές. Συναντάμε συχνά εδώ τα ήμερα κατσίκια που κυκλοφορώντας σε κοπάδια, ανοίγουν ένα πυκνό δίκτυ από μονοπάτια και κατατρώνε τα νεαρά φυλλαράκια των θάμνων. Πιστεύεται μάλιστα ότι ένα μεγάλο μέρος των θαμνοτόπων της μεσογειακής μακίας προέρχεται από παλιά δάση πεύκων, δρυών και γαύρων που με την υπερβολική βόσκηση και τις διαδοχικές πυρκαγιές έδωσε τη θέση του στους πιο ανθεκτικούς θάμνους. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι δεν υπάρχουν θαμνοτόπια από πολύ παλιά, σε τόπους που είναι πολύ φτωχοί για να φυτρώσει ένα δάσος.

II. Μικτά φυλλοβόλα δάση της ημιορεινής περιοχής

Καθώς μπαίνουμε βαθύτερα στους πρόποδες των βουνών, η υγρασία είναι περισσότερη, ο χειμώνας βαρύτερος και η μεσογειακή μακία δίνει τη θέση της σε εκτεταμένα δάση από χαμηλά φυλλοβόλα, πρεμνοφυείς δρυς, φράξοι που τα εκμεταλλεύονται οι άνθρωποι για καυσόξυλα κόβοντάς τα κάθε 20 περίπου χρόνια και ξαναφυτρώνουν από τις ρίζες τους σχηματίζοντας πυκνά σύδεντρα. Στη Ρούμελη πολλά απ' αυτά τα δάση ξεχερώθηκαν παλιά και καλλιεργήθηκαν, αλλά σήμερα το δάσος ξανακερδίζει έδαφος.

III. Δάση κωνοφόρων της ορεινής ζώνης (υποαλπική ζώνη)

Στις ψηλότερες πλαγιές των βουνών, οι βροχές πέφτουν άφθονες το καλοκαίρι, ενώ το χειμώνα παχύ χιόνι σκεπάζει το έδα-

φος και η θερμοκρασία πέφτει κάτω απ' το μηδέν. Έτσι τα είδη που υπάρχουν είναι τα κωνοφόρα (κεφαλονίτικα έλατα, μαυρόπευκα στον Παρνασσό και την Πάρνηθα), με το χοντρό φλοιό και τις βελόνες που αντέχουν περισσότερο από τα φύλλα στους παγετούς και την ιδιαίτερη ξερή (το χειμώνα πάντα) ατμόσφαιρα. Η οξυά, που είναι το μόνο πλατύφυλλο δέντρο που αντέχει στις συνθήκες αυτές, χρειάζεται πολύ υγρό έδαφος για να επιζήσει και γι' αυτό με το ζόρι φτάνει ως τα πιο βόρεια και πιο υγρά (λόγω πετρώματος) βουνά της Ρούμελης (Οξυά). Στη Ρεκά συναντάμε επίσης λίγα σφεντάμια.

Όμως ακόμα και τα πιο ανθεκτικά στο κρύο δέντρα χρειάζονται ορισμένους μήνες το χρόνο με ευνοϊκές συνθήκες για να μεγαλώσουν. Καθώς ανεβαίνουμε ψηλότερα στις πλαγιές, ο χειμώνας έρχεται όλο και νωρίτερα ενώ η άνοιξη όλο και αργότερα. Φτάνουμε λοιπόν σ' ένα σημείο που τα δέντρα δεν προλαβαίνουν να μεγαλώσουν αρκετά μέσα σ' ένα χρόνο, και ο στεγνός χειμωνιάτικος αέρας τους σπάει τα νεαρά κλαδιά και τους ξεραίνει τις βελόνες με αποτέλεσμα να γίνονται δέντρα - νάνοι. Αλλά κι όταν καταφέρνουν να μεγαλώσουν λίγο παραπάνω, δίνουν στόχο στους κεραυνούς. Εδώ είναι το φυσικό όριο που μπορεί να φτάσει το δάσος, το λεγόμενο δασόριο.

IV. Αλπική ζώνη

Το δάσος των κωνοφόρων τελειώνει με μια ζώνη από αραιά γέρικα και αστραποκαμμένα δέντρα και αραιούς νανώδεις θάμνους της υποαλπικής ζώνης για να δώσει τη θέση τους στα λιβάδια και τις γυμνές ορθοπλαγιές της αλπικής ζώνης. Οι θάμνοι εδώ είναι σχεδόν ισοπεδωμένοι από το δυνατό αέρα και το χιόνι που τους σκεπάζει και τους προστατεύει από τους υπερβολικά κρύους και ξηρούς χειμωνιάτικους ανέμους. Τα λεπτεπίλεπτα χόρτα των λιβαδιών ξεραίνονται μόλις πιάσουν τα κρύα, οι πυκνές τούφες των ριζών όμως μένουν ζωντανές κάτω από το χιόνι και ξαναβλασταίνουν την ερχόμενη άνοιξη. Πάνω στις φαινομενικά γυμνές ορθοπλαγιές υπάρχουν μικροσκοπικά λουλούδια που ριζώνουν στο λιγοστό χώμα των σχισμών.

Στα περισσότερα βουνά της Ρούμελης έχουμε διευρυμένη αλπική ζώνη· έχει δηλαδή επεκταθεί τεχνητά σε βάρος του ορεινού δάσους εξαιτίας της κτηνοτροφίας (πυρκαγιές για επέκταση των λιβαδιών σε συνδυασμό με την υπερβόσκηση).

4. ΤΑ ΤΥΠΙΚΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Πέρα από τις παραπάνω κύριες ζώνες, σ' όλα σχεδόν τα βου-

νά της Ρούμελης συναντάμε μερικές χαρακτηριστικές περιοχές που δεν υπάγονται σε μια απ' αυτές, είτε από άποψη διαφοράς ειδών, είτε από άποψη υψομέτρου. Σε συνδυασμό και με τη χαρακτηριστική πανίδα αυτών των πεδίων, μπορούμε να μιλήσουμε για ιδιαίτερα οικοσυστήματα που στην πραγματικότητα είναι τα τυπικά βουνίσια οικοσυστήματα.

1) **Φαράγγια:** Συνήθως διασχίζουν βραχώδεις σχηματισμούς της ημιορεινής και ορεινής ζώνης. Οι σπασμένοι γκρεμοί των τοιχωμάτων σκεπάζονται με θάμνους και καχεκτικά δεντράκια (φράξοι, αριές, πουρνάρια). Τυπικά πουλιά, τα αγριοπερίστερα, τσιροβάκοι, πετροκλήδες, πετροχελιδόνα και ζώα, η νυφίτσα, το κουνάβι και ψηλότερα το αγριόγιδο. Επειδή οι περιοχές αυτές δεν πιέζονται πολύ απ' τα κοπάδια, συναντάμε διάφορα είδη φυτών λιγότερο ανθεκτικά στη βόσκηση που σπανίζουν στα λειβάδια. Επίσης, επειδή τα φαράγγια είναι απομονωμένα σαν οικοσυστήματα, έχουν κάποια ενδημικά είδη (τα χασμόφυτα).

Τέτοια φαράγγια στη Ρούμελη είναι η Ρεκά (Γκιώνα), ο Γοργοπόταμος (Οίτη), η Βελίτσα (Παρνασσός), η Γκούρα (Πάρνηθα) και τα φαράγγια γύρω απ' τον Προυσό (Ευρυτανία).

2) **Ορθοπλαγιές και σάρες:** Συνηθισμένη κατάληξη των κορυφών στην ορεινή και αλπική ζώνη. Στο χαμηλότερο μέρος τους οι ορθοπλαγιές διασχίζονται από ζωνάρια με έλατα, καμιά φορά νανώδη και κακοφτιαγμένα. Στις σχισμές των βράχων φυτρώνουν πλήθος μικρά φυτά. Ψηλότερα η μόνη βλάστηση είναι οι τούφες και λίγα βραχόβια αγριολούλουδα (*Viola roetica*, *Saxifraga spruneri*, *Campanula rupicola*). Το χαρακτηριστικό ζώο των ορθοπλαγιών είναι το αγριόγιδο. Από τα πουλιά συναντάμε το χιονόστρουθο, τη σβαρνίστρα, το βραχοτσοπανάκο, τον πετροκόττυφα. Κοντά στις ορθοπλαγιές γυροπετάνε τα αρπακτικά (αετοί και γύπες) και φωλιάζουν τα γεράκια (πετρίτης).

Κάτω από κάθε ορθοπλαγιά υπάρχει πάντα μια σάρα φτιαγμένη απ' τα προϊόντα αποσάθρωσης των βράχων. Επειδή η σάρα στο πάνω μέρος της μετακινείται και αυξάνεται από τις πέτρες που πέφτουν, σχεδόν τίποτα δε φυτρώνει πάνω της· χαμηλότερα όμως συναντιέται με τα έλατα που τη σταθεροποιούν. Χαρακτηριστικές μεγάλες ορθοπλαγιές είναι στου Λάζου, στη Βελίτσα και στο Δυτικό συγκρότημα των Βαρδουσίων.

3) **Τα νερά:** Στα περισσότερα βουνά σχηματίζεται μια περισσότερο ή λιγότερο μόνιμη λιμνούλα (Σταυρός Βαρδουσίων, Βαθιά Λάκκα Γκιώνας, Λειβαδιές Οίτης, λιμνούλα Ελικώνα). Οι λίμνες αυτές δημιουργούνται από τα χιόνια που λιώνουν και συνεπώς γεμίζουν την άνοιξη και ξεραίνονται το καλοκαίρι. Νωρίς την άνοιξη εμφανίζεται η κλασσική γιρλάντα από κρόκους γύρω από τη λίμνη. Στο διάστημα που έχουν νερό οι λιμνούλες πλήθος αμ-

1

4

2

5

3

6

1. *Colchicum bivonae*
2. *Tulipa silvestris - australis*
3. *Tulipa orphanidea*
4. *Aubrieta deltoidea*
5. *Iris linguicularis*
6. *Crocus sieberi*

φίβιων έρχονται για να ζευγαρώσουν και να γεννήσουν. Μέχρι να ξεραθεί η λίμνη, οι γυρίνοι έχουν μεγαλώσει αρκετά και πηγαίνουν για να κρυφτούν σε κάποια σκιερή λασπότρυπα· γιατί οι φρύνοι, οι βάτραχοι και οι τρίτωνα είναι ζώα που ζουν στην ξηρά και μπαίνουν στο νερό μόνο την περίοδο της αναπαραγωγής.

Χαρακτηριστικά έντομα των στάσιμων νερών των βουνών είναι οι λιβελούλες, ο δυτίσκος και άλλα υδρόβια σκαθάρια.

Την άνοιξη επίσης φουσκώνουν και πληθαίνουν τα ποτάμια. Το κύριο μέγεθος των ορεινών ποταμών βρίσκεται σε χαμηλότερο υψόμετρο όπου το κλίμα είναι πιο ήπιο. Στις όχθες τους κυριαρχούν τα υδρόφιλα δέντρα (πλατάνια, ιτιές, σκλήθρα, λεύκες) και πολλά αγριολούλουδα (νεραγκούλες, μενεξέδες). Κάτω απ' τις μπλεγμένες ρίζες των υδρόφιλων δέντρων φωλιάζει η βίδρα που τρέφεται με ψάρια των ποταμών. Τριγύρω πετάει ο νεροκότουφας και βουτάει κάτω απ' το νερό για να πιάνει υδρόβια έντομα. Τα κυριότερα ορεινά ποτάμια της Ρούμελης είναι ο Εύηνος (Φίδαρης), ο Μόρνος και ο Καρπενησιώτης. Μόνιμη ροή έχουν επίσης τα μικρότερα ποτάμια της ρεματιάς των Καλλιανών στην Όχη και των Στροπόνων στη Δίρφη.

5. Η ΧΛΩΡΙΔΑ

Η γεωγραφική θέση (στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων) σε συνδυασμό με τη γεωλογική ιστορία (αλπικές πτυχώσεις που έφεραν άλλα πετρώματα στην επιφάνεια, μικρή εξάπλωση των παγετώνων, καταβυθίσεις και παρεμβολή θαλασσών με κυριότερη την αποκοπή απ' τη Μικρά Ασία) είναι οι δυο βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν στη δημιουργία της τεράστιας ποικιλίας στη χλωρίδα της Ελλάδας (γύρω στα 7000 είδη). Οι μεγάλες γεωλογικές αλλαγές είχαν σαν αποτέλεσμα αρκετά είδη να διατηρηθούν αλλά και να απομονωθούν ενώ συγχρόνως αυξήθηκε η επαφή με την κεντρική Ευρώπη λόγω ομοιοτήτων στο έδαφος και το κλίμα. Αυτή η ποικιλία των ειδών αποίκισε σταδιακά καινούργια περιβάλλοντα και άρχισε έτσι μια μεγάλη εξελικτική κίνηση. Αυτό φαίνεται κι από το μεγάλο αριθμό ενδημικών που έχουν καταγραφεί για αρκετές οικογένειες.

Τα βουνά της Ελλάδας είναι αναμφίβολα βοτανικοί παράδεισοι. Μόνο στην αλπική ζώνη και στα γυμνά λειβάδια της ορεινής έχουν καταγραφεί περισσότερα από 900 είδη και υποείδη φυτών στα οποία περιλαμβάνονται τα 2/3 των ενδημικών όλης της Ελλάδας.

Τα βουνά της Ρούμελης είναι πλούσια σε ενδημικά· έχουν όμως ταυτόχρονα μεγάλη ποικιλία φυτών της βόρειας και της νότιας Ελλάδας καθώς συνδυάζουν τυπικά ευρωπαϊκά αλπικά λει-

βάδια, στεγνά βραχοτόπια, σκιερά δάση, υγρές ρεματιές αλλά και ξερά θαμνοτόπια.

Στα χαμηλά των βουνών πρωτανθίζουν λουλούδια κοινά όπως οι ανεμώνες κι οι μαργαρίτες κι άλλα πολύ εντυπωσιακά, σαν τις ίριδες. Στα δάση την άνοιξη φέρνουν οι ανεμώνες του βουνού μαζί με τις νεραγκούλες (που προτιμούν συνήθως τα υγρά μέρη) και τους πρώτους αγριομενεξέδες. Σαν μπει ο Μάης τα δάση και τα ξέφωτα γεμίζουν αγριολούλουδα με ασύλληπτη ποικιλία χρωμάτων και σχημάτων: μικροσκοπικά «Μη-με-λησμόνει», βερόνικες, γεράνια, ορχεοειδή, τουλίπες. Στο μεταξύ στα αλπικά λειβάδια σκάσανε μύτη οι κρόκοι πλάι στις χιονούρες που λιώνουν παρέα συνήθως με κάτι μικρά μπλε-μωβ λουλουδάκια (*Scilla bifolia*). Καθώς μπαίνει το καλοκαίρι σε κάποια σκιερή γωνιά του δάσους ανθίζει ένα πανέμορφο λουλούδι: ο κόκκινος κρίνος ή τουρκολούλουδο με μεγάλα κόκκινα άνθη σαν κέρινα και ύψος που φτάνει το ένα μέτρο· πιο πέρα στο ξέφωτο ένα μπουκέτο αγριογαρούφαλλα. Απ' τις σχισμές των αλπικών βράχων ξεπροβάλλουν ντελικάτοι μενεξέδες και οι ποικιλόχρωμες σαξιφράγες που τα πυκνά φύλλα τους σχηματίζουν μια συμπαγή μάζα. Εδώ φυτρώνουν και καμπανούλες που τις βλέπουμε ν' ανθίζουν σταδιακά ως το φθινόπωρο. Το φθινόπωρο βγάζουν λουλούδι και τα κολχικά που περιέχουν κολχικίνη, ένα ισχυρό δηλητήριο.

Το πιο καλά μελετημένο απ' τα βουνά της Ρούμελης είναι η Πάρνηθα που έχει μια εξαιρετικά πλούσια χλωρίδα (περίπου 900 είδη). Η μεγάλη αυτή ποικιλία οφείλεται κυρίως στη μεγάλη έκταση του βουνού και τη μεγάλη ποικιλία των βιοτόπων.

Μερικά από τα πιο εντυπωσιακά αγριολούλουδα του βουνού όπως η άσπρη πηγουνιά (*Paeonia mascula* - *hellenica*), η κόκκινη τουλίπα (*Tulipa orphanidea*) και ο κόκκινος κρίνος (*Lilium chalcedonicum*) απειλούνται δυστυχώς με εξαφάνιση. Στα λειβάδια, τα δάση και τα βραχοτόπια του βουνού από νωρίς την άνοιξη μέχρι αργά το φθινόπωρο ανθίζουν κρόκοι (*Crocus sieberi* - *atticus*, *Crocus olivieri*, *Crocus laevigatus*), ανεμώνες του βουνού (*Anemone blanda*), αουβριέτες (*Aubrieta deltoidea*), αγριομενεξέδες (*Viola riviniana*, *Viola alba-thessala*, *Viola hymettia*) κίτρινες τουλίπες (*Tulipa silvestris* - *australis*) το λευκό λινάρι (*Linum leucanthum*), κολχικά (*Colchicum lingulatum* και *colchicum bivonae* με τα μεγάλα λουλούδια) και πολλά ακόμα.

Στα βραχοτόπια γύρω στο Φλεβάρη φυτρώνει ένα χαμηλό είδος κενταύριου (*Centraurea mixta*) κοινώς αλιβάρβαρο. Τα αλιβάρβαρα τρώγονται βρασμένα, σαλάτα με λάδι και λεμόνι.

Στον Παρνασσό, στα ελατοδάση και τις άκρες των ξέφωτων φυτρώνουν μερικά εντυπωσιακά είδη όπως ο κόκκινος κρίνος (*Lilium chalcedonicum*), το ελλέβορο (*Helleborus cyclophyllus*) - που

7

9

8

10

11

7. *Ranunculus brevifolius*
 8. *Saxifraga sempervivum*
 9. *Daphne oleoides*
 Τα ενδημικά της Ρούμελης:
 10. *Viola roetica* και
 11. *Campanula rupicola*

12

15

13

16

14

12. Το μεγάλο κόκκινο αγριογαρύφαλλο *Dianthus biflorus*.

13. *Fritillaria graeca*.

14. Το ορχεοειδές *Dactylorhiza sambucina*

15. Ένα όμορφο λουλούδι του ορεινού δάσους *Lamium garganicum*

16. Ο κόκκινος κρίνος *Lilium chalconicum*.

το ρίζωμά του περιέχει ουσίες πολύ εμετικές και στη μυθολογία αναφέρεται σαν ξεμεθιστικό - και ένα παράξενο καφέ-μωβ λουλούδι που μοιάζει με τουλίπα (*Fritillaria graeca*). Στα βοσκημένα λειβάδια συναντάμε κυρίως φυτά που είτε δεν τρώγονται, είτε είναι β' διαλογής τροφή για τα κοπάδια όπως η *Daphne oleoides*, το *Cerastium candidissimum*, *Astragalus parnassii*, *Marrubium velutinum* κ.ά. Στις σχισμές των αλπικών βράχων φυτρώνουν τα ενδημικά της κεντρικής Ελλάδας *Viola poetica* και *Campanula trachelium*, σαξιφάγες (*Saxifraga spruneri* κ.ά.).

Η χλωρίδα της Γκιώνας έχει πολλές ομοιότητες μ' αυτή του Παρνασσού. Κι εδώ οι κρόκοι που συναντάμε είναι ο *Crocus veluchensis* με όλες τις αποχρώσεις του μωβ κι ο *Crocus sieberi* - *sublimis* επίσης μωβ αλλά με κίτρινη καρδιά (φάρυγγα). Επίσης εντυπωσιακά γεράνια (*geranium macrorrhizum*, *Geranium subcaulescens*).

Στη γειτονική Οίτη βρίσκουμε μια μεγάλη ποικιλία ειδών. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν ο Νάρκισσος (*Narcissus poeticus*), το μεγάλο κόκκινο αγριογαρύφαλο (*Dianthus biflorus*), το ορχεοειδές (*Dactylorhiza fuschii*) οι αγριομενεξέδες (*Viola graeca*, *Viola aetolica*) η *Iris attica* κ.ά.

Αργά την άνοιξη, τα καταπράσινα λιβάδια των Βαρδουσίων χρωματίζονται από μια μεγάλη ποικιλία αγριολούλουδων. Πρίμουλες (*Primula veris*) και πινκουϊκούλες (*Pinguicula hirtiflora*) φυτρώνουν στα πιο υγρά μέρη. Πιο πέρα διακριτικά αγριογαρύφαλλα (*Dianthus haematocalyx*) και εντυπωσιακά γεράνια (*Geranium subcaulescens*). Όταν η καλοκαιρινή ζέστη λιώσει τα χιόνια απ' τα αλπικά, ανάμεσα στις πέτρες ξεφυτρώνουν ματσάκια από αουβριέτες (*Aubrieta deltoidea*, *A. gracilis*). Ακόμα πιο ψηλά, στα απότομα, εκεί που δεν περιμένεις να φυτρώνει πια τίποτα, στο λιγοστό χώμα κάποιας σχισμής ανακαλύπτεις τις σαξιφάγες. Φύλλα και βλαστοί σχηματίζουν ένα πυκνό μαξιλαράκι απ' όπου ξεπηδούν μικρά άνθη άσπρα στη *Saxifraga paniculata*, κόκκινο-μωβ στη *Saxifraga sempervivum*.

Η χλωρίδα του βουνού περιλαμβάνει και δυο ενδημικά των Βαρδουσίων την *Achillea barbeyana* και το *Verbascum reiseri*.

Στο Βελούχι βρίσκουμε πάλι τον κρόκο *veluchensis* και τον κίτρινο κρόκο *flavus* μαζί με τη συντρόφισσά τους *Scilla bifolia*. Στα χορταριασμένα ξέφωτα φυτρώνουν διακριτικοί κίτρινοι μενεξέδες (*Viola aetolica*) ανάμεσα στα χαλίκια και τις πέτρες η γυαλιστερή *Ranunculus brevifolius* - *pindicus* και στις σχισμές των βράχων η *Aubrieta gracilis*.

Θάταν τέλος παράλειψη, θαμπωμένοι απ' την ομορφιά των αγριολούλουδων να μην αναφέρουμε το τσάι του βουνού που αν

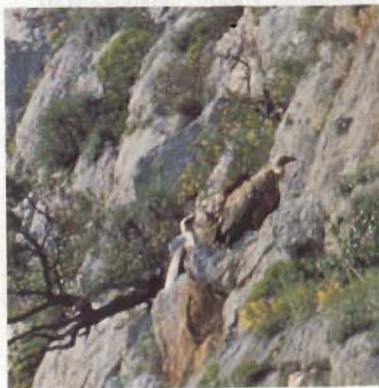
θίζει στα μέσα του Ιούλη. Το συναντάμε στην αλπική ζώνη σ' όλα τα βουνά της Ρούμελης αλλά το πιο αρωματικό είναι του Δυτικού Παρνασσού και μετά της Πάρνηθας.

6. ΠΑΝΙΔΑ

Καθώς τα Ρουμελιώτικα οικοσυστήματα βρίσκονται σε μια ενδιάμεση γεωγραφική θέση και κατάσταση σε σχέση με τα βουνά της Βόρειας και της Νότιας Ελλάδας, ανάλογο είναι και το επίπεδο της άγριας ζωής. Στα βουνά της Ρούμελης συναντάμε πολύ περισσότερα ζώα απ' ότι στα βουνά της Πελοποννήσου, αν και όχι τόσο ποικίλα και πολυάριθμα όσο στα βουνά της Πίνδου και των βόρειων συνόρων. Η πανίδα της Ρούμελης λοιπόν περιλαμβάνει 14 μεγάλα θηλαστικά που ζουν στα βουνά ή και σ' αυτά και είναι: ο Λύκος, το Τσακάλι, η Αλεπού, ο Ασβός, το Κουνάβι, η Νυφίτσα, ο Σκαντζόχοιρος, ο Σκίουρος, ο Λαγός, το Αγριογούρουνο, το Ελάφι, το Ζαρκάδι, το Αγριόγιδο και η Βίδρα. Υπάρχουν ακόμη 19 είδη χειρόπτερων (νυχτερίδες) και 25 είδη μικρών τρωκτικών (2 είδη Μυξών, 21 είδη ποντικών, 2 είδη Αρουραίων). Έχουν ήδη εξαφανιστεί η Αρκούδα, ο Λύγκας κι ο Αγριόγατος και έχει περιοριστεί η εξάπλωση του Αγριογούρουνου, του Αγριόγιδου, του Ελαφιού, του Ζαρκαδιού, του Λύκου και της Βίδρας. Το Αγριόγιδο ειδικά απειλείται με εξαφάνιση από τα Νότια βουνά, αν και στα χαρτιά προστατεύεται από τη δεκαετία του 30.

Επίσης έχουν καταγραφεί 150 είδη πουλιών που κινούνται γύρω ή πάνω στα βουνά με σημαντικότερα τα τέσσερα είδη γυπών (Ασπροπάρης, Όρνιο, Μαυρόγυπας, Γυπαετός), πέντε είδη Αετών (Φιδαιτός, Κραυγαετός, Χρυσαιτός, Σταυραιτός, Σπιζαιτός), τα αρκετά γεράκια (Πετρίτης, Βραχοκιρκίνεζο, κ.ά.) τα νυχτοβία (Μπούφος, Χουχουριστής κ.ά.) και οι δρυοκολάπτες (Μαύρος, Πράσινος κ.ά.). Και των πουλιών οι αριθμοί λιγοστεύουν, ιδίως των αρπακτικών, καθώς ο άνθρωπος μεταβάλλει διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν τους βιότοπούς τους (τροφή, φωλιές).

Στην τροφική αλυσίδα συμμετέχουν επίσης τα ερπετά, τα αμφίβια, τα έντομα, τα ψάρια (πέστροφα) και τα μαλάκια (σαλιγκάρια). Αν και τα ζώα αυτά βρίσκονται στη βάση της τροφικής πυραμίδας, συχνά κάποιο είδος των τάξεων αυτών κατέχει ισότιμη θέση με ένα θηλαστικό ή ένα πουλί: Για παράδειγμα το σαυρόφιδο που τρώει φρούνους και μικρά θηλαστικά αντιστοιχεί στις ποντικογερακίνες, η οχιά που τρώει ποντίκια - στα γεράκια και η πέστροφα είναι αντίστοιχη μ' ένα δρυοκολάπτη.

1

4

2

Απ' την πανίδα των βουνών:
1. Όρνια στις κούρνιες τους
2. Σβαρνίστρα
3. Ακρίδα
4. Σκορπιός
5. Σαλαμάντρα

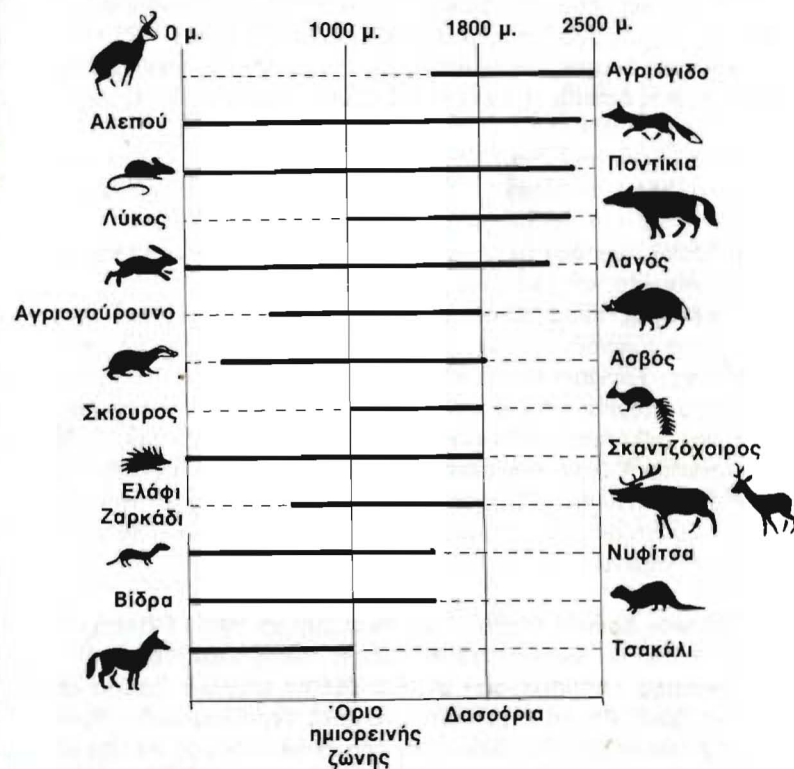
3

5

Όλα αυτά τα ζώα συνθέτουν ένα ζωντανό αλλά ιδιαίτερα σιωπηλό και διακριτικό κόσμο. Πιο εύκολα παρατηρούμε τα πουλιά. Περπατώντας ήσυχα σ' ένα δάσος μπορούμε να δούμε ή να ακούσουμε πολλά δασόβια πουλιά, από τις θορυβώδεις τσαρτσάρες μέχρι τους θεαματικούς δρυοκολάπτες που τυμπανίζουν στους ξερούς κορμούς. Τα αρπακτικά τα βλέπουμε συνήθως στα χαρακτηριστικά περάσματά τους στις ορθοπλαγίες, τις απότομες κο-

ΤΑ ΘΗΛΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΨΟΜΕΤΡΟ

ρυφογραμμές και σπανιότερα στα διάσελα. Αντίθετα με τα πουλιά, τα περισσότερα θηλαστικά κυκλοφορούν νύχτα και επικοινωνούν μεταξύ τους κυρίως με τις οσμές κι όχι με τους ήχους και τα χρώματα. Έτσι είναι πολύ πιο δύσκολο να τα δούμε και αντιλαμβάνομαστε την ύπαρξή τους από τα λίγα αλλά χαρακτηριστικά

σημάδια που αφήνουν: ίχνη στο χιόνι ή τη λάσπη, περιττώματα στα μονοπάτια, υπολείματα γευμάτων και ξυσίματα σε κορμούς. Μπορούμε λοιπόν να δούμε τα ίχνη των ζαρκαδιών, τα περιττώματα της αλεπούς πάνω σε πέτρες και τούφες χόρτων, τα φαγμένα κουκουναρία που αφήνει ο σκίουρος σε κομμένους κορμούς, ή τα σκαψίματα που κάνει το αγριογούρουνο ψάχνοντας για ρίζες και σκουλίκια. Από τα λίγα ζώα που μπορούμε να δούμε μέρα είναι το αγριόγιδο και ο σκίουρος.

7. ΕΘΝΙΚΟΙ ΔΡΥΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Στα βουνά που εξετάζουμε έχουν θεσπιστεί τρεις Εθνικοί Δρυμοί: του Παρνασσού, της Οίτης και της Πάρνηθας.

Εθνικός Δρυμός Παρνασσού: Έτος ανακήρυξης: 1938 (δεύτερος Εθνικός Δρυμός της χώρας). Έκταση πυρήνα: 3.500 Ha (εκτάρια).

Οικολογική σημασία: **Βλάστηση:** Δάσος κεφαλονίτικης ελάτης με μικρά ξέφωτα. Υπάρχουν αξιόλογα είδη αγριολούλουδων που έχουν μειωθεί σε αριθμό από τη βόσκηση. **Πανίδα:** Τυπική των ελατοδασών. Λείπουν τα μεγάλα θηλαστικά (υπάρχουν αλεπού, ασβός, νυφίτσα, κουνάβι, σκίουρος και τρωκτικά).

Καθεστώς προστασίας: Χωματόδρομοι ανοιχτοί στο κοινό που χρησιμοποιούνται από λαθροθήρες. Κοπάδια το μεγαλύτερο μέρος της χρονιάς. Καμιά ενημέρωση του κοινού. Δεν υπάρχει σχέδιο διατήρησης του φυσικού πλούτου. Η περιοχή του δρυμού δεν έχει μελετηθεί καθόλου από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Στην περιφερειακή ζώνη άσφαλτος, κίνηση, εστιατόρια, εγκαταστάσεις χιονοδρομικού. Είναι εκ των πραγμάτων αδύνατον να ισχύσουν εξυγιαντικά μέτρα προστασίας, λόγω ισχυρών και εν μέρει δικαιολογημένων πιέσεων από τοπικά συμφέροντα.

Εθνικός Δρυμός Οίτης: Έτος ανακήρυξης: 1966. Έκταση πυρήνα: 3.000 Ha. Έκταση περιφερειακής ζώνης: 4.200 Ha.

Βλάστηση: Δάσος κεφαλονίτικης ελάτης. Μεγάλα ξέφωτα και αλπική ζώνη. Πολλά και σπάνια ενδημικά αγριολούλουδα. **Πανίδα:** Ζώα και πουλιά των δασών και της αλπικής ζώνης. Αγριογούρουνο, Ζαρκάδι, σπάνια λύκος και όλα τα μικρότερα θηλαστικά.

Καθεστώς προστασίας: Υπάρχει ένας κύριος οδικός άξονας που διασχίζει το δρυμό. Έντονο λαθροκυνήγι από κατοίκους των γύρω χωριών, ιδίως το χειμώνα. Δεν υπάρχουν γίδια στον πυρήνα. Υπάρχει μια πρώτη μελέτη πανίδας. Το τοπικό δασαρχείο έχει εκπονήσει μελέτη κατασκευής έργων αναψυχής. Το καλοκαίρι υπαίθριες ψησταριές στη Βρύση Καλόγερου, τρακτέρ, αγροτικά,

συλλογή τσαγιού.

Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας: Έτος ανακήρυξης: 1961. Έκταση πυρήνα: 3.800 Ha.

Βλάστηση: Δάσος από κεφαλονίτικα έλατα στον πυρήνα, μεσογειακή μακία στην περιφερειακή ζώνη. Σπάνια αγριολούλουδα απειλούμενα από τη συλλογή. **Πανίδα:** Τσακάλι, ελάφι και όλα τα μικρότερα θηλαστικά.

Καθεστώς Προστασίας: Βόσκηση σε περιοχές της περιφερειακής ζώνης. Το κυνήγι ελέγχεται ικανοποιητικά. Έντονη κίνηση και ανθρώπινη επέμβαση στον πυρήνα. Εκτεταμένα έργα αναψυχής και σχέδια για περισσότερα στο μέλλον. Υπάρχουν διάφορα σχέδια που απειλούν την περιφερειακή ζώνη (λατομεία, δίκτυο υψηλής τάσης κλπ.). Αρκετές πυρκαγιές στη χαμηλότερη ζώνη.

Όπως βλέπουμε, η ανακήρυξη των τριών αυτών περιοχών σε εθνικούς δρυμούς, δε σημαίνει και πολλά πράγματα στην πράξη. Η λειτουργία και οι όροι προστασίας αντιπροσωπεύουν ένα παλαιό πρότυπο φυσικής ρεζέρβας, όπου αρκούσε η ύπαρξη ενός δάσους ελάτων για σκιά. Αν εξαιρέσει κανείς τα σχεδόν ήμερα ελάφια της Πάρνηθας, στους τρεις αυτούς δρυμούς, ο επισκέπτης δε βλέπει τίποτα από τη λειτουργία της άγριας ζωής εκτός από τα τυπικά δασόβια πουλάκια. Άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι οι πυρήνες των δύο απ' τους τρεις δρυμούς (Παρνασσός και Πάρνηθα) είναι μονότονα ελατοδάση ταλαιπωρημένα από τη βόσκηση και την υλοτομία, χωρίς την ποικιλία εκείνη των βιοτόπων που θα τους πρόσδιδε μια αξιόλογη άγρια ζωή.

Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι και στα τρία βουνά, Πάρνηθα, Παρνασσό και Οίτη υπάρχει από μια περιοχή, έξω από τα όρια προστασίας όπου υφίσταται μια ιδιαίτερη πανίδα. Τα τσακάλια της Πάρνηθας ζουν στα θαμνοτόπια της βόρειας μεριάς του βουνού και συνεχώς μειώνονται καθώς κυνηγιούνται και ταυτόχρονα ανταγωνίζονται με τα πολυάριθμα αγριόσκυλα. Στον Παρνασσό, ολόκληρη η περιοχή των νότιων ορθοπλαγιών είναι ένας παράδεισος των μεγάλων αρπακτικών και ταυτόχρονα το χειμαδιό του μαυρόγυπα και των όρνιων μιας μεγάλης περιοχής. Αξίζει ν' αναφερθεί ότι οι μαυρόγυπες είναι από τα πιο απειλούμενα πουλιά της Ευρώπης και ότι στην Ελλάδα, όπου ζει το μεγαλύτερο μέρος του Ευρωπαϊκού πληθυσμού του - οι ορνιθολόγοι τους υπολογίζουν γύρω στα 15 ζευγάρια. Στην Οίτη επίσης, τα αγριόγιδα ζουν μακριά από την προστατευόμενη ζώνη και σε περιοχές όπου το κυνήγι επιτρέπεται και η προσπέλαση είναι εύκολη και γίνεται από άσχετους με το Δρυμό δρόμους που δεν ελέγχονται καθόλου.

Έτσι η θέσπιση των Εθνικών Δρυμών έχει αποτύχει τελείως

σαν καθεστώς προστασίας των περιοχών αυτών και εξελίσσεται προς την καθιέρωσή τους σαν χώρων αναψυχής, συνθήκη που πιθανότατα θα σημάνει και το τέλος τους σαν βιότοπους (κίνηση, ανθρώπινη πίεση, συλλογή φυτών, θόρυβος κλπ.).

Υπάρχει επίσης στον ορεινό χώρο της Ρούμελης μια σειρά από προστατευόμενες περιοχές (εκτροφεία και καταφύγια θηραμάτων) στην Γκιώνα, την Οξυά, την Οίτη, τον Παρνασσό, την Πάρνηθα, τη Χελιδώνα και ίσως κι αλλού. Στα εκτροφεία μεγαλώνουν νησιώτικες πέρδικες, φασιανούς, ζαρκάδια (αν και το κυνήγι τους απαγορεύεται!), ελάφια, κρητικά αγριοκάτσικα, πλατύνια και ένα είδος ημιάνγριας κατσίκας. Στα καταφύγια υπάρχουν κυρίως ζαρκάδια, αγριογούρουνα και στη Γκιώνα και αγριόγιδα. Όποιο ζώο κάνει το λάθος και φύγει από το καταφύγιο, το τρώνε οι κυνηγοί είτε επιτρέπεται το κυνήγι του είτε όχι. Οι κυνηγοί στη Ρούμελη είναι ιδιαίτερα πολλοί, ξέρουν καλά τον τόπο και σπάνια χαρίζονται στα απαγορευμένα θηράματα. Ο έλεγχός τους είναι ελλιπής και τα δασαρχεία εθελουφυλούν για να αποφύγουν τις συγκρούσεις.

Απέναντι: Παρνασσός, παράθυρο στις Αλπεις

ΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

ΠΑΡΝΗΘΑ 1413

Η Πάρνηθα, σίγουρα, δεν είναι βουνό της Ρούμελης αλλά της Αθήνας. Γεωγραφικά όμως ανήκει στον ευρύτερο Στερεοελλαδίτικο χώρο και γι' αυτό το εξετάζουμε μαζί με τα Ρουμελιώτικα βουνά. Μάλιστα το βάζουμε πρώτο, γιατί είναι η πρώτη εικόνα και γεύση βουνού για τον Αθηναίο ορειβάτη ή φυσιολάτρη.

Η τόσο οικεία και εξημερωμένη Πάρνηθα είναι στην πραγματικότητα ένα μεγάλο ορεινό συγκρότημα με πολλές κορφές και ακόμα περισσότερες κορφούλες, με τα οροπέδιά του, τα φαράγγια του, τις κακοκαιρίες και τα χιόνια του. Η δομή, το μέγεθος και η μορφολογία της, κάνουν την Πάρνηθα ιδανική για μια πρώτη προσέγγιση της ορεινής φύσης. Το βουνό είναι κάπως άμορφο, πυ-

Το Μικρό και το Μεγάλο Αρμένι

κνά δασωμένο, με πολλά νερά αλλά και πολλή ανθρώπινη επέμβαση. Οι ψηλότερες κορφές, χαμένες στο αδρό ανάγλυφο της νότιας όψης, ξεχωρίζουν έντονα από τα βόρεια και είναι: Καραμπόλα (1413 μ.), Όρνιο (1350 μ.), Κακή ράχη (1261 μ.), Πλατύ Βουνό (1163 μ.), Φλαμπούρι (1158 μ.) και Ξεροβούνι (1121 μ.). Υπάρχει μία ατέλειωτη σειρά από 90 περίπου κορφούλες με υψόμετρο πάνω από 500 μέτρα που ανάμεσά τους ξεχωρίζουν το Άρμα (884 μ.), το Ταμίλθι (899 μ.) το Μικρό (652 μ.) και το Μεγάλο (759 μ.) Αρμένι, η Κυρά (1160 μ.), ο Αέρας (1126 μ.), το Στατήρι (1062 μ.), το Σκίμθι (899 μ.) και η Πύρεζα (814 μ.). Τα διάσελα που ενώνουν τις γειτονικές κορφές είναι πλατιά και συχνά ασαφή. Έτσι λίγα κύρια διάσελα - περάσματα ξεχωρίζουν στο βουνό, όπως στη Ντράσιζα και στην Κιάφα Πίνη. Αντίθετα, το μάτι έλκεται από τις πολλές, βαθιές και κατάφυτες ρεματιές όπως το Μαυρόρεμα, η Χούνη, του Αγ. Γεωργίου στο Κεραμίδι και η γνωστότερη ρεματιά της Γκούρας ή Γιαννούλας που κρύβει ένα δυσβατο φαράγγι. Οι ρεματιές αυτές σχηματίστηκαν από τη διάβρωση των νερών της βροχής και των πηγών, που αφθονούν στην Πάρνηθα. Πριν μερικά χρόνια υπήρχαν πάνω από 70 πηγές και πηγάδια στο βουνό αλλά σήμερα πολλά απ' αυτά έχουν χαλάσει. Οι κυριότερες πηγές στο ψηλότερο κομμάτι του βουνού είναι: η Σκίπιζα, το Κανταλίδι, η Πλατάνα, η Μόλα, το Μεσιανό νερό, η Κορομηλιά, η Γκούρα, η Ντράσιζα, η Ταμίλθι, της Αγίας Παρασκευής. Τα χρησιμοποιήσιμα πηγάδια είναι του Αη Γιώργη στο Λημικό, του Αγίου Νικόλα, τα δυο στο Σαλονίκι, δύο κοντά στην Πύρεζα. Στα πηγάδια αυτά το νερό τραβιέται και έτσι είναι καθαρό, ενώ σε άλλα λιμνάζει.

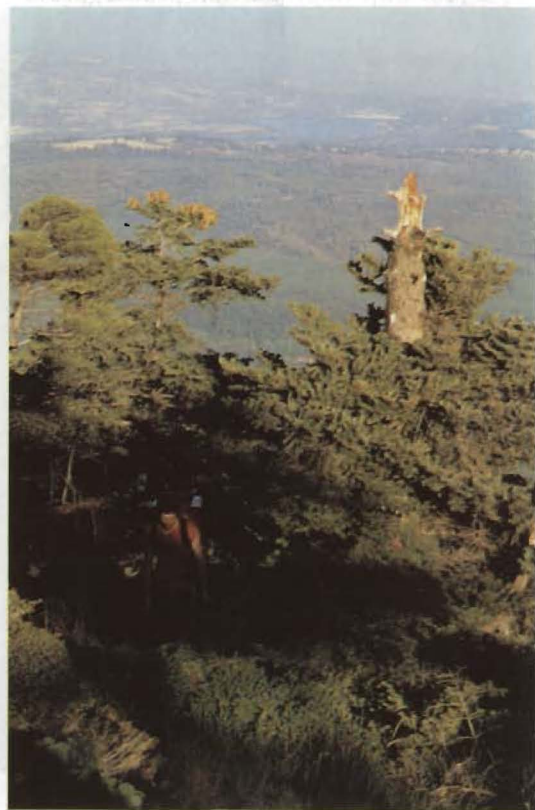
Οι οικισμοί γύρω από την Πάρνηθα έχουν δεθεί οικονομικά και ιστορικά μαζί της. Κοπάδια βόσκουν ακόμα και σήμερα και συχνά βρίσκουμε ίχνη από τα παλιά καρβουνιάρικα: ερείπια πύργων υπάρχουν στο φρούριο της Φυλής και στην Πύρεζα, σε σημεία που έλεγχαν τις κύριες διαβάσεις.

Οι κύριοι οικισμοί απ' όπου γίνονται σήμερα αναβάσεις στο βουνό είναι η Χασιά (Φυλή), ο οικισμός Θρακομακεδόνων, η Μαλακάσα (Σφενδάλη) και το Κακοσάλεσι (Αυλώνα). Σαν αφετηρία πορειών ή ενδιαμέσος σταθμός χρησιμοποιείται και η Αγία Τριάδα όπου υπάρχουν μαγαζιά και φτάνει αστικό λεωφορείο. Απ' όλους αυτούς τους οικισμούς δρόμοι ανεβαίνουν και διακλαδίζονται πάνω στο βουνό (άσφαλοι και χωματόδρομοι) αλλοιώνοντας τη συνολική μορφή του. Κύριοι δρόμοι: από Φυλή προς Αγ. Τριάδα ή Αυλώνα, από Μετόχι προς Αγ. Τριάδα και κορφές Φλαμπούρι, Μαυροβούνι και Όρνιο και ο «περιφερειακός της Πάρνηθας» που κάνει το γύρο των κορυφών Όρνιο και Καραμπόλα.

Πεζοπορία

Σ' ένα τόσο φιλικό και εκτεταμένο βουνό όπως είναι η Πάρνηθα, ο ορειβάτης έχει την ευχέρεια να κάνει άπειρους συνδυασμούς από μονοπάτια, φτιάχνοντας έτσι πορείες που τον φέρνουν από τη Φυλή στους Θρακομακεδόνες ή στην Αυλώνα ή τη Μαλακάσα περνώντας από τα χαρακτηριστικότερα μέρη του βουνού. Με επίκεντρο την Αγ. Τριάδα μπορούν να γίνουν μικρές ημερήσιες πορείες στα γύρω (πηγές Ταμίλθι, Σκίπιζα, Μόλα) και με επίκεντρο το καταφύγιο Μπάφι φτάνουμε σε λίγο χρόνο στην κορφή Φλαμπούρι, στις πηγές Μεσιανό νερό και Κορομηλιά, στη Μόλα και στα οροπέδια Λημικό και Σαλονίκι. Τέλος από τους Θρακομακεδόνες ανεβαίνουμε τη Χούνη που μας φέρνει στο καταφύγιο Μπάφι.

Παρακάτω περιγράφουμε συνοπτικά τρεις διασχίσεις που μας οδηγούν στις γνωστότερες και πιο όμορφες τοποθεσίες της

Ανεβαίνοντας προς το καταφύγιο στο Φλαμπούρι. Στο βάθος η λίμνη του Μαραθώνα.

Ο Αγιώργης στο Λοιμικό. Πίσω τα ραντάρ των κορυφών.

Πάρνηθας.

ΔΙΑΣΧΙΣΗ 1: Φυλή - Ταμίλθι - Αγ. Παρασκευή - Γκούρα - Σκίπιζα - καταφύγιο Μπάφι - Θρακομακεδόνες.

Λίγο έξω από τη Φυλή (Χασιά) αρχίζει μονοπάτι που πηγαίνοντας παράλληλα με αγωγό νερού μας φέρνει στην πηγή Ταμίλθι, κάτω από βράχο και απέναντι από τις επιβλητικές ορθοπλαγιές του Άρματος (1ω30'). Χάνοντας λίγο ύψος ξαναβρίσκουμε τον αγωγό και τον ακολουθούμε μέχρι το δασικό δρόμο (1ω). Συνεχίζουμε σε μονοπάτι μέχρι την Αγ. Παρασκευή (0ω30') και μετά για την πηγή Γκούρα (1ω). Ανεβαίνουμε σε δασικό δρόμο που αφήνουμε για να διατρέξουμε με ένα στενό μονοπάτι τις βόρειες πλαγιές του Πλατιού βουνού μέχρι το διάσελο του Πανός (1ω30'). Στον ξαφνικό ασφαλτο αριστερά και μετά, από φανερό μονοπάτι, μέχρι την πηγή Πλατάνα. Ανηφορίζουμε μέχρι την πηγή Σκίπιζα. Το πάνω μονοπάτι μας φέρνει σε ασφαλτο κι αυτός αριστερά στο καταφύγιο (1ω00). Από το καταφύγιο βλέπουμε στα πόδια μας τη

Χούνη που την κατεβαίνουμε από πολύ καθαρό μονοπάτι σε 2 ώρες μέχρι τη στάση του λεωφορείου.

ΔΙΑΣΧΙΣΗ 2: Φυλή - Κιάφα Πίνη - Αγ. Παρασκευή - Γκούρα - Ντράσιζα - Λημικό - Άγιος Νικόλαος - Αυλώνα.

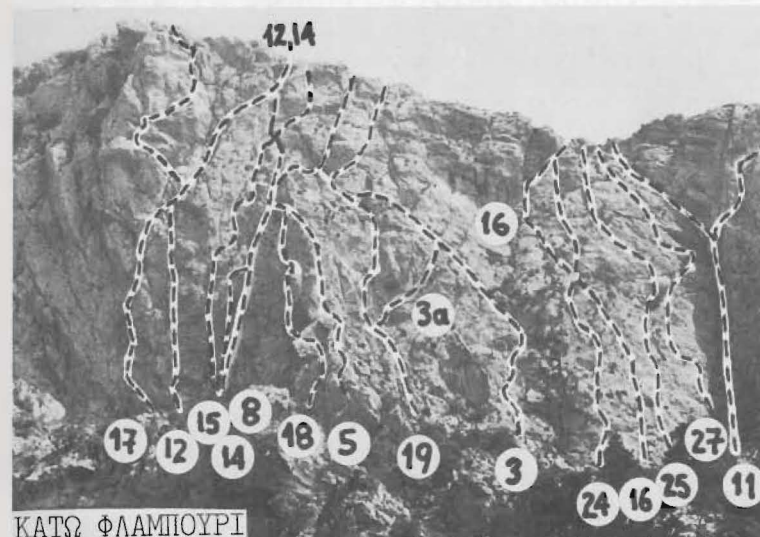
Αφήνοντας το δρόμο που μας πήγε μέχρι την Ι. Μ. Κυπριανού, ανεβαίνουμε σαφές μονοπάτι προς τα αριστερά που περνά από λάκκα, βγαίνει σε οροπέδιο και διασχίζοντας μια μεγάλη υγρή πλαγιά φτάνει στο οροπέδιο Κιάφα Πίνη (1ω30'). Διασχίζουμε γυμνά και δάση μέχρι την πηγή Γκούρα (1ω30') και ακολουθώντας τη ρεματιά ανεβαίνουμε μέχρι ασαφή αυχένα. Τον περνάμε και κατηφορίζουμε προς την Ντράσιζα, αρχαίο οικισμό (1ω). Από δω το μονοπάτι κατεβαίνει στο Μαυρόρεμα και πάει στο Λημικό και στον Αη Γιώργη του (1ω30'). Ακολουθάμε ράχη μέχρι την αρχή μονοπατιού που πάει σε δύο πηγάδια κι αποκεί στον Άγιο Νικόλαο (1ω30'). Πέφτουμε στην ρεματιά που μας βγάζει στο δρόμο κι αυτός στην Αυλώνα περνώντας απ' το εκκλησάκι της Αγ. Τριάδας και το Αρμένι (1ω30').

ΔΙΑΣΧΙΣΗ 3: Θρακομακεδόνες - Φλαμπούρι - Μεσιανό νερό - Μόλα - Σαλονίκι - Παλιομήλεσι - Σφενδάλη.

Από το τέρμα του λεωφορείου, πάμε στο πάνω δεξιό άκρο του οικισμού όπου ξεκινάει το μονοπάτι για το Φλαμπούρι (1ω30'). Φτάνοντας στο καταφύγιο του ΕΟΣ Αχαρνών, βαδίζουμε για λίγο στον φαρδύ χωματόδρομο. Δάση από κουμαριές και μετά έλατα. Κατεβαίνουμε δεξιά «για πηγή» μέχρι χωματόδρομο που περνά μπροστά από την πηγή του Μεσιανού νερού. Μετά πάει στον άσφαλτο της Μόλας (1ω). Από τη Μόλα ένας παλιός δασικός δρόμος κατηφορίζει μέχρι το Σαλονίκι (1ω). Πριν μπούμε στο οροπέδιο, μονοπάτι δεξιά κατεβαίνει στο Παλιομήλεσι μέσα από ρεματιά με έλατα και πλατάνια. Πηγή στη ράχη πάνω απ' τη συμβολή (1ω). Το μονοπάτι συνεχίζει μέχρι χωματόδρομο που καταλήγει στο Σιδηροδρομικό σταθμό Σφενδάλης (1ω30').

Αναρρίχηση

Τρία είναι τα κύρια αναρριχητικά πεδία της Πάρνηθας: η Πέτρα Βαρυμπόπης, το Φλαμπούρι και το Άρμα. Κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν επίσης σαν τόπος εκπαίδευσης οι ορθοπλαγιές στο Μεγάλο Αρμένι, στην Πέτρα Θοδώρα, στην Πέτρα του Εβραίου, στην Αλογόπετρα και στο Πλατανάκι. Οι σημερινοί αναρριχητές της Αθήνας χρησιμοποιούν την Πέτρα Βαρυμπόπης σαν αναρριχητική σχολή για χαμηλά (2-8 μ.) και ψηλότερα (45 μ.) περάσματα. Στη σχολή αυτή υπάρχουν χαραγμένες τρεις «πίστες»

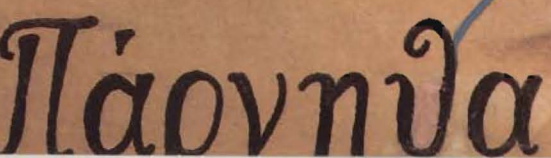
ΚΑΤΩ ΦΛΑΜΠΟΥΡΙ

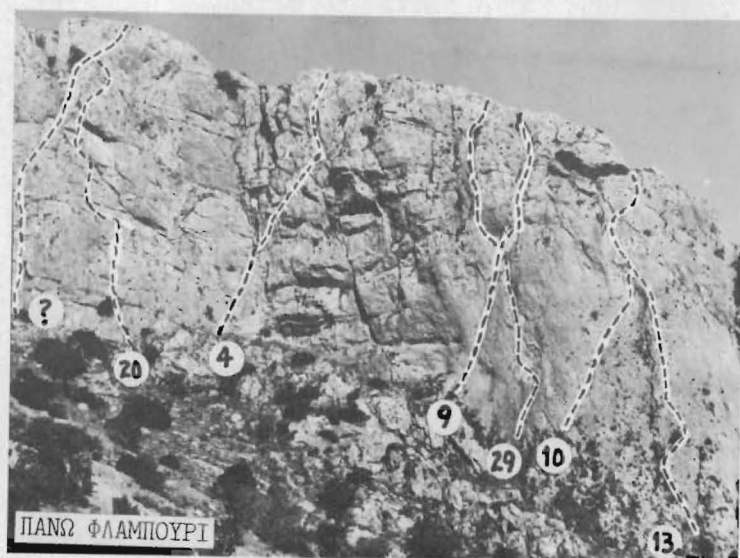
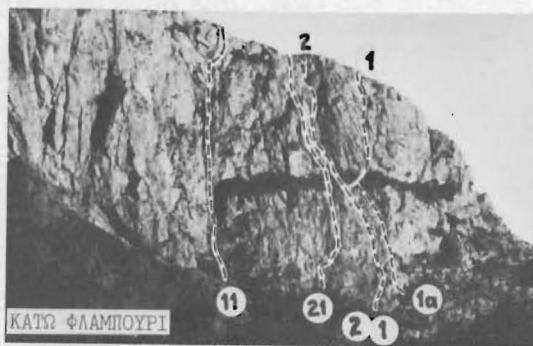
(κόκκινη, πράσινη, μπλε) που έχουν αντίστοιχα 90, 60 και 140 περάσματα — που γίνονται χωρίς σκοινί και κλιμακώνονται σ' όλους τους βαθμούς δυσκολίας (IIου έως VIIου βαθμού). Επίσης έχουν ανοιχτεί συνολικά 113 μικρές διαδρομές με σκοινί. Τα πρώτα κάθετα βήματα στα βράχια της σχολής έκανε ο Ν. Τσόρης το 1928.

Το Φλαμπούρι και το Άρμα είναι «ψηλές σχολές» με υψομετρικές διαφορές 50-160 μ.

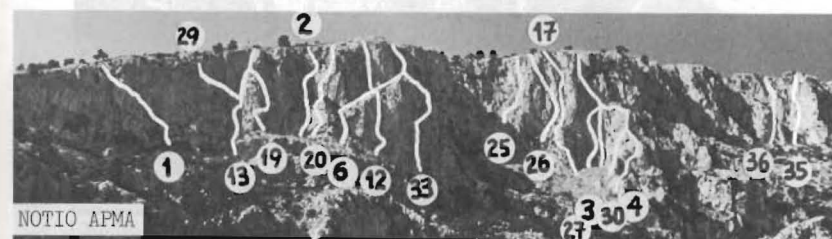
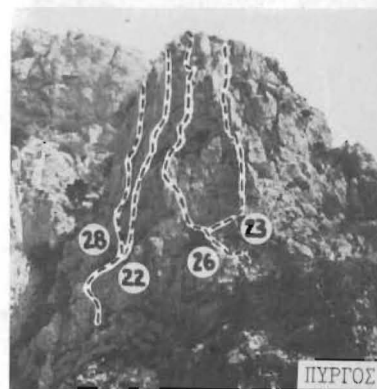
ΦΛΑΜΠΟΥΡΙ

1. Γ. Μιχαηλίδης - Κούμαρης - Καπετανάκης 1952
- 1a. Γ. Αληγιάννης - D. Booth - A. Steck 1980, παραλλαγή της 1, ED —, 70 μ.
2. Γ. Μιχαηλίδης - Καπετανάκης - Κοκκώνης 1952, D, 70 μ.
3. Γ. Μιχαηλίδης - Καπετανάκης - Γ. Τσαμακίδης - Π. Ιδοσίδης 1953, AD +, 100 μ.
- 3a. Γ. Αληγιάννης - Β. Χλωροκώστας 1979, παραλλαγή της 3.
4. Γ. Μιχαηλίδης - Κούμαρης - Francoise de Grunne 1953, TD —, 60 μ.
5. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Δ. Λιάγκος 1953, TD, 100 μ.
6. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1953
7. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος - Γ. Τσαμακίδης 1953.
8. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος - Π. Ιδοσίδης 1954, TD, 90 μ.
9. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος - Κούμαρης 1954, ED —, 60 μ.
10. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1954, ED +, 60 μ.
11. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Μαρτζούκος - Γ. Ξανθόπουλος 1955, TD, 70 μ.

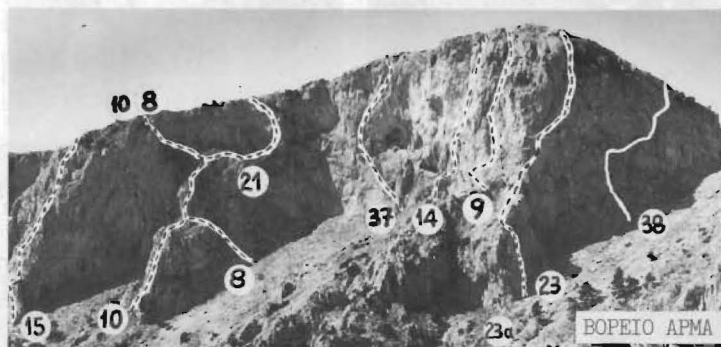
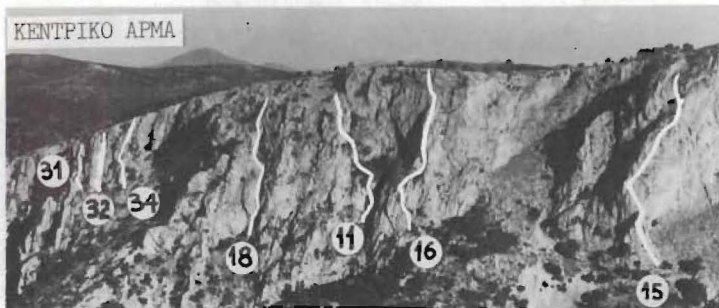
12. Π. Ιδοσίδης - Γ. Παπαναγιώτου 1964, D+, A1, 80 μ.
13. Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου 1966, ED, 60 μ.
14. Π. Μποτίνης - Θ. Μπακόπουλος 1967, TD+, 90 μ.
15. Δ. Σωτηράκης - Γ. Καβαλιεράτος 1982, ED-, 90 μ.
16. Δ. Κορρές - Μ. Τσούρτης 1974, ED, 90 μ.
17. Δ. Κορρές - Μ. Τσούρτης 1975, TD+, 90 μ.
18. Δ. Κορρές - Μ. Τσούρτης 1976, TD+, 100 μ.
19. Δ. Κορρές - Χ. Παπαδόπουλος 1976, ED, 100 μ.
20. Δ. Κορρές - D. Booth - Δ. Βασιλόπουλος 1977, ED, 60 μ.
21. Δ. Κορρές - D. Booth 1978, TD+, 70 μ.
22. Δ. Κορρές - D. Booth 1978, TD+, 60 μ.
23. Δ. Κορρές - D. Booth 1978, TD-, 60 μ.
24. D. Booth - A. Bennet 1979, TD+, 90 μ.
25. D. Booth - A. Bennet 1979, ED, 90 μ.

26. Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1981, TD-, 80 μ.
27. Δ. Κορρές - D. Booth - Δ. Βασιλόπουλος 1983, ED+, 70 μ.
28. S. Florian - Τ. Αδαμακόπουλος 1983, TD+, 70 μ.
29. Χ. Αγνόνγλου - I. Moore - Δ. Τιτόπουλος 1984, ED+ (VII+), 70 μ.

ΑΡΜΑ

- ① Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας 1950, AD+, 50 μ.
2. Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας 1950
3. Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας - Δ. Κυριακού 1950, D-, 60 μ.
4. Γκ. Πολυκράτης - Δ. Μακρής - Στ. Βασιλόπουλος 1950, D, 120 μ.
5. Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας 1950
6. Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας - Δ. Κυριακού 1950
7. Γκ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας - Δ. Κυριακού 1950
8. Γκ. Πολυκράτης - Στ. Βασιλόπουλος - Γ. Μαρτζούκος
9. Ν. Δαμίας - Γκ. Πολυκράτης - Στ. Βασιλόπουλος 1951, TD, 75 μ.
10. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Κούμαρης - Κοκκώνης 1952, AD+, 90 μ.
11. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Κυριακού 1953, AD-, 75 μ.
12. Γ. Μιχαηλίδης - Πανταζάρας - Καλλιβερετάκη - Ψυρόπουλος 1953, ED-, 110 μ.

13. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Π. Ιδοσίδης 1953, TD -, 55 μ.
 14. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ιδοσίδης - Κούμαρης 1953, TD, 75 μ.
 15. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Γ. Ξανθόπουλος 1953, AD, 90 μ.
 15a. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Ξανθόπουλος 1956, παραλλαγή της 15
 16. Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος - Π. Ιδοσίδης 1953, TD +, 80 μ.
 17. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Δ. Λιάγκος - Π. Ιδοσίδης 1954, TD, 60 μ.
 18. Γ. Μιχαηλίδης - Χ. Σταματίου 1955, TD +, 70 μ.
 19. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης - Δ. Κυριακού, 1957, TD -, 70 μ.
 20. Zerf - Φ. Γαληνός, 1963, TD +, 40 μ.
 21. Γ. Μιχαηλίδης - Μαυρίδης 1967, TD (VI), 60 μ.
 22. Π. Ιδοσίδης - Μ. Κότταρης 1967, ED, 150 μ.
 23. D. Booth - Δ. Κορρές 1977, TD, 110 μ.
 23a. Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1982, παραλλαγή της 23
 24. Δ. Κορρές - Τ. Αδαμακόπουλος 1978, TD -, A1, 150 μ.
 25. Δ. Κορρές - Μ. Τσουκιάς 1979, TD, 40 μ.
 26. Τ. Αδαμακόπουλος - Β. Χατζηρβασάνης 1979, TD, 50 μ.
 27. Γ. Αληγιάννης - Γρ. Κούρτης - Πασαρής 1979, TD +, 60 μ.
 28. Δ. Κορρές - Δ. Νικηφορίδης 1979, ED, 150 μ.
 29. Δ. Κορρές - Δ. Βασιλόπουλος 1980, TD +, 55 μ.

30. Δ. Κορρές - Τ. Αδαμακόπουλος 1980, TD +, 30 μ.
 31. Τ. Αδαμακόπουλος - Β. Χατζηρβασάνης - Π. Ματσούκα 1980, TD -, 50 μ.
 33. Δ. Κορρές - Γ. Κάλμπαρης 1982, TD, 40 μ.
 33. Τ. Αδαμακόπουλος - Β. Χατζηρβασάνης 1982, ED -, 65 μ.
 33a. Δ. Σωτηράκης - Α. Θεοδωρόπουλος παραλλαγή της 33
 34. Π. Ματσούκα - Τ. Αδαμακόπουλος - Β. Χατζηρβασάνης 1982, D, 55 μ.
 35. S. Florian - Τ. Αδαμακόπουλος 1983, ED -, 50 μ.
 36. Π. Ματσούκα - Α. Θεοδωρόπουλος 1983, D +, 50 μ.
 37. Δ. Κορρές - Χ. Αγνόγλου 1984, ED, 70 μ.
 38. Δ. Κορρές - D. Booth 1982, ED, 60 μ.

Οικολογία

Οι πλαγιές της Πάρνηθας πέφτουν απότομα προς τον κάμπο της Αθήνας, αλλά χαμηλώνουν μαλακά προς τον κάμπο της Θήβας, σχηματίζοντας ένα μπερδεμένο σύνολο από λόφους, οροπέδια και ρεματιές. Η βλάστηση στις χαμηλές αυτές περιοχές του βουνού είναι η τυπική μεσογειακή με δάση πεύκων και θαμνοτόπια μεσογειακής μακίας με πυκνά μπερδεμένα πουρνάρια, γλιστροκουμαριές, σχίνους και ρείκια.

Ζευγάρι ελαφιών στη Πάρνηθα.

Ελατάκι με ουλή από το ξύσιμο των ελαφιών.

Οι ψηλότερες κορυφές σκεπάζονται από ελατόδασος που τα γέρικα και στραβά δέντρα του δείχνουν καθαρά την κακομεταχείριση που έχει υποστεί πριν από την ανακήρυξη του Εθνικού Δρυμού, το 1961: τα πιο γερά δέντρα και τα μικρά ελατάκια κόβονταν για να καλύψουν τις ανάγκες της Αθήνας σε ξυλεία και Χριστουγεννιάτικα δέντρα και η φυσική αναγέννηση εμποδιζόταν από τα γίδια που βόσκαν ελεύθερα.

Στον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού που απλώνεται στη γεμάτη έλατα και στρατιωτικές εγκαταστάσεις περιοχή των κορυφών, υπάρχουν χαρακτηριστικά δασόβια είδη πουλιών (από τα πολύ κοινά: τσαρτσάρα, ελατοπαπαδίτσα, κίσσα, καλόγερος, κότσυφας - τα λιγότερο συνηθισμένα: τρία είδη δρυοκολαπτών, δεκοχτούρα, αετομάχος, ορεινή πέρδικα, νεροκότσυφα - και τα σπάνια: πεπλοκουκουβάγια, μπούφος, διπλοσάινο, βουνοπαπαδίτσα). Στις γύρω απ' τις κορφές ορθοπλαγιές και στ' ανοιχτά λειβάδια συναντάμε την ποντικογερακίνα, το φιδαστό, τον πετρίτη, το αγριοπερίστερο και λίγα κοράκια. Πουλιά που κάποτε υπήρχαν στην Πάρνηθα αλλά τώρα τα βλέπουμε σπάνια, στην πορεία κάποιας μετακίνησης είναι ο χρυσαετός, το όρνιο και η σφηκοβαρβακίνα.

Άλλα είδη ζώων έχουν επηρεαστεί πιο φανερά από την ανθρώπινη επέμβαση: τα τσακάλια σπανίζουν, οι αγριόγατοι, τα αγριογούρουνα, οι λύκοι, και οι λύγκες εξαφανίστηκαν από το λα-

θροκυνήγι και τις φόλες. Υπάρχουν όμως ασβοί, κουνάβια και νυφίτσες. Τα ελάφια που ζουν σήμερα εδώ είναι απόγονοι αυτών που γλύτωσαν από τη μεγάλη πυρκαγιά του βασιλικού κτήματος Τατοΐου, πριν μερικές δεκαετίες. Τα ζώα αυτά είναι αρκετά ήμερα. Υπάρχουν επίσης περίπου 40 ελάφια στο εκτροφείο στην Αγ. Τριάδα (μαζί με ζαρκάδια και κρητικά αγριοκάτσικα). Το ελάφι είναι πολύ μεγάλο ζώο, ζυγίζει μέχρι 250 κιλά (το αρσενικό) και φτάνει το 1,5 μ. ύψος στον ώμο. Είναι ζώο των δασών, αλλά κυκλοφορεί και στα ξέφωτα όπου βρίσκει παχύτερο χορτάρι. Το χειμώνα που το γρασίδι λιγοστεύει, τρώει επίσης άκρες κλαδιών και ξεφλουδίζει μικρούς κορμούς για να φάει τη φλούδα (χαρακτηριστικό διακριτικό). Έχει μεγαλόπρεπα κέρατα που τα ρίχνει μια φορά το χρόνο και βγάζει ένα ζευγάρι λίγο μεγαλύτερα. Τα κέρατα αυτά χρησιμεύουν για όπλο, για προσέλκυση των θηλυκών και για να δηλώνουν την ωριμότητα και δύναμη του κατόχου τους. Τα κέρατα φυτρώνουν σε χόνδρινες προεξοχές και καλύπτονται από ένα πλούσιο σε αιμοφόρα αγγεία δέρμα που λέγεται βελούδο. Όταν τα κέρατα συμπληρώσουν την ανάπτυξή τους το ζώο μαδάει το νεκρό πια βελούδο τρίβοντάς το σε μικρά δέντρα. Ταυτόχρονα εναποθέτει και το έκκριμα αδένων που βρίσκονται στη βάση των κεράτων και μέσα στο βελούδο τους. Με τη μυρωδιά που αφήνει όπως και με τους ξεφλουδισμένους κορμούς (πεύκων ή ελάτων, σε ύψος 1,00 - 1,80 μ.) σημαδεύει την περιοχή του. Κατά τη διάρκεια του ζευγαρώματος (φθινόπωρο) τα αρσενικά παλεύουν μεταξύ τους (δεν κουτουλάνε, αλλά μπλέκοντας τα κέρατά τους σπρώχνονται κι έτσι μετράνε τη δύναμή τους) και μπεμπερίζουν χαρακτηριστικά. Κάθε θηλυκό γεννάει ένα ελαφάκι στις αρχές του καλοκαιριού. Ελάφια στη Ελλάδα υπάρχουν μόνο στην Πάρνηθα, στα δάση του Πετρουλίου και σε δύο - τρία βουνά των βόρειων συνόρων. Πρόσφατα εξαφανίστηκε από τη Χαλκιδική.

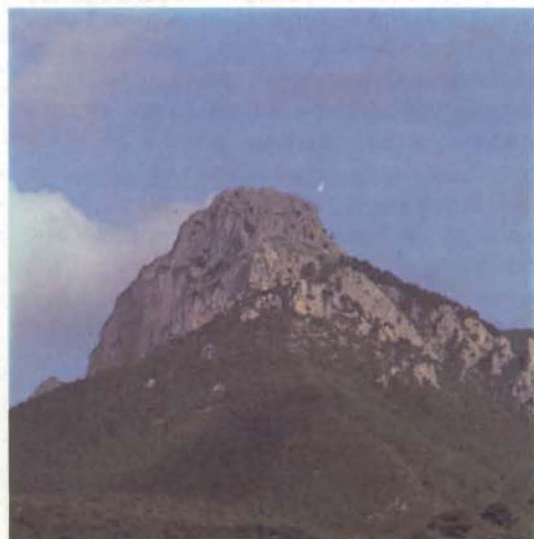
Υπάρχει ακόμα ένα πλήθος αδέσποτων σκυλιών που επιζούν σκαλίζοντας τα σκουπίδια των στρατιωτικών βάσεων και κυνηγώντας μικρά θηλαστικά. Τα περισσότερα μεγάλα θηλαστικά, ενοχλημένα από την αδιάκοπη κυκλοφορία ανθρώπων κοντά στις κορφές έχουν εγκαταλείψει τον πυρήνα του Δρυμού και ζουν στις τριγύρω χαμηλότερες περιοχές της μεσογειακής μακίας. Έτσι, μπορούμε να δούμε, στο Λοιμικό ή στη Ντράσιζα, τα μικρά δεντράκια με την καταφαγμένη στη μια πλευρά φλούδα (ελάφια), ή το σημείο όπου ένας ασβός ξέθαψε μια σφηκοφωλιά από το χώμα για να φάει τα έντομα, αφήνοντας κομμάτια της χάρτινης φωλιάς μέσα στην τρύπα. Υπάρχουν ακόμα μερικά τσακάλια και πολλές αλεπούδες στις περιοχές αυτές που εμφανίζονται τελικά πιο πλούσιες σε ζωή από το ελατόδασος του πυρήνα του Δρυμού.

ΓΕΡΑΝΕΙΑ 1369

Τα Γεράνεια σχηματίζουν μια μακριά οροσειρά μέσου υψομέτρου ανάμεσα στον Κορινθιακό (Κόλπος των Αλκυονίδων) και τον Σαρωνικό. Στις δύο άκρες της οροσειράς βρίσκονται τα Μέγαρα και το Λουτράκι. Απ' το Λουτράκι ανεβαίνουμε με ασφαλτο μέχρι την μονή Οσίου Παταπίου, την Περαχώρα και τα Πίσια. Απ' το (γυναικείο) μοναστήρι του Οσίου Παταπίου ξεκινάει μονοπάτι που οδηγεί σε ησυχαστήριο καλογέρων (νερό, 1ω).

Από δω φεύγουν τρία μονοπάτια: αριστερά πάμε για την κορφή της Πέτρας Περαχώρας, ίσια για τον Ξενώνα Γαλανόπουλου και δεξιά, γιδοστρατες μας βγάζουν απ' το πευκοδάσος και μας οδηγούν στην κορφή της Παλιοβούνας (1060 μ. 1ω). Το τοπίο είναι γλυκό με δάση και ξέφωτα και στα ΒΔ βλέπουμε το εκκλησάκι της Παναγιάς Φανερωμένης, όπου μπορούμε να φτάσουμε σε μια ώρα από την κορφή και από κει να κατέβουμε στα Πίσια απ' το δρόμο (1ω30' - 2ω).

Μια ενδιαφέρουσα τοποθεσία του βουνού είναι και η Παναγιά στο Πράρθι, (760 μ. υψόμετρο). Δίπλα στην ερειπωμένη και την καινούργια εκκλησία υπάρχουν τέσσερα κελιά, απ' τα οποία το ένα ανοιχτό και με τζάκι (νερό). Απ' το Πράρθι δρόμοι οδηγούν στις πλαγιές της ψηλότερης κορφής Μακρυπλάγι, περνώντας όμως από στεγνά βραχώδη τοπία. Στην Παναγιά Πραρθίου φτάνουμε με μονοπάτι απ' τη μονή Αγ. Τριάδας ή από δύο δρόμους:

Η Πέτρα Περαχώρας

Πλάι: Η παλιά εκκλησία στο Πράρθι

Κάτω: Ποντικογερακίνα (Buteo buteo).

α) Από το Λουτράκι ακολουθάμε τον Γερμανικό δρόμο μέχρι διασταύρωση με δασική οδό που την ακολουθάμε (4 χλμ) και φτάνουμε στην εκκλησία από τα δυτικά.

β) Συνεχίζουμε στον Γερμανικό δρόμο (παραβλέποντας την διασταύρωση με τον δασικό) και φτάνουμε σε ρεματιά με καλύβες όπου διασταύρωση: καλός χωματόδρομος προς τα αριστερά ανεβαίνει στο Πράρθι από τα ανατολικά.

Για την κορφή Μακρυπλάγι (1369 μ.) ανεβαίνουμε είτε από το Πράρθι είτε (συνηθέστερα) ακολουθάμε τον καλό δρόμο από Μέγαρο προς θέση Αέρας και εγκαταστάσεις του ΟΤΕ, που μας οδηγεί πολύ κοντά στο ψηλότερο σημείο των Γερανείων. Θέα του δυτικού συγκροτήματος και των δύο κόλπων.

ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗ: Στις ορθοπλαγιές της Παλιοβούνας και της Μεγάλης Ντουσκιάς έχουν γίνει αρκετές αναρριχήσεις.

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ: Το τοπίο είναι χαρακτηριστικά μεσογειακό, με μεγάλα πευκοδάση να καλύπτουν ολόκληρο σχεδόν το βουνό. Τα περισσότερα δέντρα έχουν μακριές ουλές, αποτέλεσμα της μακρόχρονης εκμετάλλευσης για το ρετσίνι τους. Οι άνθρωποι που ζουν εκεί και τα εκμεταλλεύονται, προσέχουν την περιουσία τους με αποτέλεσμα να μη φαίνονται ίχνη πυρκαγιάς παρόλο που τα πεύκα είναι πολύ εύφλεκτα. Κοπάδια γιδιών κυκλοφορούν μέσα στο δάσος βόσκοντας τον υπόροφο του δάσους (χαμηλή βλάστηση) και αφήνοντας άθικτα τα δέντρα. Η άγρια ζωή είναι έντονη στα πευκοδάση, στο ελατόδασος και τα λιβάδια της κορυφογραμμής καθώς και στα σκεπασμένα από πουρνάρια ριζά του βουνού. Αλεπούδες, ασβοί, νυφίτσες, κουνάβια, λαγοί και ποντίκια υπάρχουν παντού. Σε μικρούς νερόλακκους συναντάμε χοντρούς φρύνους. Βλέπουμε ακόμα πλήθος πουλιών, από το πυροβασιλίσκο (9 εκ., το μικρότερο πουλί της Ευρώπης) στα έλατα, ως τα όρνια που ακολουθούν, τα κοπάδια και τις ποντικογερακίνες που ψάχνουν στα λιβάδια για ποντίκια.

ΚΙΘΑΙΡΩΝΑΣ 1409

Ο Κιθαιρώνας είναι ένα μικρό σε μέγεθος και ύψος βουνό που ξεφυτρώνει στην άκρη του κάμπου της Θήβας και πάνω από τη θάλασσα. Ενώνεται με χαμηλά διάσελα με την Πάστρα, τον Πατέρα και τον Ελικώνα. Διάφοροι μεγάλοι οικισμοί τον τριγυρίζουν: Πλαταιές, Ερυθρές, Βίλλια. Ένας καλός άσφαλτος φτάνει στην κορυφή όπου και στρατιωτική βάση. (Νερό μια πηγή χαμηλά στον άσφαλτο). Ο δρόμος αυτός περνάει μπροστά από το (νέο) καταφύγιο Βαγγέλης Τσάκος (ΕΟΣ Ελευσίνας, 20 θέσεις). Για να ανέβουμε χωρίς το δρόμο στο βουνό, ξεκινάμε από τις Ερυθρές και πιάνουμε την πρώτη ρεματιά αριστερά (καλό γιγδοστράτο). Το μονοπάτι ανηφορίζει σε αραιό δάσος, περνάει μικρή σάρα και φτάνει σε δασικό δρόμο. Κατηφορίζουμε λίγο μέχρι την αρχή του κανονικού μονοπατιού για το καταφύγιο (κάτω ακριβώς από το αχνό διάσελο, δεξιά) - 1ω30' - (Μέχρι εδώ φτάνουμε κι από τα Βίλλια ως εξής: από τη διασταύρωση Πόρτο Γερμενό - δρόμος στρατιωτικής βάσης, ανεβαίνουμε χαλασμένη ρεματιά - δεξιά - μέχρι δρόμους και αρχή μονοπατιού καταφυγίου - 1ω). Το μονοπάτι ανεβαίνει εύκολα μέχρι το καταφύγιο (σημάδια - 1ω) και συνεχίζει στη

Κιθαιρώνας

βορεινή πλαγιά και μετά στη ράχη - κορυφογραμμή μέχρι την κορυφή (1ω30').

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ: Η εικόνα που δίνει το βουνό είναι απλή όσο και κλασσική: μια μικρή κορυφογραμμή σκεπασμένη από ένα ομοιόμορφο δάσος ελάτων, τόσο καλοφτιαγμένο όσο το επιτρέπει το αποκάτω βραχώδες έδαφος. Χαμηλότερα στις πλαγιές, όπου η βόσκηση είναι πιο πιεστική και η υγρασία του εδάφους λιγότερη, επικρατεί το πουρνάρι και εδώ κι εκεί, τα πεύκα. Οπωσδήποτε, το μέρος μοιάζει σωστός παράδεισος σε σύγκριση με τις πρόσφατα καμένες πλαγιές του Πατέρα, ακριβώς απέναντι.

Στην περιοχή ζουν άφθονα ποντίκια και σκαθάρια (στα οποία βασίζονται για να ζήσουν οι αλεπούδες και τα βραχοκίρκινα), λαγοί και διάφορα πουλιά του δάσους και των θάμνων όπως το κοτσύφι, ο σπίνος, ο καλόγερος, ο χουχουριστής και, την άνοιξη, ο κούκος.

ΕΛΙΚΩΝΑΣ 1748

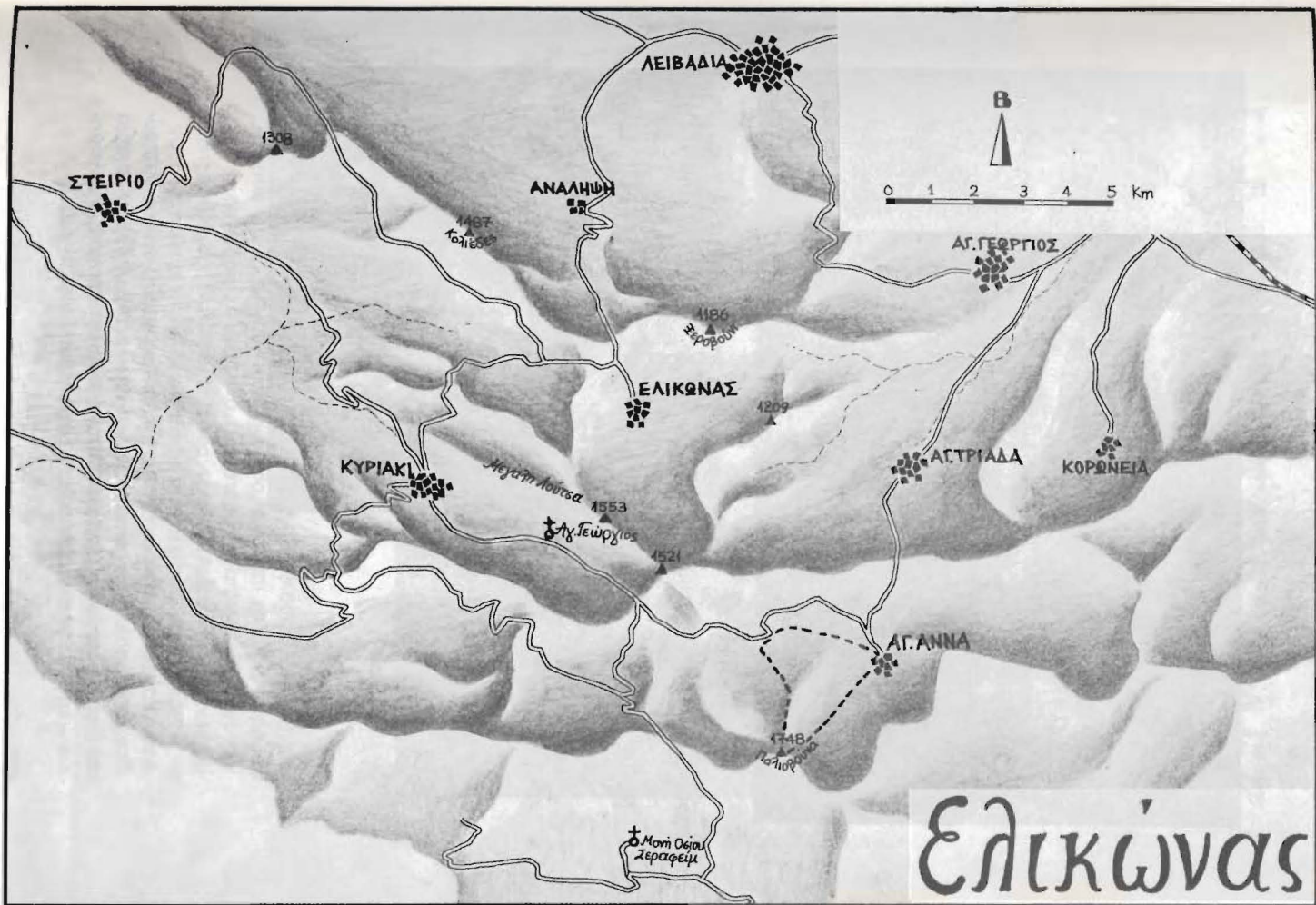
Ο Ελικώνας είναι ένα μακρύ ορεινό συγκρότημα που εκτείνεται ανάμεσα στον κάμπο της Λειβαδιάς και τον Κορινθιακό κόλπο. Υπάρχουν πολλές ομαλές κορφές, όλες σχεδόν δασωμένες και πολλά μικρά οροπέδια, συνήθως γυμνά. Η ψηλότερη κορφή, Παλιοβούνα, φτάνει τα 1748 μ. ενώ άλλες 20 κορφούλες ξεπερνάνε τα 1000 μ. Τα διάφορα συστήματα κορυφών σχηματίζουν τέσσερα μικρής έκτασης συγκροτήματα που χωρίζονται με αυχένες κάτω από 1000 μ. Στα ΒΔ είναι οι Κολιέδες, στη μέση η κορφή Μεγάλη Λούτσα έχοντας στα νότιά της τον κυρίως Ελικώνα με την ψηλότερη κορφή. Τέλος στα ανατολικά υψώνεται ο Ζαγαράς.

Το βουνό είναι κάπως άμορφο, καθώς ρεματιές και παρόμοιες κορφούλες εναλλάσσονται τριγύρω. Μοναδικό χαρακτηριστικό τοπίο το χωριό Λάκκος ή Ελικώνας. Τα νερά είναι λίγα και στον όγκο του κυρίως Ελικώνα υπάρχει μια πηγή στο εκκλησάκι του Αγ. Νικολάου, ανάμεσα Κούκουρα (Αγ. Άννα) και Κυριάκι. Δεν υπάρχουν καταφύγια, ούτε καλές στάνες. Η ανάβαση στην ψηλότερη κορφή γίνεται από την Αγ. Άννα σε 2.30 -3 ώρες, από απότομη ρεματιά ανάμεσα σε δάσος. Υπάρχει όμως ένα όμορφο οροπέδιο με στάνη στα βόρεια της κορφής, ακριβώς πάνω στο δρόμο Αγ. Άννα - Κυριάκι. Εδώ σχηματίζεται μικρή λίμνη στο τέλος του χειμώνα. Από δω ανεβαίνουμε σε γυμνές κυρίως πλαγιές μέχρι την κορφή σε 1.30 - 2.00 ώρες.

Εύκολες αναβάσεις γίνονται και στις υπόλοιπες κορφές του συγκροτήματος, δεν έχουν όμως τη θέα της ψηλότερης κορφής καθώς οι κορφές αυτές είναι συνήθως δασωμένες.

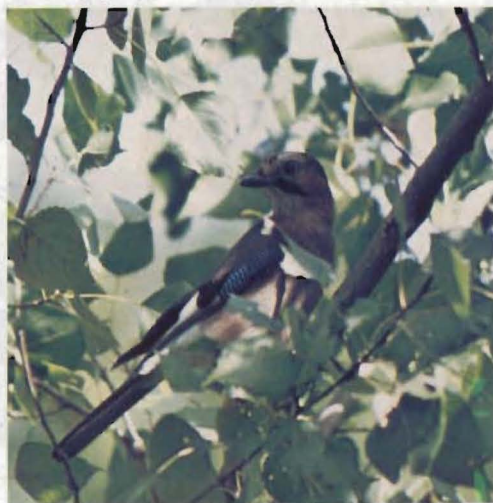
Υπάρχουν άφθονοι δρόμοι των μεγαλλείων βωξίτη που συντομεύουν (και μερικές φορές καταργούν) το περπάτημα για τις περισσότερες κορφές (όπως για την Παλιοβούνα).

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ: Το βουνό χρησιμοποιείται πολύ από τα κοπάδια. Είναι αρκετά χαμηλό ώστε να μη σκεπάζεται από χιόνια παρά μόνο ένα μικρό μέρος του χειμώνα. Το αποτέλεσμα είναι να μην πηγαινούν σε χειμαδιά τα κοπάδια αλλά να κατεβαίνουν απλά λίγο χαμηλότερα στις πλαγιές του βουνού. Έτσι το μέρος είναι αρκετά βοσκημένο και στα δάση των ελάτων συναντάμε πολλά θαμνώδη ελατάκια. Τα δάση αυτά εναλλάσσονται με χορταριασμένα λειβάδια, πετροπλαγιές με αγκαθωτές γκορτσιές και φαγωμένα πουρναροτόπια στα χαμηλά. Πέρα από τα γιδοπρόβατα και τα πουλιά των θάμνων και των δασών, τα ζώα είναι λίγα εδώ, οι λίγες πέρδικες και οι λαγοί κυνηγιούνται πολύ στις περιοχές όπου

Πάνω: Η Παλιοβούνα πάνω από την Αγ. Άννα.
Πλάϊ: Κίσσα.

φτάνει αυτοκίνητο με κυνηγούς (δηλαδή παντού!) ενώ οι αλεπούδες και τα πολλά ποντίκια (που δεν τρώγονται) υπάρχουν ακόμα σε σχετική αφθονία. Χαρακτηριστική είναι η παρουσία των κορακιών και κάποιας περαστικής ποντικογερακίνας.

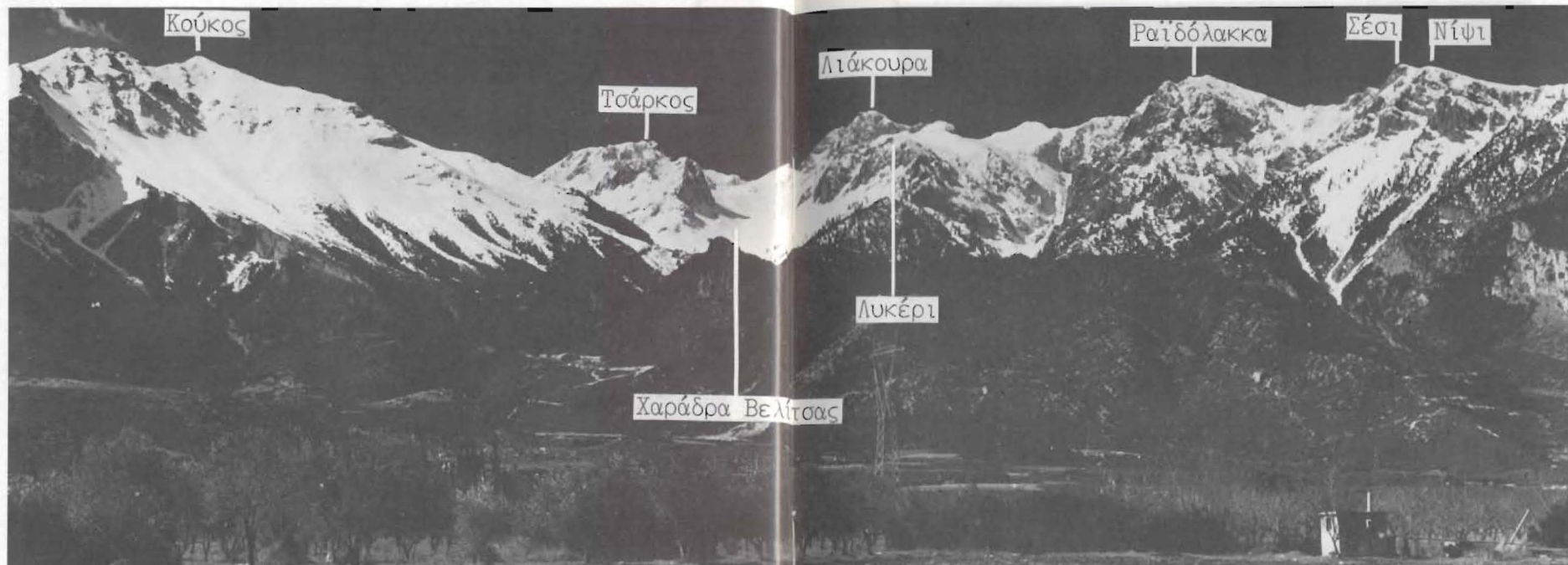
ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ 2457

Ο Παρνασσός είναι γεωγραφικά το προπύργιο της Ρούμελης, ο φρουρός της καρδιάς της. Υψώνεται απότομα πάνω από το Λειβαδιώτικο κάμπο και χαμηλώνει μόνο για να δώσει θέση στο μπόϊ της Γκιώνας. Πλήθος χωριά τρέφονται από το βουνό, με πιο γνωστή την Αράχωβα, παλιό κτηνοτροφικό και εμπορικό κέντρο και τωρινό τόπο του τουρισμού και του σκι. Η Αράχωβα όντας πάνω

Ο Δυτικός Παρνασσός και στο βάθος η Γκιώνα.

στον οδικό άξονα Λειβαδιάς - Δελφών - Άμφισσας και αρχή του δρόμου για τα χιονοδρομικά κέντρα, είναι και το κύριο πέρασμα για τις αναβάσεις στο βουνό, παλιότερα και σήμερα. Στα ανατολικά η Δαύλεια, η Βελίτσα (Τιθορέα) το Δαδί (Αμφίκλεια) ήσαν και είναι αφετηρίες ή καταλήξεις για τις πορείες που ξεφεύγουν απ' το συνηθισμένο και για τις διασχίσεις που γίνονται χειμώνα ή καλοκαίρι. Από τη Δαύλεια, ο δρόμος πάει στη μονή Ιερουσαλήμ, γυναικείο μοναστήρι στα ριζά του Κούβελου, και απέναντι απ' τον Κούκο, στις όχθες μιας πλατιάς ρεματιάς που ανεβαίνει μέχρι το

Οι ψηλές κορφές από τα ανατολικά.

Ακρινό νερό. Η Βελίτσα βρίσκεται στην έξοδο της ομόνυμης χαράδρας και το Δαδί στη βάση των δασωμένων πλαγιών που οδηγούν προς τη Φτερόλακκα και τις κορφές. Η Άνω Σουβάλα είναι πάνω από το Πολύδροσο και μέσα σε μια ρεματιά που ανεβαίνει προς τα Κελάρια. Η Πάνω Αγόριανη (Επτάλοφος) είναι ψηλά, κοντά στα δάση και συνάμα πάνω από τον κάμπο του Μπράλου. Στο βόρειο άκρο του βουνού και φύλακας των στενών του 51 είναι η Βάργιανη (Δροσοχώρι) απ' όπου μπορεί να ξεκινήσει κανείς για το δασωμένο Δυτικό Παρνασσό.

Ο Παρνασσός μπορεί να χωριστεί σε δύο μέρη που διαφέρουν φανερά μεταξύ τους στη μορφή. Ο Ανατολικός Παρνασσός είναι ψηλότερος (2457 μ.) γυμνός στις κορφές και στολίζεται από πολλές ορθοπλαγιές και δύσβατα μέρη. Αντίθετα ο Δυτικός είναι χαμηλός (1714 μ.) τελείως σκεπασμένος με δάση και ομαλός: το κύριο τμήμα του είναι μια σειρά λόφων με μόνα απότομα μέρη τους Δελφούς και τη χαράδα του 51.

Στον κύριο όγκο του βουνού, δηλαδή το Ανατολικό βλέπουμε ένα συμπαγές συγκρότημα κορυφών: Λιάκουρα (2457 μ.), Γερωντόβραχος (2367 μ.) Τσάρκος (2409 μ.) Μαύρα Λιθάρια (2316 μ.) που

χωρίζονται από τις χαρακτηριστικές καρστικές κοιλάδες του Παρνασσού. Συναντάμε πολλές δολίνες (βύθισμα) σ' όλη την αλπική ζώνη, δείγμα της έντονης καρστικοποίησης του υπεδάφους. Στο Νότιο άκρο, υψώνεται ελαφρά και πέφτει απότομα η κορφή Κούβελος που σχηματίζει την ορθοπλαγιά του Ζεμενού. Το βόρειο τμήμα του βουνού όμως πέφτει ομαλά με δάση και λάκκες προς την Σουβάλα και το Δαδί. Λόγω των πολλών καρστικών φαινομένων τα νερά είναι λιγοστά στην αλπική ζώνη. Χαρακτηριστικές πηγές το Ακρινό νερό στο διάσελο Κούβελου - Μαύρων Λιθαριών, η πηγή Τσάρες στη χαράδρα της Βελίτσας, η Βρωμόβρυση και η δεσμευμένη πλούσια πηγή Νερομάνα, κοντά στην ομώνυμη ορθοπλαγιά.

Τα κυριώτερα περάσματα είναι το διάσελο Αρνόβρυσης - Γερωντόβραχου και η κοιλάδα της Λιάκουρας που κατεβαίνει στη Φτερόλακκα. Επίσης ένα βασικό διάσελο είναι η Σιδερόπορτα με τον Μπάϊτανόβραχο.

Από τη δυτική πλευρά του το συγκρότημα των ψηλών κορφών κατεβαίνει με δάση και σβήνει στο μεγάλο οροπέδιο των Καλυβίων της Αράχθας.

Από κει αρχίζουν οι λοφοσειρές του Δυτικού Παρνασσού. Εδώ υπάρχουν πολλά νερά, αλλά τα περισσότερα έχουν δεσμευτεί

Η Λιακούρα στο φως του δειλινού.

για να υδρεύσουν τα χωριά. Το μέρος είναι οργωμένο από διάφορους δασικούς δρόμους που εξυπηρετούν τους εποχούμενους φυσιολάτρες και τα εξοχικά σπιτάκια. Παρόλα αυτά, το κομμάτι αυτό του Παρνασσού θεωρείται Εθνικός Δρυμός.

Υπάρχει ένα καταφύγιο του ΕΟΣ Αθήνας, 20 κρεβάτια στη θέση Σαραντάρι όπου πάει και ο δρόμος για το SKI CLUB. Ο ίδιος δρόμος πάει Κελάρια και Φτερόλακκα όπου τα δύο μεγάλα χιονοδρομικά κέντρα του Παρνασσού. Εκεί κάθε χειμώνα ουρές πολύχρωμων όντων «χαίρονται» το χιόνι με τη βοήθεια των λιφτ και των σαλέ.

Πεζοπορία

Οι αυτοκινητόδρομοι φτάνουν ψηλά στο βουνό κι έτσι οι πορείες περιορίζονται στα ψηλότερα και γυμνά μέρη. Μόνο από την ανατολική και πιο απότομη μεριά του βουνού διατηρούνται τα παλιά μονοπάτια από τα χωριά προς τις καλοκαιρινές στρώγγες.

Η κλασική ανάβαση από το καταφύγιο για τη Λιάκουρα περνάει από τα Κελάρια (ασχημισμένα απ' το χιονοδρομικό) και μετά φάτσα στην ορθοπλαγιά του Γεροντόβραχου (2ω): ύστερα πέφτει σε μικρή κοιλάδα. Στάνη και χωματόδρομος (0ω45'). Ο κώνος της κορφής ξεχωρίζει στα δεξιά (0ω45'). Για το Γεροντόβραχο ανεβαίνουμε δεξιά απ' το καταφύγιο, παράλληλα με τους πυλώνες του SKI CLUB (2ω30'). Από το τέλος της πλαγιάς των Κελαριών

Χειμερινή αναρρίχηση με φόντο τον Τσάρκο.

(λαιμός Γεροντόβραχου - Αρνόβρυσης), μπορούμε να φτάσουμε σε 1 ώρα στην αρχή της χαράδρας της Βελίτσας, ακολουθώντας τις δυτικές-πλαγιές της κόψης του Κοτρωνιού. Από κει σε μισή ώρα βγαίνουμε στον Τσάρκο και μπορούμε να συνεχίσουμε για τη Σιδερόπορτα (αυχένας Μαύρα Λιθάρια - Νερομάνα) (2ω30' - 3ω), απ' όπου κατεβαίνουμε σε 1 ώρα στο διάσελο Ακρινό νερό. Εδώ σμίγουν τα μονοπάτια από Αράχωβα (χωματόδρομος τώρα, 2ω30' με τα πόδια) και από Μονή Ιερουσαλήμ (3ω). Από τη Σιδερόπορτα μπορούμε να ανεβούμε προς Μαύρα Λιθάρια και Κούκο, αν και η πιο συνηθισμένη ανάβαση για τον Κούκο γίνεται από χαμηλότερα ακολουθώντας ζώνες πλαγιάς ανάμεσα από βράχια. Χαρακτηριστική ανάβαση είναι επίσης η χαράδρα της Βελίτσας που αρχίζει από το ομώνυμο χωριό (Τιθορέα). Το μονοπάτι κατεβαίνει στη χαράδρα, περνάει απέναντι σε ράχη (όπου χωματόδρομος), κερδίζει ύψος και τραβερσάροντας τη δεξιά πλαγιά της ράχης κατεβαίνει στη συμβολή των δύο αρχικών ρεματιών, κοντά στην πηγή Τσάρρες (3-4 ώρες). Αν ακολουθήσουμε την αριστερή ρεματιά βγαίνουμε κοντά στον Μπαϊτανόβραχο (χαρακτηριστικός τετράγωνος βράχος 40 μέτρων κοντά στη Σιδερόπορτα) (1ω30') (στρώγγες). Αν ακολουθήσουμε τη δεξιά ρεματιά που είναι και η πλατύτερη και πιο ομαλή, βγαίνουμε σε στάνη (1ω) και μετά στο διάσελο Τσάρκου - Κοτρώνι (1ω, αρχή της χαράδρας της Βελίτσας). Από

τη στάνη υπάρχει μονοπάτι που ανεβαίνει στο οροπέδιο Λυκέρι (1ω), ωραίο πλάτωμα πάνω από ορθοπλαγιές και απέναντι στην αποτομή κορφή Ραϊδόλακκα (ή Άνθρωπος).

Άλλες σημαντικές αναβάσεις είναι: α) από το χιονοδρομικό κέντρο Φτερόλακκας ακολουθούμε ρεματιά προς τα νότια (με χωματόδρομο) που μας φέρνει στη στάνη κάτω απ' τη Λιάκουρα (2ω30' - 3ω), β) από τα Καλύβια της Αράχωβας μπορούμε ν' ανεβούμε από ρεματιά μέχρι λάκκες κι αποκεί από ρεματιά μέχρι την ένωση του Τσάρκου με το Γερντόβραχο (4ω), γ) από Σουβάλα ανεβαίνουμε το δρόμο για το βουνό και σε βρύση ακολουθούμε μονοπάτι σε ρεματιά που μας φέρνει σε λάκκα κάτω από το χιονοδρομικό κέντρο Κελαριών (4ω).

Όλες αυτές οι πορείες συνδυάζονται σε ενδιαφέρουσες διασχίσεις που ενώνουν χωριά ή χιονοδρομικά και δίνουν μια άλλη εικόνα του πολυπατημένου βουνού.

Στο Δυτικό Παρνασσό θα μπορούσαν να γίνουν αναβάσεις και πορείες αλλά το μέρος είναι οργωμένο από δρόμους που σε πείθουν ν' αλλάξεις σχέδια: ομαλές ρεματιές και εγκατελειμένοι δασικοί δρόμοι είναι ο καλύτερος άξονας κίνησης σ' αυτά τα πυκνά δάση. Οι κορυφές μοιάζουν και είναι λιγότερο ελκυστικές από κάποιες ράχες με αρχαία ερείπια και θέα. Αν όμως θελήσουμε να κάνουμε μια γρήγορη ανάβαση στην ψηλότερη κορφή του δυτικού Παρνασσού και να αποφύγουμε το μπλέξιμο με τους δρόμους της Αράχωβας, υπάρχει η Βάργιανη, ένα μικρό χωριό στις ΒΔ πλαγιές του βουνού. Ανάβαση σε καλό γιδοστράτο πάνω και δεξιά απ' το χωριό μέχρι μια δευτερεύουσα κορυφογραμμή (2ω). Μπροστά μας μια μικρή κοιλάδα και στα αριστερά της οι πλαγιές της κορφής Γερολέκας (1714 μ.). Εύκολα φτάνουμε στην κορφή (1ω - 1ω30').

Ορειβατικό Σκι

Ο Παρνασσός έτυχε να είναι το πρώτο βουνό της Ρούμελης όπου πάτησαν σκι. Εδώ έκαναν τα πρώτα τους κατεβάσματα οι πρωτεργάτες της ελληνικής χιονοδρομίας που ελλείψει λιφτ και ρατράκ, κινούνταν με φώκιες. Οι άνθρωποι αυτοί, που δεν ήσαν λιγότερο ορειβάτες από τους σημερινούς ορειβάτες - χιονοδρόμους, όργωσαν τον Παρνασσό και σημάδεψαν όλες τις αξιόλογες διασχίσεις, δίνοντας έμφαση στις μεγάλες καταβάσεις.

Στον Παρνασσό, λοιπόν, βγαίνουν κάπου δέκα μικρές ή μεγαλύτερες διασχίσεις ή κυκλικές πορείες. Πιο αξιόλογες ανάμεσά τους, οι παρακάτω:

Βγαίνοντας στο διάσελο των Μαύρων Λιθαριών. Στο βάθος η Λιάκουρα.

ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΚΑΛΥΒΙΑ ΑΡΑΧΩΒΑΣ - ΜΟΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

1η Μέρα: ΚΑΛΥΒΙΑ ΑΡΑΧΩΒΑΣ 1100 μ. - ΜΠΑ'ΙΤΑΝΟΒΡΑΧΟΣ 2104 μ. Ανάβαση: 1300 μ. + 150 μ. Κατάβαση: 100 μ. + 300 μ. Ώρες: 6.

Διαδρομή: Από τα Καλύβια παίρνουμε (συνήθως χιονισμένο) δρομάκι προς την Πρόντολη (ποτίστρες). Λοξεύουμε προς τα αριστερά και περνώντας απ' το SKI CLUB φτάνουμε την κορφή του Γερντόβραχου (2367 μ.). Ανεβαίνουμε στον Τσάρκο (2400 μ.). Κατηφορίζουμε μέχρι το απαγγείο του Μπαϊτονόβραχου.

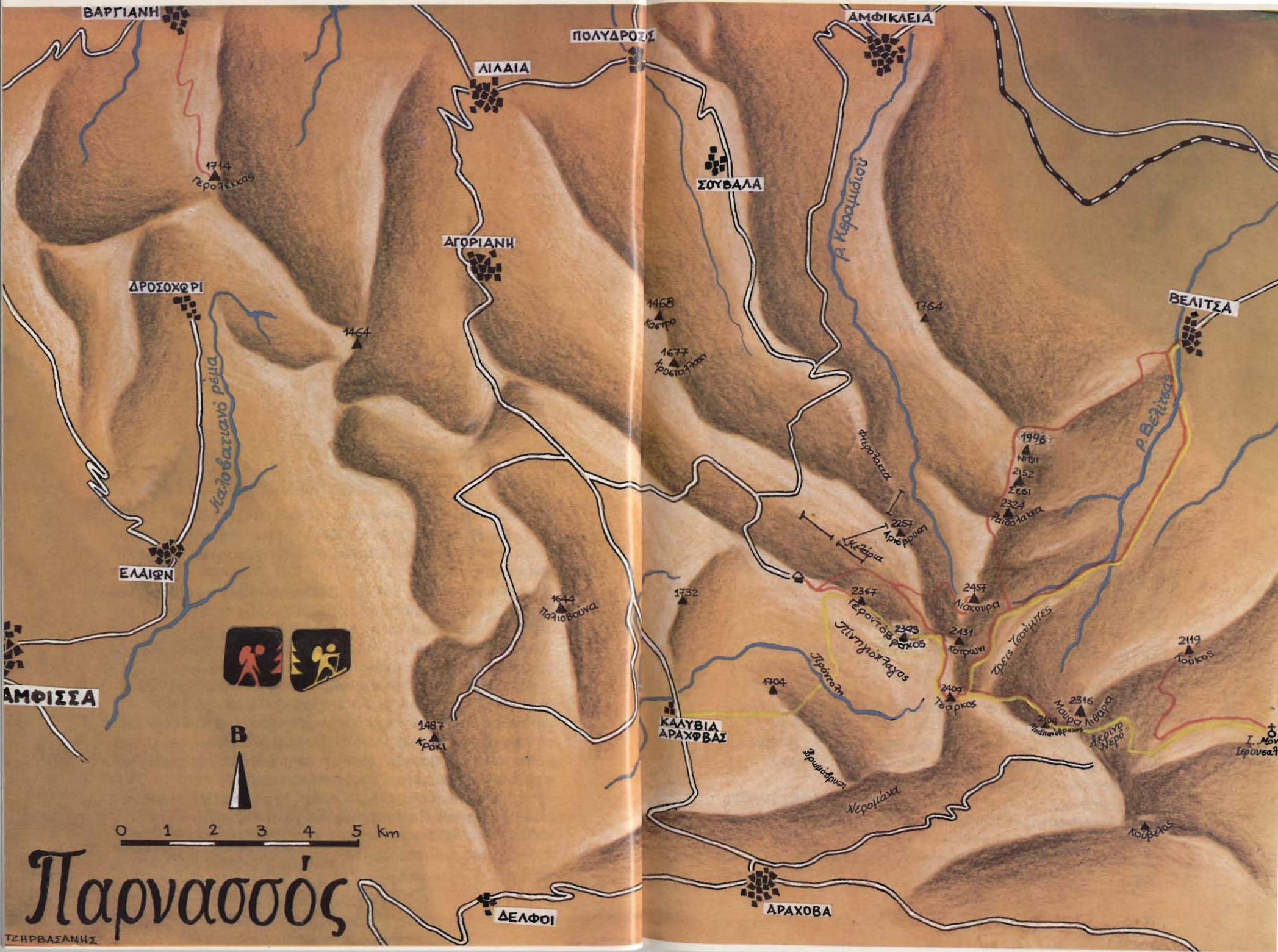
2η Μέρα: ΜΠΑ'ΙΤΑΝΟΒΡΑΧΟΣ 2104 μ. - ΜΟΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ 900 μ. Ανάβαση: 200 μ. Κατάβαση: 1400 μ. Ώρες: 3.

Διαδρομή: Ανεβαίνουμε στη Μπαϊτανόραχη, κοντά στην κορφή 2316 (Μαύρα Λιθάρια). Κατεβαίνουμε την απότομη ΝΑ πλαγιά (600 μ. προσοχή, βράχια) μέχρι την αρχή της ομαλής, απολαυστικής ρεματιάς που οδηγεί στη Μονή Ιερουσαλήμ.

Η διαδρομή αυτή έγινε για πρώτη φορά από τους Κ. Νάτση, BaudBovy και άλλους το Μάρτη του '31.

ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΡΑΔΡΑΣ ΤΗΣ ΒΕΛΙΤΣΑΣ

Ανάβαση: 500 μ. Κατάβαση 1100 μ. με σκι, 800 μ. χωρίς σκι Ώρες: 6ω30'.

Διαδρομή: Από Κελάρια ή Φτερόλακκα φτάνουμε απέναντι απ' την ορθοπλαγιά του Γεροντόβραχου, διασχίζουμε το πλατώ και ανεβαίνουμε στον Τσάρκο (2409 μ.). Κατάβαση απότομη στην αρχή, ομαλή ύστερα (δολίνη και λίγα βράχια) μέχρι το σημείο όπου η ρεματιά πέφτει απότομα: εδώ πάμε δεξιά, συναντάμε άλλη ρεματιά και ανεβαίνουμε στη ράχη δεξιά μας από μονοπάτι. Το μονοπάτι συνεχίζει μέχρι το χωριό Βελίτσα (Τιθορέα), αλλά όχι με τα σκι.

Το χιόνι της Βελίτσας αυλακώθηκε για πρώτη φορά από τα σκι των Κ. Νάτση και Π. Πανώργιου το Μάρτη του 1937.

Είναι εύκολο να γίνουν ακόμη πολλές μικρότερες πορείες, όπως αναβάσεις στις κορφές Γεροντόβραχος και Λιάκουρα από το καταφύγιο. Επίσης υπάρχουν δύο αξιόλογες καταβάσεις, απότομες και θεαματικές: α) το βόρειο λούκι της κορφής Νίψι 1996 μ. (από Λιάκουρα, Σέσι, Νίψι και κατεβαίνουμε Βελίτσα). Υψομετρική διαφορά 1800 μ. με πλήρες χιόνι.

β) Τα λούκια της Νερομάνας: Από τη Μπαϊτονόραχη προς το Ακρινό νερό και την Αράχωβα. Η πιο απότομη κατάβαση στον Παρνασσό.

Αναρρίχηση

Πολλές μικρές και μια μεγάλη ορθοπλαγιά (Ζεμενό) τράβηξαν από νωρίς το ενδιαφέρον των αναρρηχτών. Από το 1950 μέχρι σήμερα έγιναν οι παρακάτω πρώτες αναβάσεις στον Παρνασσό.

I. ΛΙΑΚΟΥΡΑ

ΒΑ κόψη

- ① Γ. Μιχαηλίδης - Α. Σακαλής 1962, D, 250 μ.

Β ορθοπλαγιά

- ② Γ. Μιχαηλίδης - Ν. Βασιλάκης - Α. Σακαλής 1962, TD, 250 m.

II. ΓΕΡΟΝΤΟΒΡΑΧΟΣ

Β ορθοπλαγιά

- ③ Πρώτη στον Παρνασσό: Γ. Πολυκράτης - Ν. Δαμίας - Κ. Αλεξόπουλος 1950, D, 200 μ.

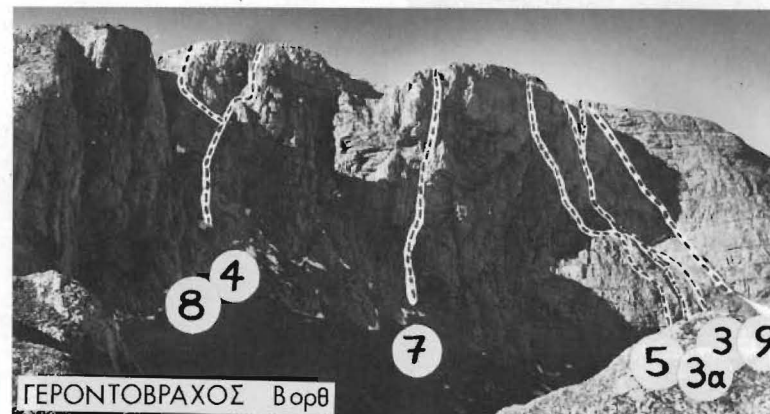
3α. Ε. Πίσσαλας - Μ. Χριστοδούλου (παραλλαγή της 3) 1958, AD, 200 μ.

4. Χ. Σταματίου - Λ. Λεοντιάδης 1958, AD, 200 μ.

5. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδου - Η. Τροχάνης 1962, D, 200 μ.

6. Γ. Σωτηρόπουλος - Ι. Παπαναγιώτου - Δ. Μαργαριτούλης 1962, D, 200 μ.

6α. Π. Γιαννακόπουλος - Π. Νικόπουλος (παραλλαγή της 6) AD, 150 μ.

7. Γ. Μιχαηλίδης - Κ. Profant 1968, D, 200 μ.

8. 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης 1983 50° (60°), 200 μ.

9. 1η χειμερινή: Ζ. Florian 1983 50° (60°), 200 μ.

III. ΟΡΟΠΕΔΙΟ ΛΥΚΕΡΙ

Στρογγυλό, ΝΑ ορθοπλαγιά

- ⑩ Π. Μποτίνης - Μ. Φραντζεσκάκης 1968, TD-, 170 μ.

Κέθρος, Α ορθοπλαγιά

- ⑪ Ο. Ιωαννίδης - Φ. Γαληνός - Ν. Αργυρόπουλος 1968, AD +, 300 μ.

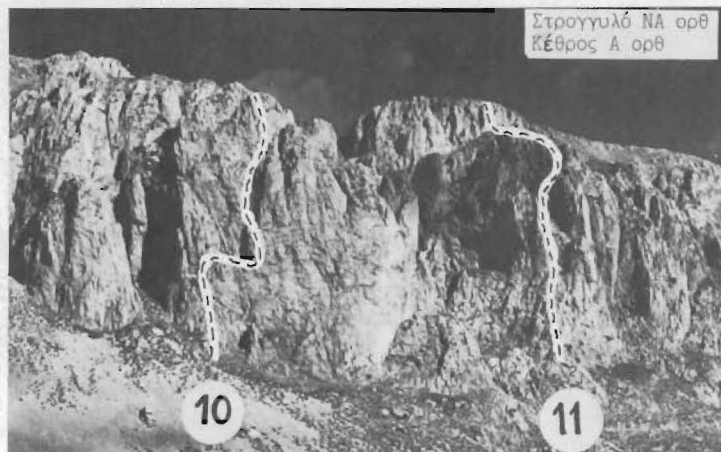
IV. ΡΑΪΤΔΟΛΑΚΚΑ

ΒΑ ορθοπλαγιά

- ⑫ Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ευσταθίου 1959, D, 300 μ.

Α ορθοπλαγιά

- ⑬ Α. Σπανούδης - Ο. Ιωαννίδης 1968, D +, 600 μ.

V. ΣΕΣΙ

ΝΑ ορθοπλαγιά

14. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Σακαλής 1973, TD

VI. ΤΣΑΡΚΟΣ

Β όψη

15. Γ. Μιχαηλίδης - Λ. Πνευματικός 1974, D
16. 1η χειμερινή: Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Σωτηρόπουλος 1983, 50° (65°), 200 μ.

VII. ΝΕΡΟΜΑΝΑ

ΝΑ ορθοπλαγιά

17. Γ. Μιχαηλίδης - Ν. Βασιλάκης 1963, D

VIII. ΜΑΥΡΑ ΛΙΘΑΡΙΑ

ΝΑ ορθοπλαγιά

18. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ευσταθίου 1959, D, 250 μ.

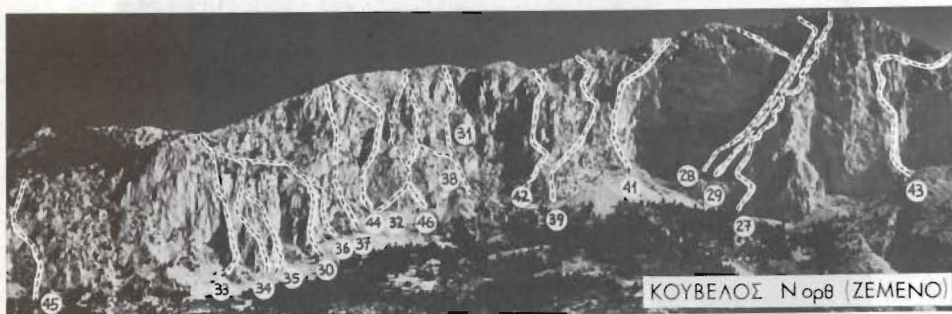
IX. ΚΟΥΚΟΣ

Τρίδυμο Β όψη

19. 1η χειμερινή: Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου - Μ. Φραντζεσκάκης - Άννα Φραντζεσκάκη 1970.
20. 1η χειμερινή: Π. Μποτίνης - Χ. Αγνόγλου - Γ. Μαρδικιάν
21. 1η χειμερινή: Π. Μποτίνης - Ν. Σειρηνίδης
22. Π. Μποτίνης - Ν. Ματσάκας

ΝΑ όψη

23. Γ. Μιχαηλίδης - Άννα Πετροχείλου - Δ. Λιάγκος - Γ. Τσαμακίδης 1954, D, 1000 μ.

24. Γ. Τσαμακίδης - Γ. Χατζηνικολάου 1961, D, 1000 μ.
 25. Γ. Τσαμακίδης - Σ. Παγανόπουλος - Φ. Γαληνός 1962, D + , 400 μ. 1η χειμερινή: Τ. Αδαμακόπουλος - Πηνελόπη Ματσούκα 1980
 26. 1η χειμερινή: Δ. Νικηφορίδης - Γ. Αποστόλου - Σ. Αποστόλου 1978, AD + , 400 μ.

Χ. ΚΟΥΒΕΛΟΣ

Ν ορθοπλαγιά (ZEMENO)

27. Γ. Μιχαηλίδης - Μ. Παυλίδης - Α. Νικολάου 1959, D, 400 μ.
 27α. Π. Μποτίνης - Ε. Αρβανιτίδης, παρ/γή της 27, 1967
 28. Γ. Μιχαηλίδης - Η. Τροχάνης, 1962, TD, 400 μ.
 29. Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου 1967, TD, 350 μ.
 30. Δ. Λιάγκος - Ζωή Καπογιαννάτου - Θ. Μπακόπουλος 1967, TD, 300 μ.
 31. Κατερίνα Γκέκα - Ι. Χατζηδίνης 1967, AD, 250 μ.
 32. Α. Πλούμης - Ο. Ιωαννίδης 1967, D + , 300 μ.
 33. Ο. Ιωαννίδης - Ν. Λουκέρης - Μ. Φραντζεσκάκης 1968, D + , 270 μ.
 34. Γ. Τσαμακίδης - Γ. Ζαχαρόπουλος 1968, D - , 300 μ.
 35. Ν. Παπαμανώλης - Ε. Σκληβανιώτης 1968, D - , 300 μ.
 36. Α. Τερζής - Σ. Γουναρίδης - Γ. Ζαχαρόπουλος 1968, AD, 300 μ.
 37. Δ. Λιάγκος - Μ. Αλεξανδράκης - Χ. Σιαχάμης 1968, D, 300 μ.
 38. Κ. Πετρίδου - Σ. Πετρίδης - Α. Πλούμης 1968, AD, 250 μ.
 39. Α. Σπανούδης - Φ. Γαληνός - Δ. Κορωνάιος 1968, D - , 300 μ.
 40. Α. Τερζής - Σ. Γουναρίδης - Χ. Σιαχάμης 1968, D - , 300 μ.
 41. Π. Μποτίνης - Φ. Γαληνός - Δ. Γαλήτης 1968, TD - , 300 μ.
 42. Π. Μποτίνης - Ν. Σειρηνίδης
 43. Αγνώστων ED, 350 μ.
 44. Δ. Λιάγκος - Κ. Κόρμανλης - Ι. Χριστινίδης - Ν. Χριστινίδης 1977, AD, 400 μ.
 45. Δ. Μπουντόλας - Φ. Γαληνός - Ν. Χριστινίδης 1977, D + , 250 μ.
 46. Δ. Νικηφορίδης - Σ. Αποστόλου 1977, TD, 300 μ.

ΧΙ. ΦΑΙΔΡΙΑΔΕΣ ΠΕΤΡΕΣ (ΔΕΛΦΟΙ)

Δ ορθοπλαγιά

47. Γ. Τσαμακίδης - Δ. Λιάγκος - Άννα Πετροχείλου 1955, D, 400 μ.
 48. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Παπαϊωάννου 1972, D.

Οικολογία

Δάση ελάτων καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος του Παρνασσού: όλο το Δυτικό συγκρότημα και τις χαμηλότερες πλαγιές του Ανατολικού. Τα έλατα μοιάζουν να φυτρώνουν μέσα από τις πέτρες, καθώς το έδαφος είναι ένα ενιαίο βραχοτόπι με λιγοστό χώμα. Σα συνέπεια, τα δέντρα είναι καχεκτικά.

Σ' αυτόν τον τόσο ομοιόμορφο βιότοπο, τα είδη ζώων και πουλιών που συναντάμε είναι περιορισμένα. Πρώτα απ' όλα οι μικρές ελατοπαπαδίτσες που τρώνε τα έντομα απ' τα κλαδιά των ελάτων. Οι τσαρτσάρες τρώνε τους καρπούς του ιξού (γκυ) και σ' αυτές βασίζεται ο ιξός για να συνεχίσει να υπάρχει μια και οι σπόροι του φυτρώνουν μόνο αν περάσουν απ' τα γαστρικά υγρά του πουλιού και πέσουν ξανά στο κλαδί ενός ελάτου. Οι κελαηδότισσες σωριάζουν σπασμένα σαλιγγάρια κάτω απ' το βραχάκι που χρησιμοποίησαν σαν αμόνι για να τα σπάσουν. Οι δρυοκολάπτες, καθαρίστριες των δέντρων από έντομα, ανοίγουν κάθε χρονιά νέα φωλιά σ' ένα ξερό δέντρο, ενώ οι παλιές φωλιές τους χρησιμοποιούνται από μια μεγάλη ποικιλία πουλιών (από τους μικρούς τσοπανάκους μέχρι τους χουρχουριστές) που δε θα μπορούσαν να ανοίξουν μόνοι τους μια τέτοια τρύπα. Στα ελατοδάση και τα γύρω ξέφωτα, τριγυρνάνε αλεπούδες, κουνάβια, νυφίτσες, ασβόι, σκίουροι, σπάνια κάποιο αγριογούρουνο ερχόμενο από Γκιώνα και πολλά κοπάδια κατσικιών.

Η αλπική ζώνη του ανατολικού συγκροτήματος υψώνεται πάνω από τα δάση. Καθώς οι πασπαλισμένες με χιόνι ορθοπλαγιές και οι γυμνές σάρες δεν είναι καθόλου φιλόξενες για τα ζώα του δάσους, βρίσκουμε εδώ μόνο τα λίγα είδη που φωλιάζουν στις πέτρες και τρέφονται με σπόρους (ή καλοκαιριάτικα έντομα και που κατεβαίνουν χαμηλότερα ή μεταναστεύουν το χειμώνα). Χαρακτηριστικά είδη οι χιονόστρουθοι, τα καλιακούδια, οι βουνοσταχτάρες και τα πετροχελιδόνα.

Σ' όλη τη νότια όψη του ανατολικού συγκροτήματος σχηματίζεται μια μεγάλη ζώνη ορθοπλαγιών (από Ζεμενό μέχρι Δελφούς). Παρόλη τη φαινομενική γύμνια στο μέρος αυτό φωλιάζει μια σημαντική ποικιλία σπάνιων αρπακτικών. Ένα ζευγάρι γυπαετών, δύο - τρία ζευγάρια χρυσαετών, πετρίτης, πολλά ζευγάρια όρνιων και ένα ζευγάρι μαυρόγυπων. Η ύπαρξη των αρπακτι-

Αριστερά: όρνιο στους Δελφούς. Δεξιά: μαυρόγυπας

κών αυτών οφείλεται στη συγκέντρωση πολλών κοπαδιών γιδοπροβάτων στη γύρω περιοχή, όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Μάλιστα, στην ευρύτερη περιοχή Βοιωτίας - Φωκίδας ξεχειμωνιάζουν πολλά κοπάδια απ' τα γύρω βουνά. Έτσι οι νότιες ορθοπλαγιές του Παρνασσού είναι σα χειμαδιό για τους γύπες όλης της Ρούμελης και συνεπώς ο ρόλος τους στο Ρουμελιώτικο οικοσύστημα σημαντικότερος. Τα πτωματοφάγα αρπακτικά (μαυρόγυπας, όρνιο, γυπαετός, ασπροπάρης) καθαρίζουν την περιοχή τους από τα ψοφίμια, εμποδίζοντας έτσι τη μετάδοση ασθενειών. Το ψοφίμι εντοπίζεται πρώτα απ' τα πολυάριθμα κοράκια που ελέγχουν προσεκτικά μια μεγάλη περιοχή από μικρό ύψος. Η συνάντησή των κορακιών τραβάει την προσοχή του μαυρόγυπα που είναι ο πιο δυνατός γύπας και αυτός που πρώτος σκίζει το πτώμα. Ακολουθούν τα όρνια που τρώνε τα εντόσθια. Όπως είναι αγελαία πουλιά, καμιά φορά βλέπουμε 20 ή 30 ή και 50 ακόμα όρνια γύρω από ένα μεγάλο ψοφίμι.

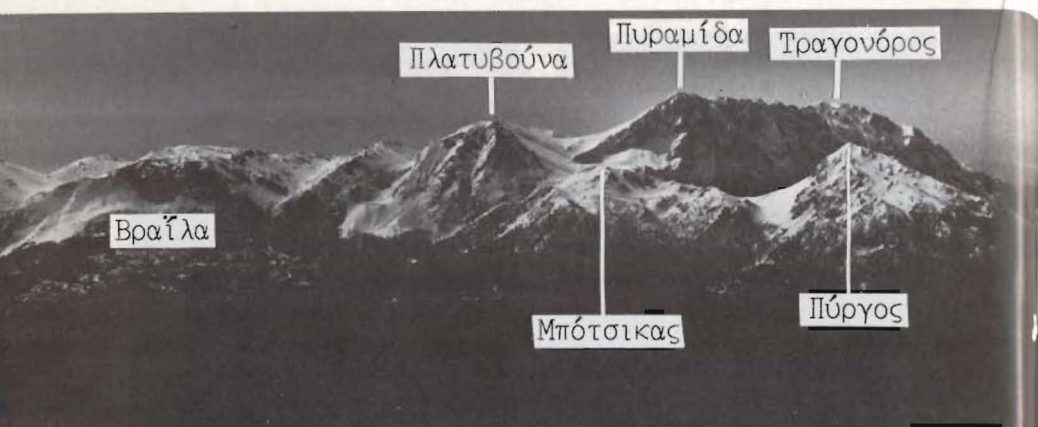
Τελευταίος έρχεται ο γυπαετός που τρέφεται με τα κόκκαλα. Στο μεταξύ διάφορα άλλα μικρότερα ζώα (από αλεπούδες μέχρι μυρμήγκια) παίρνουν το κομμάτι τους. Στην ίδια περιοχή - των ορθοπλαγιών - συναντάμε τη σπάνια σβαρνίστρα, που φτεροκοπάει σαν πεταλούδα και τρώει ζουζούνια στις νεροσυρμές των βράχων.

ΓΚΙΩΝΑ 2510

Η Πλατυβούνα και η Πυραμίδα στο πρωινό φως

Η Γκιώνα είναι το ψηλότερο βουνό της Ρούμελης και το πέμπτο της Ελλάδας. Η κορυφογραμμή της μάλιστα διατηρεί το ύψος των 2400 μ. σε μήκος πολλών χιλιομέτρων, από την Πυραμίδα μέχρι το Τραγονόρος. Αλλά αυτό που κάνει τούτο το βουνό μοναδικό στη Ρούμελη είναι οι ατέλειωτες ορθοπλαγιές και τα φαράγγια, όπως η ορθοπλαγιά του Λάζου (1100 μ. ύψος επί μήκος 3 χιλιομέτρων) και η χαράδρα της Ρεκάς (8 ώρες ανέβασμα). Εκτός απ' αυτά, η Γκιώνα έχει και ατέλειωτες ομαλές πλαγιές, όπου βόσκουν περίπου 8000 γιδοπρόβατα. Πολλά χωριά βρίσκονται φωλιασμένα στις πτυχές της και τρέφονται απ' αυτήν. Οι Καρούτες και το Λιδωρίκι στα νότια νέμονται τη Γαρδενίτσα, την Ταράτσα και το Τρίσελι. Το Λευκαδίτι βόσκει τα μέρη του Τραγονόρους. Η Συκιά, χωμένη στη σκιά, έχει στο Λαζόρεμα δύο στάνες. Η Στρώμη φτάνει μέχρι το Μπότσικα, κι αφήνει τη Βαθεία Λάκκα για τη Δρέμισα (Πανουργιάς). Στη Κουκουβίτσα (Καλοσκοπή) πέφτουν τα μεταλλεία και τα λειβάδια της Πλατυβούνας. Το υπόλοιπο βουνό είναι Σεγδισιώτικο, γιατί η Πάνω και η Κάτω Σεγδίτσα (Προσήλιο και Βίνιανη σήμερα) ήταν το κατ' εξοχήν κτηνοτροφικό χω-

Η Πλατυβούνα, η Πυραμίδα και η κορυφογραμμή της Γκιώνας, όπως φαίνονται από την Οίτη.

ριό της Γκιώνας. Σήμερα, βέβαια, εξαρτάται πολύ απ' τα μεταλλεία, αλλά αρκετοί τσομπάνοι παίρνουν κάθε καλοκαίρι το δρόμο για τα ψηλά.

Η Γκιώνα έχει ένα πολύ ξεκάθαρο ανάγλυφο: συμπαγείς όγκοι, βαθιές χαράδρες. Στην ψηλότερη κορφή Πυραμίδα (2510 μ.) συγκλίνουν δύο κορυφογραμμές: η Νότια και η Ανατολική, (Από Καρούτες και το 51 αντίστοιχα), σχηματίζοντας μια ορθή γωνία. Μέσα στον ελεύθερο χώρο αυτής της ορθής γωνίας υψώνεται ο Προφήτης Ηλίας (2301 μ.) και χαράζεται η Ρεκά. Τέλος ένας στενόμακρος όγκος, ο Πύργος (2066 μ.) υψώνεται απέναντι απ' την Πυραμίδα, το Λαζόρεμα και την Βαθιά Λάκκα. Δυτικά το πανόραμα των Βαρδουσίων, βόρεια η Οίτη και νότια η κοιλάδα του Μόρφου.

Τα λειβάδια του βουνού αναφέρθηκαν σε σχέση με τα χωριά. Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι η Βαθειά Λάκκα και το Λαζόρεμα αργά την άνοιξη είναι γεμάτα ζωή και νερά και ότι την ίδια εποχή το οροπέδιο της Πλατυβούνας μοιάζει απέραντος ανθόκηπος.

Η Γκιώνα έχει σε μερικά σημεία στρώσεις αδιάβροχων πετρωμάτων κάτω από τον τρύπιο ασβεστόλιθο. Έτσι δημιουργούνται οι πηγές που τρέχουν όλο το χρόνο, όπως: ο βαρκός και οι δυο πηγές της Βαθείας Λάκκας, ο βαρκός και οι πηγές της Πλατυβούνας (μία πάνω απ' το καταφύγιο) μια πηγή στα Μνήματα μια μεγάλη πηγή πάνω απ' τη Κριθαρόλακκα. Στο νότιο και ανατολικό κομμάτι του βουνού το νερό σπανίζει ή στερεύει στο τέλος του καλοκαιριού. Συχνά τα κοπάδια περπατάνε δύο ή τρεις ώρες για να ξεδιψάσουν. Γι' αυτό κι η Δασική υπηρεσία έχει φτιάξει μερικές στέρνες βροχόνερου (στα Πυργάκια του Προφήτη Ηλία, στην Τα-

ράτσα και στο Τρίσελι). Τέλος η Ρεκά βγάζει νερό σε δύο σημεία (όπου στάζει από το βράχο και εύκολα μαζεύεις λίγο για πόσιμο) και έχει μια πηγή στον παλιό νερόμυλο, χαμηλά στο Λιθαρόσυρμα.

Οι στάνες των τσομπαναράων είναι πρόχειρες και το φθινόπωρο τις διαλύουν για να μην τις καταστρέψει το χιόνι. Έτσι το μόνο κατάλυμα είναι το καταφύγιο του Π.Ο.Α. στη Λάκκα Καρβούνι (20 θέσεις). Υπάρχει και μια καλύβα δίπλα του όπου μπορούν να μείνουν 4-5 άτομα, μπάζει όμως χιόνι.

Πεζοπορία

Λίγες, αλλά χαρακτηριστικές φυσικές γραμμές διατρέχουν το μεγάλο όγκο της Γκιώνας. Οι δύο μεγάλες χαράδρες, η Ρεκά και το Λαζόρεμα αποτελούν τις εισόδους στο εσωτερικό του βουνού, στα οροπέδια, τα διάσελα και τις κορφές.

Γι' αυτόν που θέλει να ανέβει στην ψηλότερη κορφή Πυραμίδα (2510 μ.) υπάρχουν τέσσερις δρόμοι: α) από Καλοσκοπή: ανεβαίνουμε μέχρι τη διασταύρωση των δρόμων των μεταλλείων όπου παίρνουμε το μεσαίο δρόμο (1ω). Φτάνοντας κάτω από τον όγκο της Πλατυβούνας, βρίσκουμε την αρχή του μονοπατιού για Βαθιά Λάκκα (1ω30'). Ακολουθούμε το φανερό μονοπάτι μέχρι το οροπέδιο της Βαθείας Λάκκας, όπου και τρεις στάνες (2ω). Βγαίνουμε στο ανατολικό διάσελο της Πυραμίδας (1ω) και από κει, από εύκολες πλαγιές στην κορφή (1ω).

β) Από το Προσήλιο, κατεβαίνουμε μέχρι τη Βίνιανη και από κει αρχίζουμε το περπάτημα μέσα στη ρεματιά της Ρεκάς που αρχικά είναι ομαλή. Συναντάμε συμβολή μιας δευτερεύουσας ρεματιάς όπου πηγή και παλιός νερόμυλος (3ω). Τώρα η Ρεκά κάνει ένα σκαλοπάτι όπου συναντάμε και τα υπολείματα του παλιού δρόμου. Ξαναβγαίνουμε σε ομαλά μέρη και η χαράδρα μοιάζει σαν παγετώνας (2ω). Μια ράχη ξεφυτρώνει στην άκρη της ρεματιάς, στη συμβολή μιας άλλης μικρότερης (1ω). Το μονοπάτι ακολουθεί την ακμή της ράχης αυτής και στον ώμο της βγαίνει δεξιά για να φτάσει γρήγορα στη Λάκκα Καρβούνι όπου και το καταφύγιο (1ω). Τώρα πρέπει να ανεβούμε μέχρι το διάσελο Πυραμίδας - Πλατυβούνας από πλαγιές και σάρες με ασαφές μονοπάτι που στο τέλος τραβερσάρει αριστερά (1ω30'). Από το διάσελο εύκολα στην κορφή (1ω).

γ) Από τη Συκιά καλό μονοπάτι ανεβαίνει το πανέμορφο Λαζόρεμα περνώντας από τη δεξιά πλαγιά. Δύο στάνες (2ω). Φτάνοντας κάτω από τη Βαθιά Λάκκα, βρίσκουμε το πέρασμα ανάμεσα σε σπηλιές και τοίχους και βγαίνουμε στο οροπέδιο (2ω). Μετά

Η Βαθιά Λάκα την άνοιξη. Στο βάθος η Πυραμίδα.

διάσελο και κορφή (2ω).

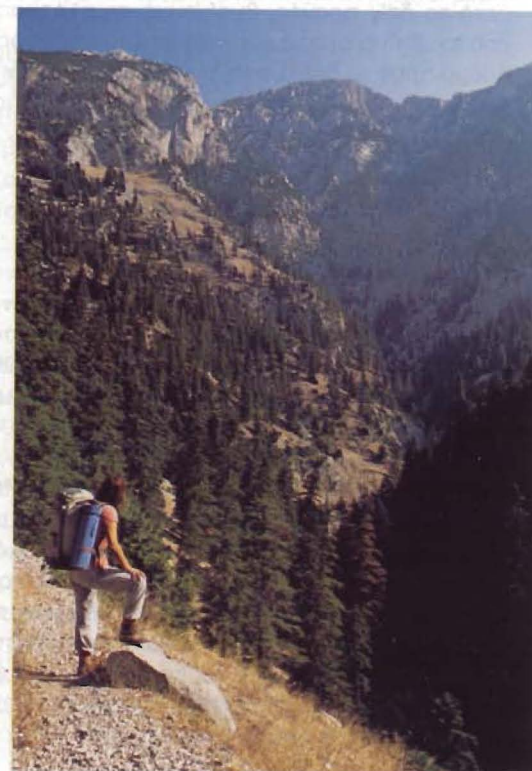
δ) Τέλος, μπορούμε να ανεβούμε κι από τη Στρώμη, αν ανεβούμε από το δασικό δρόμο Στρώμη - Μνήματα μέχρι σέλα με πηγή (1ω30'). Από δω ξεκινάει καλό μονοπάτι μέχρι το διάσελο Πύργου - Μπότσικα, όπου στάνη (1ω30'). Ανεβαίνουμε λίγο στις βραχώδεις πλαγιές του Μπότσικα και τραβερσάρουμε προς τη Βαθιά Λάκα (1ω). Μετά διάσελο και κορφή (2ω).

Για τη δεύτερη σε ύψος κορφή, το Τραγονόρος (2453 μ.) μπορούμε να φτάσουμε γρήγορα από το καταφύγιο αν ακολουθήσουμε ένα ανηφορικό μονοπάτι που τραβερσάρει προς τα αριστερά τις πλαγιές πάνω από το καταφύγιο και βγαίνει σε ώμο με λάκκα απ' όπου εύκολα φτάνουμε στην κορφή (2ω). Η κλασσική ανάβαση πάντως για το Τραγονόρος γίνεται από το Λευκαδίτη: σαφές μονοπάτι ανηφορίζει πάνω από το χωριό προς τα δεξιά. Περνάμε πόρτες και βγαίνουμε σε ανοιχτή απότομη πλαγιά με σάρα που οδηγεί σε διάσελο της κορυφογραμμής, όπου λάκκα με στάνη (4ω).

Για την Πλατυβούνα (2346 μ.) πρέπει να βγούμε στο διάσελο Πυραμίδας Πλατυβούνας απ' όπου είναι και η πιο μικρή και εύκολη ανάβαση (0ω30'). Επίσης εύκολη ανάβαση γίνεται και από το διάσελο της Πλατυβούνας, από τις ανατολικές απότομες πλαγιές, αριστερά και πάνω από την ορθοπλαγιά Μακρύ Τσιμάρι. Για να φτάσουμε στο ανατολικό διάσελο, πάμε από Καλοσκοπή και ακολουθούμε το δρόμο της Βαθιάς Λάκκας. Λίγο μετά τα Μνήματα,

Πάνω: Ανεβαίνοντας προς την κορφή της Πλατυβούνας. Πίσω η Ρεκά κι ο Προφήτης Ηλίας.
Πλάϊ: Κατεβαίνοντας τη Ρεκά.

συναντάμε πηγή πάνω στο χωματόδρομο και από κει ανεβαίνουμε μια βόρεια ανοιχτή πλαγιά που ισιώνει για λίγο σ' ένα στρογγυλό οροπέδιο, την Κριθαρόλακκα. Ύστερα μέσα από μια χαλασμένη από τα μεταλλεία ρεματιά βγαίνουμε στο διάσελο (3ω30'). Κάπως απότομες πλαγιές οδηγούν στην κόψη της κορφής (1ω). Από το διάσελο μπορούμε πολύ εύκολα να κατηφορίσουμε και προς το καταφύγιο (1ω).

Στα νοτιοανατολικά ξεχωρίζει πάνω απ' τη Ρεκά μια κωνική κορφή, ο Προφήτης Ηλίας (2301 μ.) που πίσω του κρύβει μια ολόκληρη σειρά από άμορφες κορφές γύρω στα 2000 μ. Στην κορφή αυτή μπορούμε να φτάσουμε από το καταφύγιο αν τραβησάrouμε σε δύσκολα μέρη κάτω από τις ανατολικές ορθοπλαγιές του Τραγονόρους ή αν κατεβούμε στη Ρεκά και πιάσουμε μια καλή γιδόστρατα που γυροφέρει την κορφή από τα βόρεια και τα δυτικά, περνώντας από στάνη - σπηλιά. Υπάρχει όμως και μια άλλη ανεξάρτητη ανάβαση για τον Προφήτη Ηλία, από την Άμφισσα: από αγροτικό δρόμο φτάνουμε μέχρι το εκκλησάκι του Αγίου Νικόλαου του εν Βουνένη. Λίγο κάτω από την εκκλησία διαγράφεται καθαρά το ρέμα Αγκαθιάς. Ακολουθώντας την κοίτη αρχικά και μετά το δεξί πρηνές, βγαίνουμε σε πλάτωμα με δασικό δρόμο που ανεβαίνει ομαλά και βγαίνει από το δάσος. Συνεχίζοντας τον δρόμο προς τα δεξιά φτάνουμε πάνω από λάκα και απέναντι από στάνη. Ένα γιδόστρατο μας φέρνει στο νότιο διάσελο της κορφής απ' όπου τη φτάνουμε εύκολα, (5 - 6ω).

Ορειβατικό Σκι

Αν εξαιρέσουμε τη ζώνη των ορθοπλαγιών, η Γκιώνα προσφέρει ένα ενδιαφέρον πεδίο για διασχίσεις με σκι. Επειδή, μάλιστα το βουνό είναι μεγάλο, είναι δυνατόν να χαρακτηούν πολλοί συνδυασμοί πορειών. Χαρακτηριστικές διασχίσεις είναι οι παρακάτω:

ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΑΜΦΙΣΣΑ - ΚΑΛΟΣΚΟΠΗ

1η Μέρα: ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ 700 μ. - ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2400 μ.

Ανέβασμα: 1400μ + 600μ Κατέβασμα: 300 μ. Ώρες: 8

Διαδρομή: Στο εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου του εν Βουνένη φτάνει δρόμος από Άμφισσα. Λίγο ψηλότερα δασικός δρόμος χάνεται μέσα στον Αγκαθιά τη μεγάλη ρεματιά. Διασχίζουμε το δάσος και βγαίνουμε στο γυμνό. Φτάνουμε στο διάσελο του Προφήτη Ηλία 2301 μ. (2130 μ.) και κατεβαίνουμε στο Βρουκόρεμα (1800 μ.). Ανεβαίνουμε τις ομαλές κλίσεις του Μακρυλάκκου μέχρι λίγο πριν την κορφή.

2η Μέρα: ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2454 μ. - ΚΑΛΟΣΚΟΠΗ 1100 μ.

Ανέβασμα: 100 μ. Κατέβασμα: 1400 μ. Ώρες: 8

Διαδρομή: Παίρνουμε την κορυφογραμμή μέχρι την Πυραμίδα (2510 μ.). Κατεβαίνουμε Βαθιά Λάκκα, συνεχίζουμε στην έξοδο για Πανουργιά και πέφτουμε στο δρόμο για Καλοσκοπή (παλιός δρόμος μεταλλείων). Τα τελευταία 4 χιλιόμετρα του δρόμου θά-ναι ξέχιονα.

Η πορεία αυτή έγινε για πρώτη φορά με σκι το Μάρτη του '32 από τους Ηλία Νικόπουλο και Νίκο Σοφιανόπουλο. Μια θαυμαστή για τη σύλληψη και τα μέσα της εποχής διαδρομή ορειβατικό σκι.

Το χειμώνα του '81 οι δύο γνωστοί Γάλλοι ορειβάτες M. Ber-ruex και M. Parmentier έκαναν για πρώτη φορά, την κλασσική πια, διάσχιση Λευκαδίτι - Συκιά (σε συνδυασμό με τη διάσχιση των Βαρδουσίων, βλ. σχετικά).

ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΛΕΥΚΑΔΙΤΙ - ΣΥΚΙΑ

1η Μέρα: ΛΕΥΚΑΔΙΤΙ 600 μ. - ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2400 μ.

Ανέβασμα: 1800 μ. Ώρες: 6

Διαδρομή: Από το Λευκαδίτι ανεβαίνουμε, στο όριο των σκι, την ενιαία πλαγιά του Τραγονόρους. Βγαίνουμε στο πάνω μέρος του Μακρυλάκκου, λίγο κάτω από την κορφή.

2η Μέρα: ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2400 μ. - ΣΥΚΙΑ 700 μ.

Ανέβασμα: 100 μ. Κατέβασμα: 1800 μ. Ώρες: 8

Διαδρομή: Ανεβαίνουμε στην κορφή του Τραγονόρους και συνεχίζουμε στα ανέβα - κατέβα της κορυφογραμμής μέχρι την Πυραμίδα (2510 μ.). Κατάβαση προς το διάσελο Πυραμίδας - Πλατυβούνας και μετά Βαθιά Λάκκα. Συνεχίζουμε στο Λαζόρεμα μέχρι τη Συκιά.

Τέλος το χειμώνα του '85 οι Τ. Αδαμακόπουλος και Β. Χατζηρ-βασάνης έκαναν για πρώτη φορά με σκι την ολοκληρωμένη διά-σχιση Καλοσκοπή - Καρούτες, τη μακρύτερη πορεία στη Γκιώνα.

ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΚΑΛΟΣΚΟΠΗ - ΚΑΡΟΥΤΕΣ

1η Μέρα: ΚΑΛΟΣΚΟΠΗ 1100 μ. - ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2400 μ.

Ανέβασμα: 1250 μ. Κατέβασμα: 300 μ. Ώρες: 9

Διαδρομή: Ακολουθούμε τον παλιό δρόμο των μεταλλείων μέχρι τη βάση της Πλατυβούνας. Ανεβαίνουμε στο ανατολικό διά-σελο της Πλατυβούνας κι αποκεί με απότομες πλαγιές στην κορφή της. Κατεβαίνουμε μέχρι το διάσελο Πλατυβούνας - Πυραμίδας (2180 μ.) σε ομαλή πλαγιά και ανεβαίνουμε στην Πυραμίδα. Συνεχίζουμε με τις φώκιες πάνω στην κορυφογραμμή (προσοχή στη Γκιωνόλακκα) μέχρι το Τραγονόρος και κατεβαίνουμε για ύ-πνο στο Μακρυλάκκο.

2η Μέρα: ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ 2400 μ. - ΚΑΡΟΥΤΕΣ 1000 μ.

Ανέβασμα: 250 μ. Κατέβασμα: 900 μ. + 800 μ. Ώρες: 6

Διαδρομή: Από το Τραγονόρος μια συνεχής κατηφορική τρα-

0 1 2 3 4 5 Km

ΠΑΥΛΙΑΝΗ

Γκιώνα

ΟΙΝΟΧΩΡΙ

ΠΑΝΟΥΡΓΙΑΣ

ΚΑΛΟΣΚΟΠΗ

ΣΤΡΩΜΗ

ΤΙΛΟΧΟΣ
2066

ΜΠΟΤΑΙΚΟΣ
1948

ΖΑΒΛΑ ΜΑΚΚΑ

ΠΥΡΑΜΙΔΑ
2510

ΧΡΥΣΑΡΑ-ΛΑΚΚΑ

ΘΡΑΪΛΑ
2179

ΠΛΑΤΥΒΟΥΝΑ
2346

ΣΥΚΙΑ

ΛΑΖΟΡΕΜΑ

2453

ΤΡΑΧΥΝΟΡΟΣ
2454

ΜΑΚΡΥΓΙΑΚΚΟΣ

ΠΡΟΦ. ΗΓΙΩΣ
2301

2008

ΠΥΛΙΑΚΙΑ
2133

Ρ. ΠΕΚΑΣ

ΒΙΝΙΑΝΗ

ΠΡΟΣΗΛΙΟ

Ρ. ΑΧΚΑΛΙΔΑΣ

ΝΤΕΒΡΕΝΤΕΣ
1974

ΤΑΡΑΤΕΑ

ΧΙΟΝΙΑΣ
1992

ΨΗΛΗ ΤΣΟΥΚΑ
1823

1979

ΤΣΟΥΚΑ
1863

ΚΡΑΒΑΡΙΑ

ΓΑΡΔΕΝΙΤΣΑ

ΕΞΑΟΣ

ΛΙΔΟΡΙΚΙ

ΚΑΡΟΥΤΕΣ

ΑΜΦΙΣΣΑ

ΤΥΧΙΟΥΝΙ
1843

ΧΟΚΚΙΝΑΙ
1911

Αγ. Νικόλαος
εν Βουνενη

ΜΑΡΙΑΣ

βέρσα σε ίχνη δρόμου μας φέρνει στο Τρίσελι. Κατεβαίνουμε από ρεματιά στο οροπέδιο Ταράτσα (1500 μ.).

Ανεβαίνουμε στο διάσελο Τσόκας - Κριθαριάς (1760 μ.) Κατηφορίζουμε το δρόμο μέχρι τη Γαρδενίτσα και συνεχίζουμε στο μονοπάτι μέχρι τις Καρούτες.

Αναρρίχηση

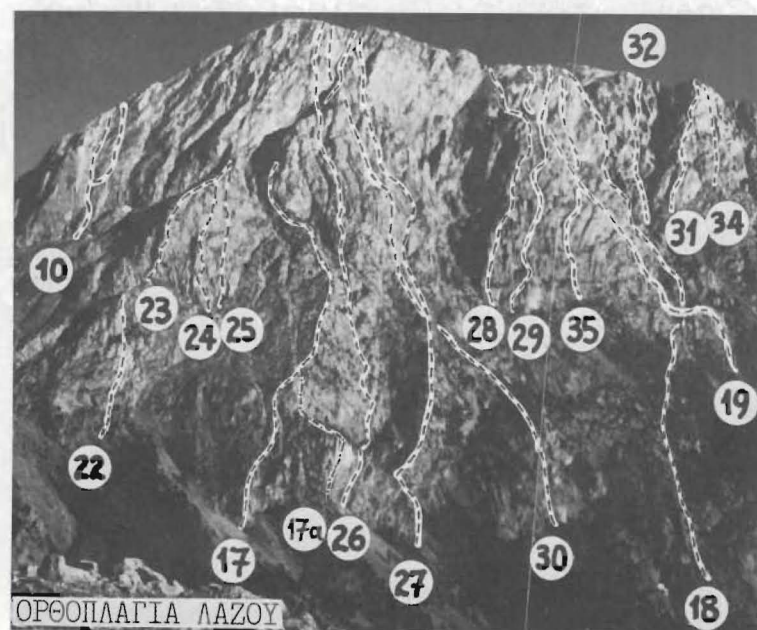
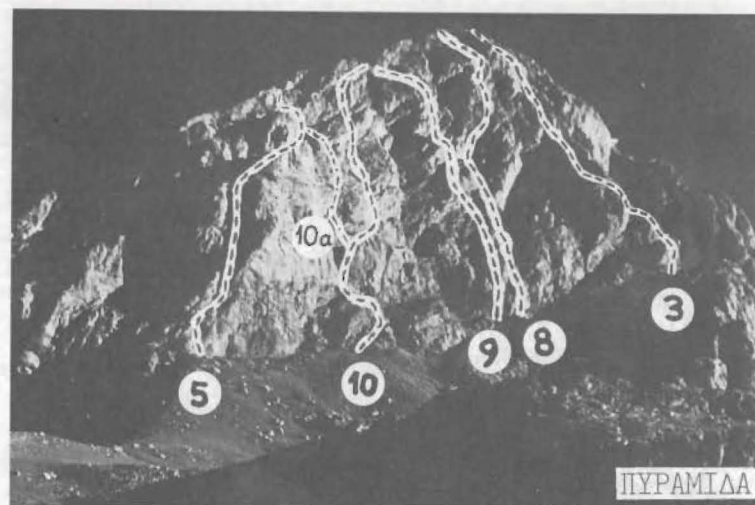
Από τη χρονιά της πρώτης διαδρομής στο Λαζόρεμα μέχρι σήμερα, έχουν χαραχτεί πολλές δεκάδες αναρριχητικές διαδρομές στις 7 κύριες ορθοπλαγίες του βουνού. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν μερικές από τις δυσκολότερες διαδρομές της Ελλάδας που τις άνοιξαν οι σημαντικότεροι Έλληνες ορειβάτες (Μιχαηλίδης, Λιάγκος, Μποτίνης, Σπανούδης).

I. ΠΥΡΑΜΙΔΑ

- ① Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1954, 300μ.
2. Γ. Χατζηνικολάου - Α. Κοτσάμπας 1958, PD +, 300μ.
3. Σ. Αντύπας - Δ. Κάρλος 1959, D -, 300μ.
- 3α. Σ. Αντύπας - Ε. Αντωνίου - Ρ. Σεμιτάκης, παραλλαγή της 3
4. Δ. Λιάγκος - Ίντα Μπότσα - Δ. Κάρλος 1959, D +
5. N. Blotti - Γ. Τσαμακίδης 1959, TD -, 250μ.
6. Δ. Λιάγκος - Σ. Παγανόπουλος 1959, D, 300μ.
7. Δ. Λιάγκος - Σ. Παγανόπουλος 1959, D, 300μ.
8. Κατερίνα Γκέκα - Ι. Χατζηδίνης - Σαλβαρινιώτης 1967, AD, 250μ.
9. Δ. Χαϊτόγλου - Σ. Αντύπας - Ι. Πανταζίδης 1967, D, 250μ.
10. Α. Σπανούδης - Β. Γεωργιάδης 1968, D +, 250μ.
- 10α. Ν. Μπουγιουκλού - Τ. Αδαμακόπουλος TD, 250μ, παραλλαγή της 10.
11. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Παπαϊωάννου - Π. Ευσταθίου 1974, TD, 450μ.
12. Γ. Μιχαηλίδης - Ι. Μαυρίδης 1974, D, 600μ.
13. ΒΔ λούκι 1η χειμερινή: Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Σωτηρόπουλος 1984, 45°, 300μ.

II. ΛΑΖΟΡΕΜΑ

- ⑭ Σ. Αντύπας - Χάρη Δελαγραμμάτικα - Δ. Κάρλος 1959, II έως IV, 600μ.
15. Γ. Τσαμακίδης - Σ. Αντύπας 1959, TD, 800μ.
16. Σ. Αντύπας - Χάρη Δελαγραμμάτικα - Β. Γεωργιάδης 1959, AD, 550μ.
17. M. Zerf - Β. Γεωργιάδης 1963, AD -, 600μ., 1η χειμερινή: Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου 1969.

- 17α. Κλ. Τσατσαράγκος - Β. Χατζηρβασάνης - Τ. Αδαμακόπουλος 1984, TD, 150μ., παραλλαγή της 17.
18. M. Zerf - Φ. Γαληνός - Δ. Κάρλος 1963, D, 700μ.
19. Δ. Λιάγκος - Α. Zänger - Σ. Παγανόπουλος 1963, D, 800μ.
20. S. Dalla Porta Xidias - S. Clavina - F. d'Urso, 1964, II έως IV, 500μ.

21. V. Zecchini - Α. Περγαντής, 1964, II έως IV, 800μ.
22. Ε. Ελευθεριάδης - Π. Μποτίνης 1968, AD + , 200μ.
23. Ο. Ιωαννίδης - Α. Κραστούνης 1968, D, 200μ.
24. Α. Σπανούδης - Ζωή Καπογιαννάτου 1968, TD, 200μ.
25. Π. Μποτίνης - Ο. Ιωαννίδης 1968, TD + , 200μ.
26. Π. Μποτίνης - Α. Σπανούδης 1968, ED - , 850μ.
27. Ο. Ιωαννίδης - Ζωή Καπογιαννάτου 1968, D + , 600μ.
28. Α. Σπανούδης - Α. Κραστούδης 1968, AD + , 250μ.
29. Φ. Γαληνός - Β. Γεωργιάδης 1968, AD + , 250μ.
30. Π. Μποτίνης - Ε. Ελευθεριάδης 1968, TD, 600μ.
31. Π. Μποτίνης - Γ. Κογιάννης 1981, D, 200μ.
32. Π. Μποτίνης - Ν. Σκαρλάτος - Γ. Πίττας 1981, D, 200μ.
33. Έφη Τσιλίδου - Γ. Κογιάννης 1981, TD, 300μ.
34. Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου, Σ. Αντύπας - Ρ. Σεμιτάκης - Ι. Πανταζίδης 1967, TD + , 250μ.
35. Π. Μποτίνης - Ζωή Καπογιαννάτου 1967, TD, 300μ.

III. ΟΡΘΟΠΛΑΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΚΙΑΣ

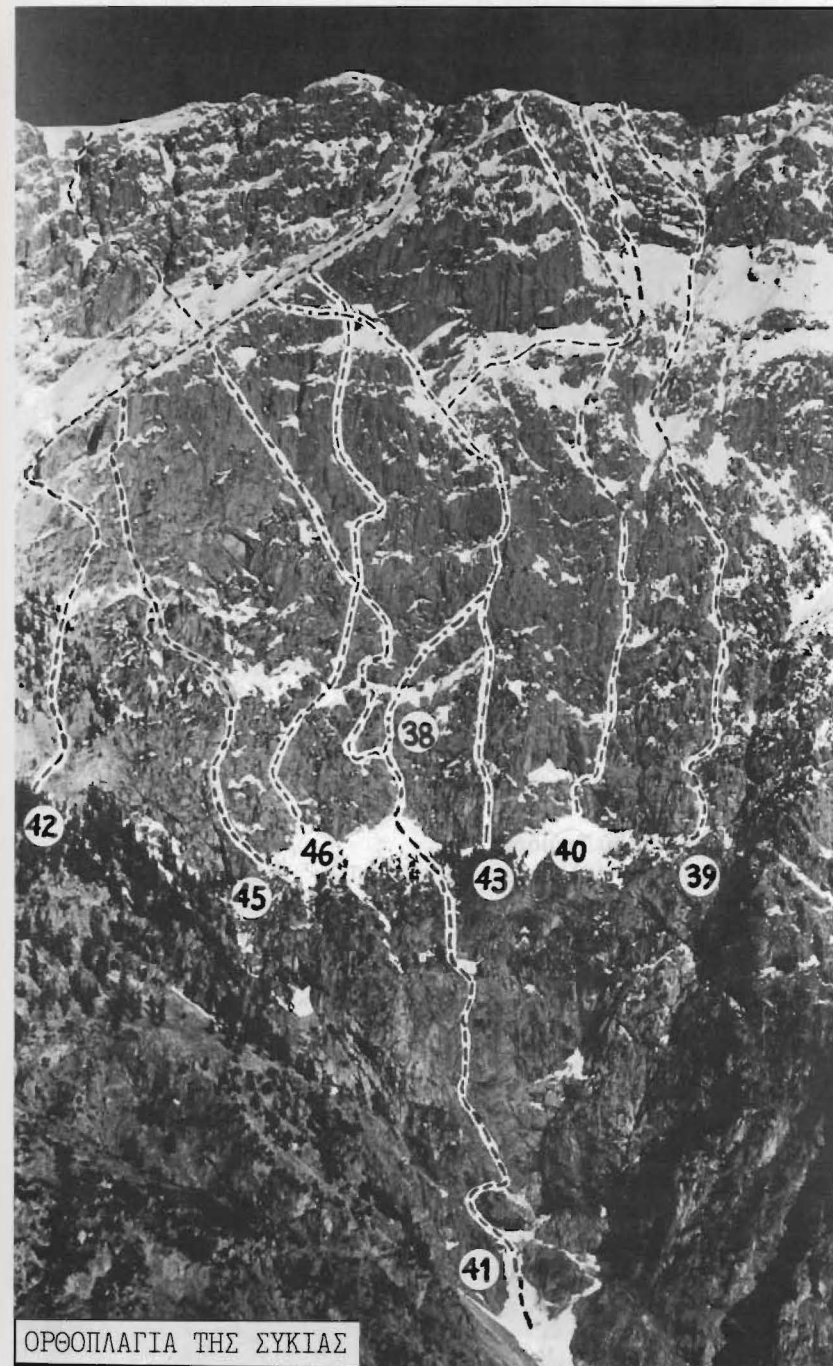
36. Πρώτη στη Γκιώνα: Σ. Λέκκας - Γ. Μαρτζούκος - Α. Μπούσιος - Ι. Πετρόχειλος - Κ. Αλεξόπουλος 1952, PD, 1200μ.
37. Δ. Λιάγκος - Γ. Τσαμακίδης - Σ. Αντύπας - Γ. Χατζηνικολάου - Π. Ιδοσίδης 1958, D, 1200μ.
38. Δ. Λιάγκος - Ν. Blotti 1959, TD - , 800μ.
39. J. Nestgen - Ν. Καραπατάκης - Δ. Τσαντίλης 1959, 800μ.
40. R. Pillas - Ε. Τσακίρακης - Χ. Σταματίου 1959, AD, 800μ.
41. Πρώτη της Πλάκας της Συκιάς: Γ. Μιχαηλίδης - Λ. Λεοντιάδης 1959, TD + , 1100μ., 1η χειμερινή της Πλάκας, μέχρι το διάζωμα: Α. Λελεδάκης - Χ. Κουνιάκης 1984.
42. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδη, Ε. Μάϊδος - Σ. Χατζηλουκάς, Λ. Μπακάλης - Β. Γάτσιος, 1960, D, 1100μ.
43. Γ. Μιχαηλίδης - Β. Καλέκας 1961, TD + , 1100μ.
44. Γ. Μιχαηλίδης - Κ. Proxanf 1968, TD + , 1100μ.
45. Α. Λελεδάκης - Κλ. Τσατσαράγκος 1985, D, 600μ.
46. Α. Λελεδάκης - Ν. Μπρόκος - Κλ. Τσατσαράγκος 1985, TD, 800μ.

IV. ΞΕΡΟΒΟΥΝΙ

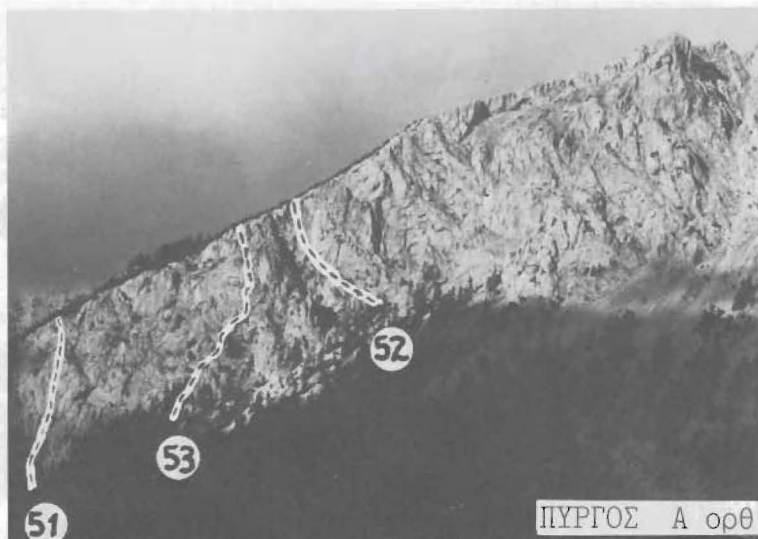
47. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδη - Δ. Τσαντίλης - Α. Καραμήτσας, Σ. Χατζηλουκάς - Μ. Κότταρης - Μπακάλης, Β. Γάτσιος - Θ. Κακουλίδης - Ν. Βεντούρας 1960, D, 250μ.
48. Ι. Πανταζίδης (μοναχική) 1967, D + , 250μ.
49. Ν. Σκαρλάτος - Θ. Κραστούδης 1981, TD, A2, 200m.

V. ΠΥΡΓΟΣ

50. Γ. Τσαμακίδης - Δ. Λιάγκος 1960, D, 300μ.
51. Π. Μποτίνης - Ι. Πανταζίδης 1967, TD + , 170μ.
52. Ζωή Καπογιαννάτου - Ίντα Μπότσα 1967, PD, 200μ.

ΟΡΘΟΠΛΑΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΚΙΑΣ

53. Α. Πλούμης - Σ. Γουναρίδης 1968, TD —, 250μ., 1η χειμερινή: Ν. Μπουγιουκλού - Τ. Αδαμακόπουλος 1985.
 54. Α. Τερζής - Μ. Σαρρής - Χ. Δαμάσκος 1968, D, 200μ.
 55. Α. Τερζής - Μ. Σαρρής 1968, TD, 250μ.
 56. Χ. Δαμάσκος - Γ. Καγιάφας 1968, AD
 57. Σ. Νικολάου - Κάτια Ξυλά 1981, D+, 300μ.

VI. ΠΛΑΤΥΒΟΥΝΑ

Α όψη Μακρύ Τσιμάρι

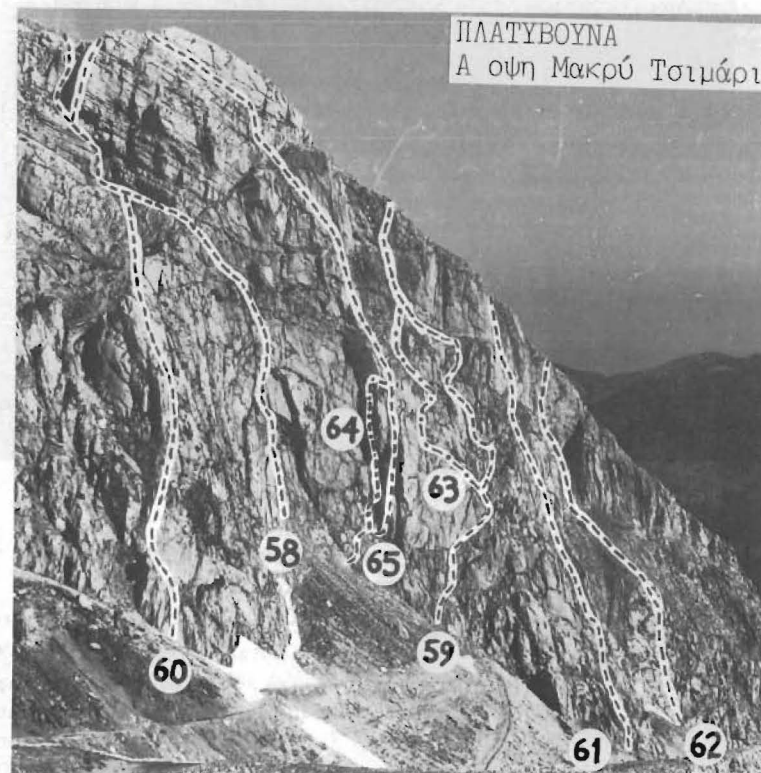
58. Δ. Λιάγκος - Δ. Νικηφορίδης 1977, TD+, 250μ.
 59. Σ. Αποστόλου - Ι. Αποστόλου - Μαρία Σαραφοπούλου 1977, D—, 300μ.
 60. Θ. Αδαμακόπουλος - Δ. Νικηφορίδης 1978, TD—, A1, 300μ.
 61. Θ. Αδαμακόπουλος - Δ. Μπουντόλας 1978, D, 300μ.
 62. Δ. Μπουντόλας - Φ. Γαληνός 1978, D+, 250μ.
 63. Δ. Νικηφορίδης - Π. Νταντής 1978, D+, 300μ.
 64. Δ. Κορρές - Β. Χατζηρβασάνης 1981, TD, 100μ.
 65. Τ. Αδαμακόπουλος - Β. Χατζηρβασάνης 1985, ED—, 250μ.

Β όψη

66. Κεντρικό Λούκι, 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης (μοναχική), Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1981, 50°, 600μ.

ΝΑ όψη

67. Θ. Αδαμακόπουλος - Δ. Νικηφορίδης 1978, D+, 130μ., 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης - Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1981.
 68. Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1981, TD+, 130μ.

69. Κεντρικό Λούκι, 1η χειμερινή: Π. Ματσούκα, Τ. Αδαμακόπουλος, Β. Χατζηρβασάνης 1981 45°, 150μ.

VII. ΤΡΑΓΟΝΟΡΟΣ

70. Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Ξανθόπουλος 1955, D, 200μ.

71. Γ. Μιχαηλίδης - Ξ. Μπαμπούρας - Α. Νικολάου 1958, TD, 250μ.

72. Ξ. Μπαμπούρας - Μ. Παυλίδης - Α. Νικολάου D, 250 μ., 1959

73. Β. Χατζηρβασάνης - Ν. Μπουγιουκλού TD, 200 μ., 1984

Οικολογία

Τα δάση της Οίτης έρχονται και μπαίνουν στο χώρο της Γκιώνας και διαμορφώνουν μια ζώνη γύρω απ' αυτήν. Στην έκταση των δασών αυτών σχηματίζονται γωνιές υγρές και σκιερές με έντονη ζωή όπως είναι η βόρεια πλευρά της ράχης της Βραΐλας. Εδώ μέσα στα ξέφωτα του δάσους ξεφυτρώνουν γαύροι, σφεντάμια και αγριοτριανταφυλλιές και στο χώμα διασταυρώνονται ίχνη από αγριογούρουνα, ζαρκάδια και αγριόγιδα.

Όσο πάμε προς τα νότια, το έδαφος γίνεται πιο στεγνό και βραχώδες, τα κοπάδια περισσότερα και τα έλατα ανακατώνονται με πιο ξερικά είδη (πουνάρια, κέδρα).

Το δάσος μπαίνει στην καρδιά του βουνού μέσω μερικών βαθιών χαραδρών (Ρεκά, Λαζόρεμα). Το τοπίο σ' αυτές είναι ένα ιδιόμορφο ανακάτεμα από πλαγιές με έλατα και ορθοπλαγιές. Το πεδίο αυτό είναι ο τυπικός βιότοπος του αγριόγιδου και πράγματι το συναντάμε στην ορθοπλαγιά του Λάζου, στον Πύργο και τα μέρη της Ρεκάς.

Ψηλότερα το δάσος σταματάει και δίνει, κάπως πρόωρα, έδαφος στην αλπική ζώνη. Στα ομαλά της αλπικής ζώνης βοσκάνε τα κοπάδια (περίπου 8-10.000 γιδοπρόβατα) και σκούζουν τα κιτρινο-

Πάνω: Γυπαετός

Κάτω: Αερομαχία γυπαετού με βραχοκιρκίνεζο. Ο γυπαετός έχει γυρίσει ανάποδα, με την κοιλιά προς τα πάνω.

Πλάι: Χρυσαιετός

καλιακούδια. Στα απόκρημνα μέρη της ζώνης αυτής γυροπετάνε τα μεγάλα αρπακτικά: ο γυπαετός που αποζεί απ' την ορεινή κτηνοτροφία και ο χρυσαετός που κυνηγά αυτόνομα. Τα αρπακτικά αυτά με τα τεράστια φτερά (άνοιγμα φτερών, γυπαετός: 2,80 μ. χρυσαετός: 2,30 μ.) ανυψώνονται και πετάνε με τη βοήθεια των ανοδικών ρευμάτων που σχηματίζονται εντονότερα στην όψη και την κορυφογραμμή των ορθοπλαγιών. Μ' αυτόν τον τρόπο εξοικονομούν ενέργεια και μπορούν άκοπα να καλύψουν μεγάλες αποστάσεις ψάχνοντας για τροφή. Ο γυπαετός είναι ένα σπάνιο πτωματοφάγο πουλί, που τρέφεται κυρίως από τα κόκκαλα του ψοφιμιού. Ζει σε ζευγάρια και φτιάχνει την φωλιά του κάτω από τα αρνητικά των ορθοπλαγιών. Κυνηγάει πάντα μοναχικά και η αναπαραγωγή του εξαρτάται από την ποσότητα της τροφής, που προέρχεται κατά κύριο λόγο από τα κοπάδια των γιδοπροβάτων. Αν δεν υπάρχει αρκετή τροφή, το ζευγάρι δεν αποκτάει μικρά επί αρκετά χρόνια. Τις χρονιές που η τροφή είναι αρκετή, γεννάει δύο αυγά, αλλά μόνο ο ένας νεοσσός επιζεί. Ο γυπαετός βρίσκεται στην κορφή της τροφικής αλυσίδας και η ύπαρξή του σ' ένα οικοσύστημα σημαίνει ότι όλες οι προηγούμενες βαθμίδες λειτουργούν ικανοποιητικά. Η ιεραρχία της τροφικής αλυσίδας, όμως, δεν μπορεί να είναι ισχυρότερη απ' το ένστικτο της επιβίωσης. Με λίγη τύχη, ένας άνθρωπος μπορεί να γίνει μάρτυρας μιας εντυπωσιακής σκηνής όπως η ακόλουθη αυθεντική: την εποχή του ζευγαρώματος, ο πετρίτης (άνοιγμα φτερών 1,00 μ.) διώχνει τους ανεπιθύμητους επισκέπτες από την περιοχή της φωλιάς του. Έτσι όταν ήρθε ένα σμάρι κοράκια (άνοιγμα φτερών 1,30 μ.) με κακές προθέσεις - ίσως για να του αρπάξουν κανένα αυγό - ο πετρίτης τους ρίχτηκε και τα απώθησε. Λίγο αργότερα ένας νεαρός χρυσαετός μπήκε διαδοχικά στις περιοχές ενός γυπαετού και ενός πετρίτη και κυνηγήθηκε άγρια κι απ' τους δύο. Κι ο γυπαετός όμως πέρασε απ' την περιοχή ενός βραχοκιρκίνεζου που άρχισε να τον κυνηγά. Μια καταπληκτική αερομαχία ανάμεσα σε δύο άνισα πουλιά (ο γυπαετός είναι 30 φορές πιο βαρύνει απ' το βραχοκιρκίνεζο) που έληξε με την υποχώρηση του γυπαετού. Για να δει όμως κανείς τέτοιες εικόνες πρέπει να ανεβεί ψηλά στις ορθοπλαγιές όπου ζει όλος αυτός ο παράξενος κόσμος.

ΟΙΤΗ 2152

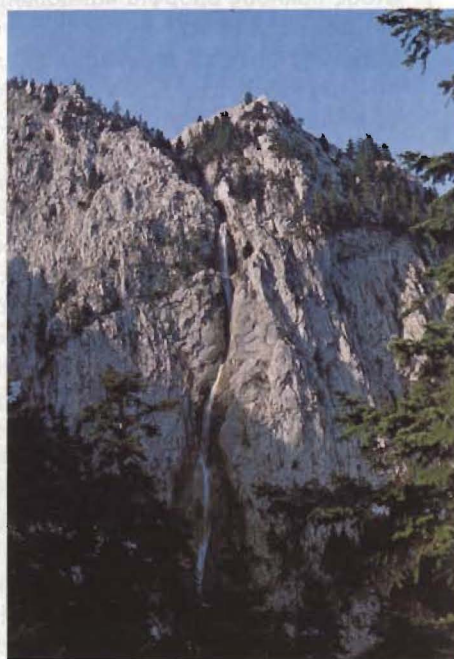
Η «μικρούλα» Οίτη είναι ένα πολύ εκτεταμένο βουνό, όλο δάση, λειβαδάκια και ρεματιές. Γειτονεύει με τη Γκιώνα και τα Βαρδούσια και απλώνει συνδιαλεκτικές ράχες προς το μέρος τους. Αυτά όμως, μάλλον τη σνομπάρουν. Γιατί η Οίτη δεν έχει παρά στρογγυλές ασημαντες κορφές, γκρεμισμένες ορθοπλαγιές, καθόλου αλπικό στυλ. Και μ' αυτό το αρχαιοπρεπές όνομα θυμίζει περισσότερο κάτι σαν περασμένα μεγαλεία.

Κι όμως είναι ένα πανέμορφο ομαλό βουνό, τεράστιο σε έκταση και με αρκετές κρυφές γωνιές που του δίνουν μια άγνωστη στους πολλούς ομορφιά και ποικιλία. Στα μεγάλα δάση του φωλιάζουν πολλά ζώα που τον χειμώνα γεμίζουν τον τόπο ίχνη. Τα χωριά της Οίτης είναι φιλικά κι απόμακρα, αρχίζοντας απ' την παρηκμασμένη Υπάτη, παλιό κεφαλοχώρι στα ριζά του βουνού. Λύχνος και Καστανιά ψηλά, στο δρόμο που περνάει απ' τη Μονή Αγάθωνα (εκτροφείο θηραμάτων) και πάει για τον Πυρήνα του Δρυμού. Νεοχώρι, χωριό κτηνοτρόφων που το εγκαταλείπουν το χειμώνα. Κι απ' τη πίσω μεριά Πυρά (Γκούρα), Μαυρολιθάρι, Καστριώτισσα, άγνωστα πια στους ορειβάτες. Μόνο η Παύλιανη, η Πάνω Παύλιανη για την ακρίβεια, ακμάζει στις πλαγιές της Οίτης, κυρίως λόγω των μεταλλείων και του δρόμου.

Το βουνό φτάνει ένα μεγάλο υψίπεδο στα 1900 μ, τις Λειβαδιές, που περιβάλλεται από τις ψηλότερες κορφές Πύργος (2152 μ.), Γρεβενό (2116 μ.) Σέμπι (2086 μ.) Αλύκαινα (2058 μ.). Στις Λειβαδιές την άνοιξη σχηματίζονται από τα χιονόνερα τρεις λιμνούλες. Τα νερά του οροπέδιου απορρέουν κυρίως προς το Βαλόρεμα, μια βαθιά ρεματιά που δημιουργεί το Γοργοπόταμο.

Ακριβώς νότια και κάτω από τον Πύργο ξεχωρίζει το οροπέδιο της Καταβόθρας, που κι αυτό περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές του από χαμηλές κορφές και δασωμένες πλαγιές. Η ανοιχτή πλευρά του κατεβαίνει προς το χωριό Πυρά (Γκούρα). Τα νερά του οροπέδιου και των γύρω πλαγιών χάνονται σε μια μεγάλη καταβόθρα που χαίνει κάτω από τον χαρακτηριστικό βράχο.

Αν και μέχρι εδώ μιλήσαμε μόνο για λειβάδια και δάση, υπάρχουν τρεις μεγάλες χαράδρες με σημαντικότερη αυτή του Γοργοπόταμου. Είναι πολύ απόκρημνα τοπία με χαρακτηριστική πανίδα και ιδιαίτερη αισθητική αξία σ' ένα τόσο ομαλό βουνό. Πάνω ή μέσα στις χαράδρες αυτές σχηματίζονται δεκάδες καταρράχτες με εντυπωσιακότερο αυτόν στα Στενοβούνια, πάνω απ' το χωριό Κομποτάδες πούχει ύψος πάνω από 130 μέτρα.

Πάνω: Γενική άποψη της Οίτης από τη Γκιώνα

Πλάϊ: Ο καταρράχτης στα Στενοβούνια

Για την διανυκτέρευση στην Οίτη υπάρχει το καταφύγιο του ΕΟΣ Λαμίας στη θέση Τράπεζα, 1850 μ. 20 κρεβάτια, με θέα στον κάμπο της Λαμίας. Λίγα μέτρα χαμηλότερα από το καταφύγιο τρέχει μια μικρή πηγή. Άλλα νερά είναι: η Αμαλιόβρυση και η Περδικόβρυση στο μονοπάτι από Υπάτη, η βρύση του Καλόγερου στις Λειβαδιές και οι δεκάδες ρεματιές της άνοιξης.

Η λιμνούλα στις Λειβαδιές. Στο βάθος το Γρεβενό.

Πεζοπορία

Καθώς το βουνό είναι πολύ εκτεταμένο, για τις αναβάσεις σ' αυτό εκμεταλλευόμαστε τα πιο στενά μέρη του. Έτσι η συνηθισμένη ανάβαση στο καταφύγιο κι από κει στις Λειβαδιές και τις γύρω κορφές, γίνεται από την Υπάτη που παρέχει εξυπηρετήσεις ύπνου, φαγητού, ανεφοδιασμού και συγκοινωνίας. Το μονοπάτι φεύγει απ' το πάνω μέρος του χωριού, περνάει από οροπέδιο με στάνη και νερό, διασχίζει δάσος (δρόμος) και συναντά δύο πηγές, την Αμαλιόβρυση και λίγο ψηλότερα την Περδικόβρυση. Στην Περδικόβρυση φτάνει δρόμος που τον ακολουθάμε προς τα δεξιά μέχρι διασταύρωση, όπου πάμε αριστερά και φτάνουμε στο καταφύγιο (3ω - 3ω30' από Υπάτη). Ο δρόμος αυτός έρχεται από Καστανιά (16 χιλιόμετρα) και πάει μέχρι τις Λειβαδιές, όπου διχάζεται: αριστερά κατεβαίνει για Παύλιανη (20 χλμ.) και δεξιά πάει για Νεοχώρι. Από τις Λειβαδιές ανεβαίνουμε σε μια ώρα στο Γρεβενό (2116 μ.) και την Αλύκαινα (2058 μ.). Για τον Πύργο (2152 μ.), ακολουθάμε το δρόμο προς Νεοχώρι και μόλις βγούμε σε γυμνή ράχη που πίσω της ο δρόμος κατηφορίζει, τον αφήνουμε και πάμε αριστερά. Μια μικρή ρεματιά πριν την τελική πλαγιά (2ω από το καταφύγιο). Καταπληκτική θέα του Παρνασσού, της Γκιώνας, των Βαρδουσίων, της Οξυάς, του Βελουχιού και των Αγραφών.

Για την Καταβόθρα και τις νότιες πλαγιές του Πύργου, μπορούμε να ανέβουμε από Παύλιανη ή, πιο σύντομα, από την Πυρά.

Από την Παύλιανη υπάρχει μονοπάτι που διασχίζει το δάσος και φτάνει σε ένα διάσελο κοντά στη Καταβόθρα. (3ω00).

Από την Πυρά, ανεβαίνουμε δασικό δρόμο (5 χιλιόμετρα) μέχρι το οροπέδιο (1ω30). Από δω διάφορες ράχες ανεβαίνουν προς την κορυφογραμμή του Πύργου και καταλήγουν στο Σέμπι (3ω) ή και ψηλότερα.

Αλλά εκτός από τις πορείες προς τα δύο κύρια οροπέδια και τις ψηλότερες κορφές, ο περιεργός πεζοπόρος μπορεί να ανακαλύψει μια άλλη Οίτη, αν ξεφύγει προς τα μέρη που διασχίζουν οι παρακάτω πορείες.

α) Καταφύγιο, δρόμος προς Περδικόβρυση μέχρι το τέλος του, λειβάδι, ανέβασμα της ρεματιάς (καλούτσικο μονοπάτι) μέχρι το νότιο διάσελο της κορφής Ξεροβούνι (1785 μ.), γιδόστρατο που κατεβαίνει προς τα Στενοβούνια, γυμνή ράχη και κατέβασμα προς τη λάκκα της Αγριόβρυζας (νερό), δρόμος μεταλλείων μέχρι τους Κομποτάδες. Η πορεία αυτή περνάει κάτω από τον μεγαλύτερο καταρράκτη της Ρούμελης (150 μέτρα ύψος) και είναι ιδανικό συμπλήρωμα μιας διάσχισης Υπάτη -καταφύγιο - Κομποτάδες.

β) Λειβαδιές, δρόμος για Παύλιανη μέχρι την γέφυρα, Βαλόρεμα. Κατεβαίνουμε τη ρεματιά μέχρι δασικό δρόμο, τον ακολουθούμε προς τα αριστερά, κερδίζει ύψος και μας φέρνει στο μπαλκόνι του Γοργοπόταμου. Μπορούμε να γυρίσουμε αν ακολουθήσουμε τον δρόμο που μας πάει σε μια λάκκα στη πίσω μεριά του Γρεβενού. Ανεβαίνουμε στη κορφή κι από κει πίσω στο καταφύγιο. Εξαιρετική ιδέα για μια (κουραστική) ανοιξιότικη μέρα.

Ορειβατικό Σκι

Η Οίτη είναι ιδανικός χώρος για χειμωνιάτικες περιπλανήσεις με τα σκι. Αν δεν ήταν, μάλιστα, το κρύο της αλπικής ζώνης και οι απότομες πολλές φορές πλαγιές, θα μπορούσε κανείς να χρησιμοποιήσει λανγκλάουφ. Τα λανγκλάουφ είναι πολύ ευχάριστα στις πορείες που στηρίζονται αποκλειστικά σε δασικούς δρόμους. Από τους διάφορους συνδυασμούς πορειών που μπορεί να ακολουθήσει ο ορειβάτης - χιονοδρόμος στην Οίτη, ξεχωρίζουν σε δύο παρακάτω διήμερες πορείες.

ΔΙΑΣΧΙΣΗ: ΠΥΡΑ - ΚΑΣΤΑΝΙΑ

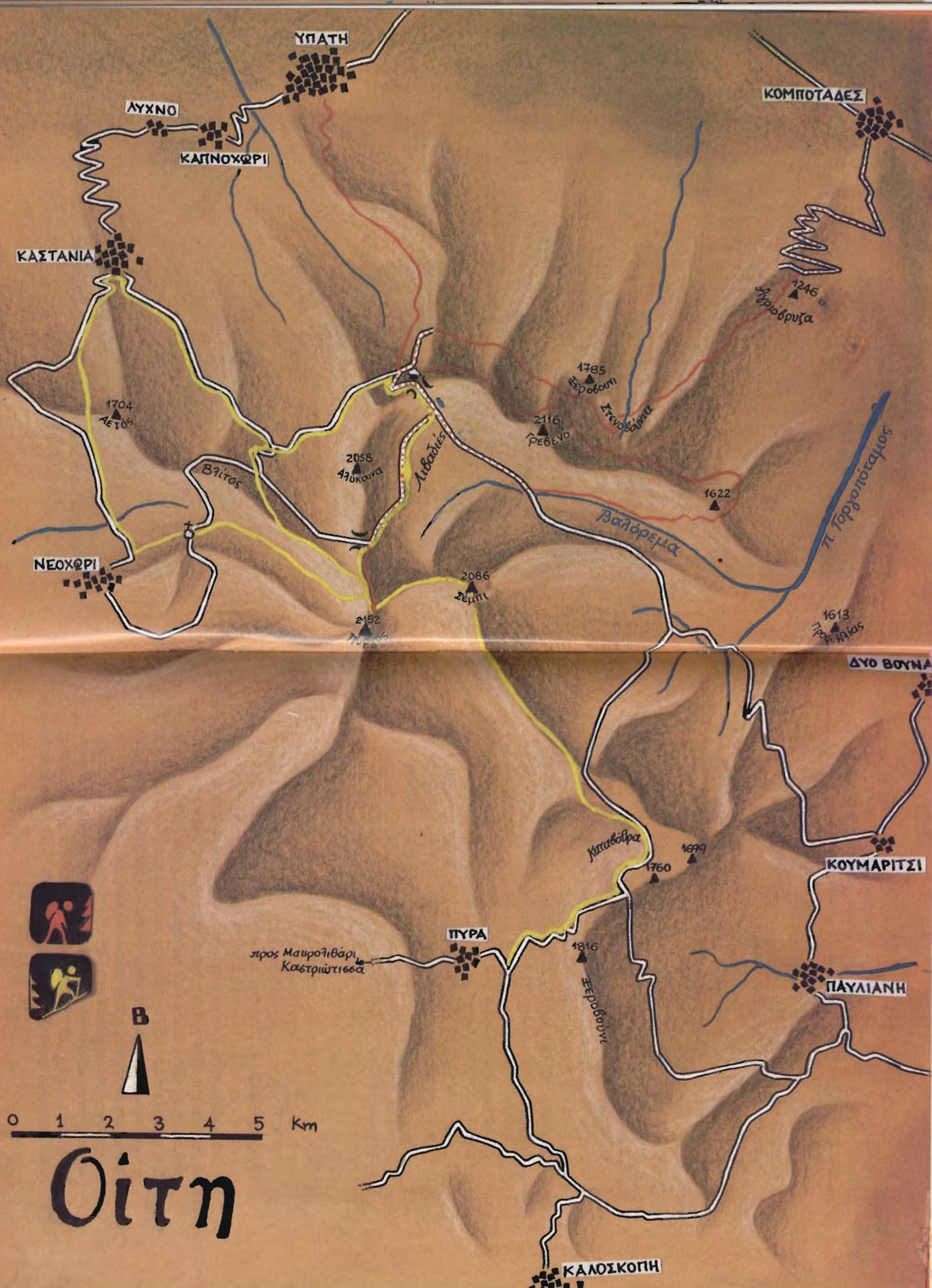
1η Μέρα: ΠΥΡΑ 1200 μ. - ΚΟΡΥΦΟΓΡΑΜΜΗ 2050 μ.

Ανέβασμα: 850 μ. Ώρες: 7

Διαδρομή: Πυρά, δασικός δρόμος για Καταβόθρα. Στ' αριστε-

Σούρουπο στις Λειβαδιές

Οίτη

ρά της Καταβόθρας, πιάνουμε τη πρώτη ράχη, αυτή με τα λίγα βράχια στην αρχή, που βγαίνει στο Σέμπι. Δασωμένη ράχη, καλύβι δασικών, γυμνή κορυφογραμμή. Διανυκτέρευση.

2η Μέρα: ΚΟΡΥΦΟΓΡΑΜΜΗ 2050 μ. - ΚΑΣΤΑΝΙΑ 1200 μ.

Ανέβασμα 150 + 150 μ. Κατέβασμα 150 + 850 μ. Ώρες: 5

Διαδρομή: Από την κορυφογραμμή πάμε στην κορφή Πύργος (2152 μ.). Κατάβαση στο βόρειο διάσελο. Μικρή κορφή και κατεβαίνουμε τη ΒΔ ράχη της. Πριν ξαναανηφορίσουμε, γλυστράμε προς Βορρά. Οροπέδιο με στάνη. Ίχνη δρόμου και ρεματιά μέχρι τον δασικό δρόμο Καστανιά - Δρυμός. Κατεβαίνουμε προς το χωριό.

ΚΥΚΛΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ: ΚΑΣΤΑΝΙΑ - ΠΥΡΓΟΣ - ΝΕΟΧΩΡΙ - ΚΑΣΤΑΝΙΑ

1η Μέρα: ΚΑΣΤΑΝΙΑ 1200 μ. - ΒΡΥΣΗ ΚΑΛΟΓΕΡΟΥ 1900

Ανέβασμα: 850 μ., Κατέβασμα 150 μ. Ώρες: 8

Διαδρομή: Καστανιά, δασικός δρόμος μέχρι Λειβαδιές (18 χιλιόμετρα). Κορφή Αλύκαινα (2058 μ.) και κατάβαση ξανά στο δάσος, κοντά στη ράχη της βρύσης.

2η Μέρα: ΒΡΥΣΗ ΚΑΛΟΓΕΡΟΥ 1900 μ. - ΚΑΣΤΑΝΙΑ 1200 μ.

Ανέβασμα: 250 + 150 μ. Κατέβασμα 850 + 250 μ.

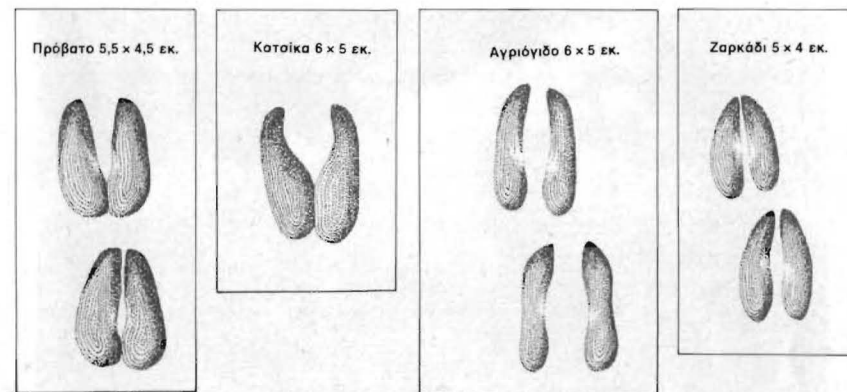
Ώρες: 8

Διαδρομή: Διασχίζουμε το τέλος του δάσους και βγαίνουμε σε γυμνή ράχη. Ρεματιά και ανέβασμα στη κορφή Πύργος (2152 μ.). Ξανακατεβαίνουμε στη ρεματιά και γλυστράμε προς τα ΒΔ. Εκκλησάκι. Χιονισμένο μονοπάτι στην απέναντι δασωμένη πλαγιά μέχρι το Νεοχώρι. (1300 μ.). Από τον δρόμο πάμε μέχρι διάσελο και κατεβαίνουμε πίσω του για Καστανιά.

Μια παραλλαγή της διάσχισης πρωτοέκαναν με σκι οι Π. Ματσούκα και Τ. Αδαμακόπουλος το 85. Την κυκλική πορεία έκαναν με σκι οι Β. Χατζηρβασάνης και Τ. Αδαμακόπουλος, τον ίδιο χειμώνα.

Οικολογία

Το κυρίαρχο τοπίο της Οίτης είναι τα ψηλότερα μέρη του βουνού (πάνω από 1800 μέτρα). Συναντάμε εδώ τα χαρακτηριστικά των αδιάβροχων πετρωμάτων: η φυσική διάβρωση έχει προχωρήσει ομοιόμορφα σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του βουνού και δεν υπάρχει το εντυπωσιακό ανάγλυφο του ασβεστόλιθου. Ατέλειωτες σειρές στρογγυλών κορυφών εναλλάσσονται με ρηχές ρεματιές, πλημμυρισμένες στο νερό την άνοιξη, αλλά στεγνές το καλοκαίρι. Το σύνολο σκεπάζεται από μεγάλα ελατοδάση που η μονοτονία τους μετριάζεται από την ύπαρξη πολλών χορταριασμένων ξέφωτων.

Συγκριτικά σκίτσα ίχνων τεσσάρων δίχηλων που συναντάμε στα βουνά της Ρούμελης.

Στην περιοχή αυτή βρίσκεται ο πυρήνας του Εθνικού Δρυμού Οίτης. Υπάρχουν ακόμα, παρόλο το λαθροκυνηγί που ευνοείται από την ύπαρξη καλοπατημένων δασικών δρόμων, πολλά μικρά και μεγάλα ζώα του δάσους: αγριογούρουνα και σκίουροι κυκλοφορούν μέσα στα πυκνά έλατα, ενώ τα ζαρκάδια και οι λαγοί προτιμούν τις άκρες των ξέφωτων με το παχύ χορτάρι. Μπορούμε να βρούμε ίχνη ασβού, νυφίτσας, κουναβιού και πολλά τρωκτικά. Επίσης τα πουλιά που ζουν στο δάσος, όπως οι σπίνοι, τα κοτσύφια, οι ελατοπαπαδίτσες, οι τσαρτσάρες, ο χουχουριστής καθώς και τα διάφορα είδη δρυοκολάπτη (μαύρος, πράσινος, πιτσιλωτός) που ακούγονται να σκάβουν στα ξερά δέντρα ψάχνοντας για τα σκουλήκια του ξύλου. Πάνω από το δάσος γυροπετάει ο χρυσαετός και τα διάφορα μικρά γεράκια, ενώ η αλεπού ψάχνει τη νύχτα για σκαθάρια και ποντίκια. Στη λιμνούλα που σχηματίζεται την άνοιξη στις Λιβαδιές ζευγαρώνουν βιαστικά οι αλπικοί τρίτωνες. Το είδος αυτό της υδρόβιας σαλαμάντρας πέφτει σε χειμέρα νάρκη κρυμένο κάτω από πέτρες ή σε εγκατελειμμένες στοές ποντικών. Την άνοιξη, οι τρίτωνες μπαίνουν στα κρύα νερά των αλπικών λιμνών όπου και ζευγαρώνουν. Για τη γονιμοποίηση, το αρσενικό κάθετα κοντά στο θηλυκό που γεννάει ένα - ένα τα αυγά και ανεμίζοντας χαρακτηριστικά την ουρά του, προκαλεί ένα ρεύμα που μεταφέρει το σπέρμα στο αυγό.

Κατεβαίνοντας στις χαμηλότερες και πιο ξερές πλαγιές, περνάμε από τα έλατα στα πουνναροτόπια όπου το πιο συχνό θηλαστικό είναι το κατσίκι που έχει διαμορφώσει και το τοπίο. Στη βόρεια και την ανατολική πλευρά της Οίτης το πέτρωμα είναι ασβεστόλιθος. Οι ρεματιές βαθύνουν απότομα, σχηματίζοντας ποτά-

Πάνω: Τυπικός βιότοπος του αγριόγιδου, το φαράγγι του Γοργοπόταμου.
Κάτω: Ο αλπικός τρίτωνας.
Πλάϊ: Φωλιά βουνοσταχτάρας.

μια διακοπτόμενα από καταρράκτες και στις βραχώδεις πλαγιές φυτρώνουν αραιοί θάμνοι και δέντρα (χαράδρα Γοργοπόταμου και τα δύο φαράγγια που περιβάλλουν την κορφή Ξεροβούνι 1785μ.). Είναι ο τυπικός βιότοπος του αγριόγιδου που ζει εδώ σε μικρούς αριθμούς, αρκετά καταπιεσμένο από τα γίδια που το ανταγωνίζονται στην τροφή. Το αγριόγινδο (*Rupicapra rupicapra*, το γνωστό *chamois* των Άλπεων) είναι ένα καταπληκτικό ζώο, με ικανότητες απόλυτα προσαρμοσμένες στο ανάγλυφο των γκρεμο-

Το πιο όμορφο άγριο θηλαστικό της Ελλάδας, το Αγριόγινδο.

πλαγιών και τις συνθήκες ζωής του μεγάλου υψομέτρου. Όλη η κατασκευή αλλά ιδίως οι χηλές του είναι έτσι διαμορφωμένα ώστε να κινείται με μεγάλη ακρίβεια και ταχύτητα σε σάρες, στενά ζωνάρια και απότομα λούκια. Το εξωτερικό μέρος κάθε χηλής είναι πολύ σκληρό και εξέχει λίγο ώστε να μπορεί να πατάει σε πολύ μικρά πατήματα. Οι δυο χηλές έχουν μεγαλύτερη ευκινησία απ' ότι των άλλων δίχλων και μπορούν να απομακρυνθούν (για καλύτερο πάτημα) παράλληλα (μέχρι 5 εκ.). Έχει πολύ μυώδες σώμα και μια εξαιρετική ικανότητα να κρίνει αποστάσεις. Έτσι κάνει συχνά άλματα: μπορεί να πηδήξει πάνω από κενό πλάτους 7 μέτρων ή αρκετά μέτρα χαμηλότερα χωρίς πρόβλημα. Ακόμα μπορεί να τρέξει πάνω σε πολύ απότομες πλαγιές χωρίς να ρίξει πέτρες ή να κάνει άλλο θόρυβο. Ζει όλη τη χρονιά στους γκρεμούς του, αλλά τις εποχές που λείπουν τα κοπάδια (φθινόπωρο μέχρι άνοιξη) κινείται σ' όλη την αλπική ζώνη και τις κορφές. Τα αρσενικά ζουν μόνα τους, ενώ τα θηλυκά σχηματίζουν ομάδες μαζί με τα νεαρά του προηγούμενου χρόνου. Το αρσενικό σφυράει χαρακτηριστικά και δυνατά (ένα οξύ «φίουςου» σαν ανθρώπου) για να ειδοποιήσει το κοπάδι για κίνδυνο. Το αρσενικό πλησιάζει τα θηλυκά στην περίοδο του ζευγαρώματος (Οκτώβρης μέχρι Δεκέμβρης) και το μοναδικό μικρό γεννιέται έξι μήνες αργότερα. Το τρίχωμα έχει σκούρο καφέ χρώμα το χειμώνα και μακρός 9 εκ. ενώ από την άνοιξη ανοίγει σε γκρι - μπεζ, πέφτουν οι μακριές τρίχες και μένουν οι κοντές (3 εκ.).

Το αγριόγιδο βρίσκεται σε μικρούς πληθυσμούς στα βουνά Οίτη, Γκιώνα, Βαρδούσια, Γκαμήλα, Σμόλικας, Περιστέρι, Ροδόπη, Όλυμπο, Λύγκο και Καϊμακτσαλάν. Παρόλο που προστατεύεται από το 1935, μειώνεται συνεχώς από το λαθραίο κυνήγι.

Στις ξηρούς γκρεμούς της ΒΑ πλευράς συναντάμε επίσης μερικά πουλιά χαρακτηριστικά των βραχοτόπων: λίγα βραχοκίρκνεζα, πολλές βουνοσταχτάρες και αγριοπερίστερα που χτίζουν τις φωλιές τους σε αποικίες πάνω στις μικρές προεξοχές των γκρεμών και πετάνε κοπαδιαστά γύρω απ' τις ορθοπλαγιές. Το καλοκαίρι ανεβαίνουν και τα όρνια, ακολουθώντας τα κοπάδια που έρχονται από τα χειμαδιά.

ΒΑΡΔΟΥΣΙΑ 2495

Τα Βαρδούσια είναι από τα πιο όμοφα Ελληνικά βουνά. Το σκληρό ανάγλυφο σε συνδυασμό με το μέγεθος των κορυφών τους, δίνει στον ορειβάτη την ευκαιρία να κινηθεί σ' ένα άγριο, αλπικό τοπίο γεμάτο οπτικές εκπλήξεις. Πλησιάζοντας προς το βουνό από τα ΒΑ το βλέπουμε να υψώνεται και να περιβάλλει τα χωριά με τις τεράστιες πλαγιές του. Το κυριότερο χωριό των Βαρδουσίων είναι η Πάνω Μουσουνίτσα ή Αθανάσιος Διάκος. Λόγω της θέσης και των νέων χωματόδρομων έχει καθιερωθεί σαν το ξεκίνημα για την συνηθισμένη ανάβαση στο βουνό (τηλ. κέντρο 0265/62293). Παλιότερα οι ορειβάτες συνήθιζαν να ανεβαίνουν από την Αρτοτίνα, κεφαλοχώρι της δυτικής πλευράς του βουνού. Από τα υπόλοιπα χωριά των Βαρδουσίων το λιγότερο άγνωστο είναι ο Κουνιάκος, στα ανατολικά της Νότιας κορυφογραμμής. Μικρό κι απομονωμένο χωριό, αποτελεί την αφετηρία ή το τέρμα στη διάσχιση της Νότιας κορυφογραμμής. Τα υπόλοιπα πέντα χωριά Βοστινίτσα (Δάφνος), Κωστάριτσα (Διχώρι), Γρανίτσα (Διακόπι), Χωμήριανη (Δάφνη) και Κάτω Μουσουνίτσα ζώνουν το βουνό από τα δυτικά και βόρεια. Καλά μονοπάτια ξεκινάνε κι από αυτά τα χωριά για τα αλπικά λειβάδια, αλλά σπάνια ορειβάτες φεύγουν ή καταλήγουν εδώ.

Τα Βαρδούσια χωρίζονται από τις φυσικές γραμμές τους σε τρία συγκροτήματα κορφών: Το Νότιο (Κόρακας 2495 μ.), το Δυτικό και το Βόρειο που ξεχωρίζουν μεταξύ τους από τα διάσελα Μετερίζια (Νότιο και Δυτικό) και Σταυρός (Νότιο και Βόρειο) και από το Καρυώτικο ρέμα (Δυτικό και Βόρειο).

Το Νότιο σύγκροτημα είναι απόκρημνο με δεκάδες λούκια και ταυτόχρονα το μεγαλύτερο σε μήκος. Έτσι η διάσχισή του, χειμώνα, αποτελεί σοβαρό εγχείρημα. Το Δυτικό είναι ένα σύνολο από απότομες κορφές, συχνά χωρίς εύκολο δρόμο, που χωρίζονται από στενά και χαρακτηριστικά διάσελα. Όλες οι κορυφές του συγκροτήματος αυτού είναι φημισμένες για την αισθητική και τη δυσκολία τους. Το βόρειο συγκρότημα είναι το μικρότερο και το πιο ομαλό, με μια κύρια κορφή και μια χωμάτινη κορυφογραμμή που φεύγει δυτικά για την Οξυά.

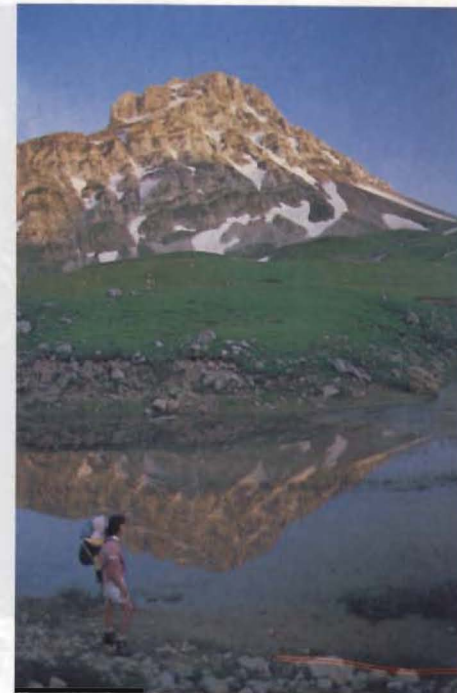
Πάνω στο βουνό και ανάμεσα σ' αυτές τις αέρινες και δύσβατες κορφές εκτείνονται τα ξακουστά αλπικά λειβάδια των Βαρδουσίων. Δεκάδες στάνες είναι σκορπισμένες στα λειβάδια αυτά και όλο το καλοκαίρι ο τόπος αντιβουίζει από τα κυπριά των ζώων. Τα λειβάδια αυτά είναι: Τα Μουσουνιτσιώτικα, τα Βοστινι-

Πάνω: Γενική άποψη των Βαρδουσίων από τα δυτικά. Διακρίνονται όλες οι κορφές του Βόρειου και Δυτικού συγκροτήματος.
Κάτω: Ο ήλιος πέφτει πίσω απ' τα Βαρδούσια.

τσιώτικα, τα Αρτοτινά, της Κωστάρισσας, η Ραϊλή και οι σεληνιακές και κατάξερές λάκες του Κουνιάκου.

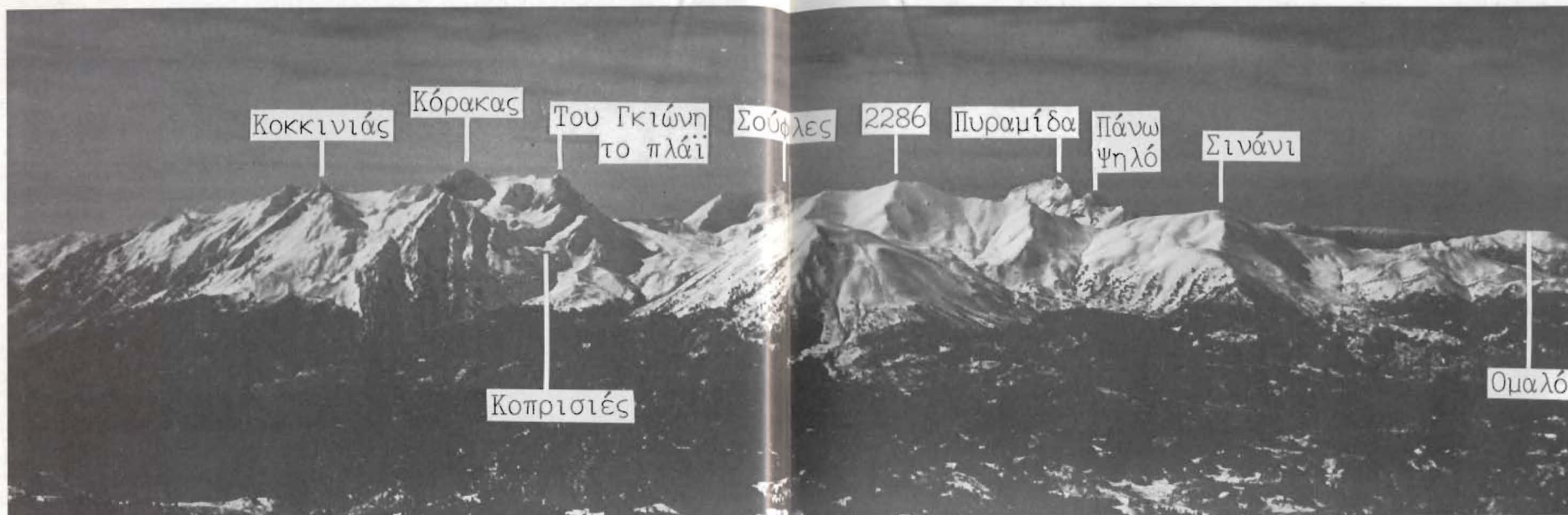
Στα περισσότερα απ' αυτά τα λιβάδια αναβλύζουν πολλά νερά από χαρούμενες πηγές. Οι πιο χαρακτηριστικές πηγές είναι: οι πηγές της Ραϊλής, ο βαρκός στα Αρτοτινά, πηγές στο Πιτιμάλικο, δίπλα στα καταφύγια, η Κλεφτόβρυση στο πουρναρόδασος του Κουνιάκου, πηγή κοντά στις πάνω Βοστινισιώτικες στρώγγες, μια πηγούλα στα ριζά της Δ. ορθοπλαγιάς του Γιδοβουνιού

Πλάϊ: Τα Σκόρδα Πιτιμάλικου και η λίμνη στο Σταυρό.
Κάτω: Οι Σούφλες από το Κάτω Ψηλό.

και τέλος η πηγή των Κοπρισιών. Αυτή η τελευταία είναι η έξοδος ενός υπόγειου ποταμού που σχηματίζεται από τα χιόνια του πάνω πλατώ των Κοπρισιών. Ακόμη οι πηγές της Ραϊλής και πολλές άλλες μικρότερες σχηματίζουν το Καρυώτικο ρέμα που διασχίζει τα Μουσουνισιώτικα Λιβάδια, κατεβαίνει στην Αρτοτίνα, όπου ονο-

Ανατολική πλευρά των Βαρδουσίων. Φαίνεται καθαρά το μέγεθος της νότιας κορυφογραμμής.

μάζεται Φίδαρης ποταμός και τέλος εκβάλλει κοντά στο Μεσολόγγι με τ' όνομα Εύηνος. Επίσης την άνοιξη στο διάσελο Σταυρός δημιουργείται μια πανέμορφη μικρή λίμνη από τα χιόνια που λειώνουν. Τέλος στη βάση του Πάνω Ψηλού ανεμίζουν κάθε Μάη τα χρωματιστά νερά ενός παροδικού καταρράχτη, του Κρεμαστού.

Για τη διαμονή των ορειβατών υπάρχουν δύο καταφύγια στη θέση Πιτιμάλικο, της ΕΟΟΣ (14 άτομα) και του ΠΟΑ (20 άτομα). Πολύ πρακτικές για μια σύντομη διαμονή λίγων ατόμων είναι και οι στάνες.

Πεζοπορία

Για την κλασική ανάβαση στον Κόρακα, ξεκινάμε συνήθως από την Άνω Μουσουνίτσα. Το καλογραμμένο μονοπάτι βγαίνει σε λειβάδια στη θέση Ζερέλι, συναντάει το δρόμο που τον αφήνει για να βγει αριστερά στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία (2ω30') όπου και το τέλος του δάσους. Το μονοπάτι συνεχίζει στην πρώτη ράχη και συναντώντας ξανά το δρόμο τραβερσάρουμε κάτω από τα

Σκόρδα και φτάνουμε στη θέση Σταυρός όπου δύο στάνες (1ω30'). Τώρα δεν έχουμε παρά να ακολουθήσουμε την ομαλή αλλά ασαφή ράχη που φέρει τα καταφύγια. Απέναντι από το δεύτερο καταφύγιο (1ω) υπάρχει μια πλατιά σάρα που στενεύει και χώνεται σ' ένα στενό πέρασμα, τις Πόρτες (1ω). Από τις Πόρτες βγαίνουμε στο Μέγα Κάμπο, το οροπέδιο της κορφής και την φτάνουμε εύκολα από τη νότια κόψη της (0ω45'). Αλλά υπάρχουν άλλοι δύο εξίσου σύντομοι δρόμοι για την κορφή: α) οι Κοπρισιές. Είναι το ρέμα της Μουσουνίτσας που πηγάζει κάτω από το Μέγα Κάμπο. Στα πλατώ των Κοπρισιών μπαίνουμε από το σημείο που ο δρόμος για το καταφύγιο περνάει ακριβώς κάτω από τη βόρεια κόψη των Σκόρδων και του Γκιώνη το Πλάϊ. Το μονοπάτι φτάνει στο δεύτερο, ψηλότερο πλατώ και σβήνει (1ω30' από το δρόμο). Ακολουθούμε σάρα που σύντομα μας βγάζει στο Μέγα Κάμπο κι από κει αριστερά κορφή (1ω30').

β) Από το Ασανσέρ, δηλαδή το μεγάλο λούκι που αρχίζει από τα δάση πάνω από την Άνω Μουσουνίτσα και περνώντας ακριβώς στη βάση των απότομων βραχοπλαγιών των Σκόρδων Μουσουνίτσας βγαίνει στην κορυφογραμμή (4ω) πολύ κοντά στον Κόρακα. Λίγα βραχώδη περάσματα μας φέρνουν στην κορφή (0ω30').

Ο Κόρακας και τα δύο Σκόρδα σχηματίζουν την κεφαλή του νότιου συγκροτήματος που ο κορμός του απλώνεται νωχελικά

Το Πάνω Ψηλό από
τα δυτικά

προς τη λίμνη του Μόρνου. Η διάσχιση αυτής της κορυφογραμμής αποτελεί την πεμπτουσία του περπατήματος στο βουνό καθώς έχει μια φανταστική θέα στα Βαρδούσια και στη Γκιώνα και ταυτόχρονα παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες που κρατάνε ψηλά το ενδιαφέρον. Η τραβέρσα αρχίζει από τις Λάκκες του Κουνιάκου. Στις λάκκες αυτές (όπου στάνες και στέρνες) φτάνουμε εύκολα αν πιάσουμε τη μεγάλη ρεματιά πάνω από τον Κουνιάκο και ακολουθήσουμε το πολύ καλό μονοπάτι που πάει σ' αυτές (3-4 ώρες) αφού περάσει από πηγή με γούρνες. Από τις μεγάλες αυτές λάκκες συνεχίζουμε σε γιδοστράτες στα δεξιά (ανατολικά) της ράχης μέχρι άλλες λάκκες με στάνες και στέρνες (1ω30').

Λίγο ψηλότερα (0ω30') απ' αυτές βγαίνουμε σε κορφή που χωρίζεται με βαθύ και απόκρημνο διάσελο από τη βόρεια συνέχεια της κόψης. Κατεβαίνουμε λούκι στη δυτική όψη που ανοίγει σε πλαγιά. Τραβερσάρουμε την πλαγιά που μας φέρνει στην αρχή α-νηφορικού ζωνariού που περνά ανάμεσα από ζώνες βράχων και οδηγεί σε ομαλά λειβάδια, στη συνέχεια της κορυφογραμμής (2ω30') η οποία συνεχίζει μέχρι την κορφή του Ασανσέρ και τον

Ο Κρεμαστός ένα α-
πόγευμα του Μάη

Κόρακα (2ω30').

Στο Δυτικό συγκρότημα υπάρχουν ξεχωριστοί δρόμοι που οδηγούν στις διάφορες κορφές. Από το Πιτιμάλικο βγαίνουμε στα Μετερίζια και ανεβαίνοντας στη Σκούφια (1ω30') περνάμε στην κορυφογραμμή της Σούφλας και φτάνουμε στη Διχάλα (1ω) και τη Δυτική Σούφλα (1ω30').

Για τη Βόρεια Σούφλα πάμε από το Ζηριλάκι και το διάσελο Σούφλας - Αλογόραχης. Για τις κορφές Πλάκα και Γιδοβούνι βολικότερο σημείο εκκίνησης είναι η περιοχή του Τυροκομείου και της Σκασμένης Στρούγγας. Στην Πλάκα ανεβαίνουμε από το βόρειο διάσελο της και τη βόρεια κόψη της (τοπικές δυσκολίες Ιλου βαθμού) (3ω30').

Για το Γιδοβούνι ακολουθάμε το κεντρικό ανατολικό λούκι (δυο σεμινέ Ιλου βαθμού) (3ω). Για την Αλογόραχη ανεβαίνουμε (-σια πάνω προς τη Διασέλα και λίγο πριν απ' αυτήν περνάμε προς τα αριστερά σε απότομες πλαγιές προς την κορυφή (3ω). Από τη Διασέλα (2 ώρες από το Τυροκομείο) κατεβαίνουμε εύκολα στα Αρτοτινά λειβάδια.

Στα λειβάδια αυτά φτάνουμε και από την Αρτοτίνα σε 3ω30' αν ακολουθήσουμε τη δεξιά ράχη απέναντι απ' το χωριό και που μας οδηγεί στα ριζά του βουνού της Κωστάριτσας.

Από τα Αρτοτινά λειβάδια γίνονται οι ευκολότερες αναβάσεις για το βουνό της Κωστάριτσας (μέσω του Λαιμού της Κωστάριτσας) (2ω30 για το πλατώ της κορφής), για τη δυτική Σούφλα (1ω30') και για τα Πάνω και Κάτω Ψηλό. Για τα Ψηλά, ανεβαίνουμε από απότομες κοκκινόχρωμες πλαγιές μέχρι τη σέλα Πλάκας - Κάτω Ψηλού (1ω30') και περνώντας στο διάσελο Πάνω Ψηλού - Πυραμίδας ανεβαίνουμε εύκολα στην κορφή του Πάνω Ψηλού (0ω45'). Πίσω στη σέλα τώρα: φέρνουμε γύρα το Κάτω Ψηλό και βρίσκουμε στη βόρεια όψη ένα στενό και κρυφό αλλά ομαλό λούκι που βγαίνει στην κορφή του (1ω30'). Επίσης από την Αρτοτίνα φεύγει μονοπάτι (παλιός μουλαρόδρομος) που περνάει απ' το καλύβι του Τζελέπη και το Μοναστηράκι και βγαίνει στα Μουσουνισιώτικα λειβάδια (5-7 ώρες).

Στο βόρειο Συγκρότημα ή βουνό της Χωμήριανης ανεβαίνουμε εύκολα: από το διάσελο του Σταυρού φτάνουμε σε 2 ώρες στην ανώνυμη 2286. Στο Σινάνι, που είναι βορειότερα, φτάνουμε πιο ομαλά αν από το Τυροκομείο τραβερσάρουμε τη βάση του Μεγάλου Ζάστανου και βγούμε σε χαρακτηριστικό διάσελο ανάμεσα στο Σινάνι και τον κύριο όγκο του συγκροτήματος (2ω).

Τέλος μπορούμε να συνδυάσουμε διαφορετικές πορείες και να κάνουμε διασχίσεις από χωριό προς χωριό ή από το βουνό αυτό σε κάποιο άλλο. Η πιο εντυπωσιακή διάσχιση είναι η «Κουνιάκος - Γαρδίκι» μέσω της Νότιας κορυφογραμμής, του βουνού της Χωμήριανης και της Οξιάς (3 μέρες).

Ορειβατικό Σκι

Οι απότομες κορφές των Βαρδουσιών αναγκάζουν τον ορειβάτη που κινείται με τα σκι να περνάει από τα ομαλά διάσελα, τις κορυφογραμμές και τις ομαλές πλαγιές. Μ' αυτή τη λογική έχουν γίνει δύο διασχίσεις του βουνού:

ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΜΟΥΣΟΥΝΙΤΣΑ - ΚΟΥΝΙΑΚΟΣ

1η Μέρα: ΜΟΥΣΟΥΝΙΤΣΑ 1000 μ. - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ 1950 μ.

Ανέβασμα: 1300 μ. + 250 μ. Κατέβασμα: 600 μ. Ώρες:6

Διαδρομή: Ανεβαίνουμε από το μονοπάτι μέχρι το διάσελο του Σταυρού (1700 μ.) Στάνη. Αφήνουμε τα σακίδια εδώ και ανεβαίνουμε στην 2286 (βουνό της Χωμήριανης). Κατάβαση της Α όψης (μέχρι 33°). Ανεβαίνουμε στο καταφύγιο για το βράδυ.

2η Μέρα: ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ 1950 μ. - ΛΑΚΚΕΣ ΚΟΥΝΙΑΚΟΥ 1900 μ.

Ανέβασμα: 350 μ. Κατέβασμα: 400 μ. Ώρες:5

Βγαίνοντας στα Μετερίζια. Πίσω οι πλαγιές της 2437.

Διαδρομή: Βγαίνουμε στα Μετερίζια και γλιστράμε χωρίς να χάνουμε πολύ ύψος κατά μήκος των Βοστανισιώτικων λειβαδιών. Προσπερνάμε ένα απότομο διάσελο της κορυφογραμμής (ανάμεσα στις κορφές Όρνιο και Κοράκια) και ανεβαίνουμε ένα μέσης δυσκολίας λούκι που μας βγάζει κατευθείαν στην κορφή Κοράκια. Διασχίζουμε πλατώ με μικρές λάκκες μέχρι τη μεγάλη Λάκκα του Κουνιάκου.

3η Μέρα: ΛΑΚΚΕΣ ΚΟΥΝΙΑΚΟΥ 1900 μ. - ΚΟΥΝΙΑΚΟΣ 800 μ.

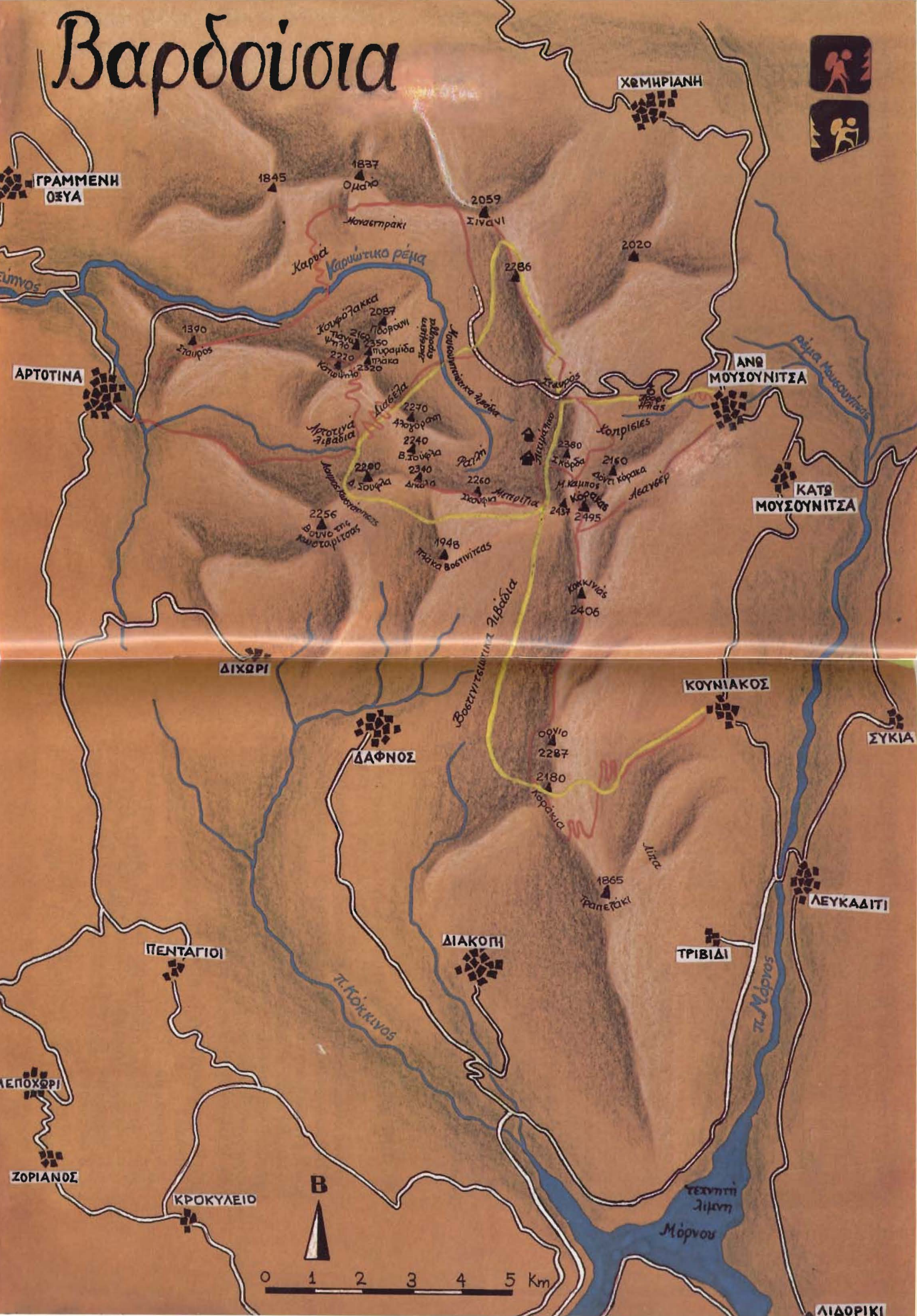
Κατέβασμα: 1100 μ. Ώρες:3

Διαδρομή: Βγαίνουμε στο ΒΑ άκρο της λάκκας και βλέπουμε κάτω μας μια μικρή, κοιλάδα που μπαίνει στο δάσος. Κατεβαίνουμε τις αρκετά απότομες πλαγιές, ακολουθούμε τη ρεματιά στο δάσος και φτάνουμε στο χωριό.

Την πορεία αυτή ακολούθησαν (περίπου) οι Μ. Berruex και Μ. Parmentier το χειμώνα του '81.

Το χειμώνα του '85 οι Τ. Αδαμακόπουλος, Β. Χατζηρβασάνης και Κ. Διαμαντάρας έκαναν με σκι την ακόλουθη διάσχιση του δυτικού και βόρειου συγκροτήματος.

Βαρδοῦσια

ΚΥΚΛΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ

1η Μέρα: ΜΟΥΣΟΥΝΙΤΣΑ 1000 μ. - ΑΡΤΟΤΙΝΑ ΛΕΙΒΑΔΙΑ 1700 μ.

Ανέβασμα: 1150 μ. Κατέβασμα: 200 μ. + 200 μ. Ώρες: 7

Διαδρομή: Από τη Μουσούνιτσα ανεβαίνουμε ως τα καταφύγια και περνάμε τα Μετερίζια. Γλυστράμε στις Δ πλαγιές των Σουφλών μέχρι τα λειβάδια της Κωστάριτσας. Ανεβαίνουμε το Λαιμό της Κωστάριτσας (1930 μ.) και κατεβαίνουμε στα Αρτοτινά λειβάδια.

2η Μέρα: ΑΡΤΟΤΙΝΑ ΛΕΙΒΑΔΙΑ 1700 μ. - ΜΟΥΣΟΥΝΙΤΣΑ 1000 μ.

Ανέβασμα: 300 μ. + 700 μ. Κατέβασμα: 400 μ. + 1300 μ. Ώρες: 9

Διαδρομή: Ανεβαίνουμε μέχρι τη Διασέλα (2010 μ.) και κατεβαίνουμε μέχρι τα Μουσουνιτσιώτικα λειβάδια. Ανηφορική τραβέρσα μέχρι το διάσελο Σινανιού - Κορφής 2286 (1930 μ.). Ανεβαίνουμε στην 2286 και κατεβαίνουμε την Α' όψη της (33°). Κατεβαίνουμε από το δρόμο μέχρι τη Μουσούνιτσα.

Παρόλο που αρκετοί ορειβάτες συχνάζουν χειμώνα στο βουνό, η μεγάλη διάσχιση των Βαρδουσίων με σκι μένει να γίνει και είναι: Γαρδίκι (Σπερχειάδας) - Καταφύγιο Οξυάς - Κορυφογραμμή Οξυάς - Σινάνι - Κορφή 2286 - Σταυρός - Καταφύγιο - Πόρτες - Κόρακας - Νότια Κορυφογραμμή ολόκληρη και κατάβαση στον Κουνιακό, πορεία 3-4 ημερών που απαιτεί καλή γνώση των Βαρδουσίων, του σκι και των κραμπόν.

Αναρρίχηση

Πάνω στις χορταριασμένες και κοκκινόχρωμες ορθοπλαγιές των Βαρδουσίων έκαναν τα πρώτα κάθετα βήματά τους οι πρωτοπόροι της ελληνικής αναρρίχησης. Στα Βαρδούσια συναντάμε πολλές μέσου ύψους βράχινες ορθοπλαγιές, αλλά και αρκετές μεγάλες απότομες πλαγιές όπου το χειμώνα σχηματίζονται ενδιαφέροντες παγωμένοι δρόμοι. Στο βουνό, από το 1934 μέχρι το 1985, έχουν ανοιχτεί οι παρακάτω αναρρηχτικές διαδρομές.

ΝΟΤΙΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ

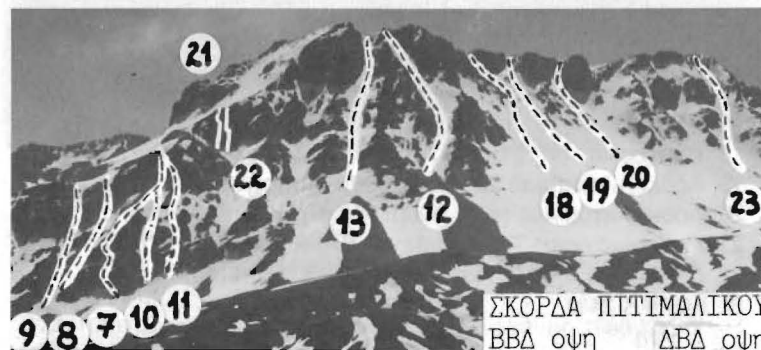
Ι. ΚΟΡΑΚΑΣ

Α ορθοπλαγιά

- ① Γ. Μιχαηλίδης - Γ. Τσαμακίδης 1958, TD, 200μ.
2. Δ. Λιάγκος - Σ. Αντύπας - Ρ. Σεμιτάκης 1958, AD, 200μ.
3. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Παπαϊωάννου 1972, TD, 180μ.

Β ορθοπλαγιά

- ④ Δ. Λιάγκος - Σ. Γουναρίδης 1963, TD, 250μ.
5. Π. Μποτίνης - Σ. Παγανόπουλος 1968, AD, 180μ.

ΝΔ πλευρά

- ⑥ Λούκι ανάμεσα στην 2437 και τον όγκο της 2495: 1η χειμερινή Α. Κοτσάμπας - Ο. Κωλέτης 1958.

ΙΙ. ΣΚΟΡΔΑ ΠΙΤΙΜΑΛΙΚΟΥ

ΒΒΔ όψη

7. 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης - Τ. Αδαμακόπουλος 1979, D-, 250μ.
8. 1η χειμερινή: Τ. Αδαμακόπουλος 1982, 55° (65°), 200μ.
9. 1η χειμερινή: Α. Θεοδωρόπουλος - Π. Σωτηρόπουλος - Γ. Αλεξιάδης - Σ. Αποστολόπουλος 1983, 55° (90° V+), 200μ.
10. 1η χειμερινή: Δ. Σωτηράκης - Α. Θεοδωρόπουλος 1985, 60°, 250μ.
11. 1η χειμερινή: Δ. Σωτηράκης - Ν. Κόκκας, Χ. Αγνόγλου - Δ. Τσουκλίδης 1985, 55° V+, 250μ.

ΔΒΔ όψη

- ⑫ Ράμπα, 1η χειμερινή: Γ. Πολυκράτης - Γ. Μιχαηλίδης - Σ. Βασιλόπουλος 1951, D, 300μ.
13. Κεντρικό λούκι των Σκόρδων, 1η χειμερινή: Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1956, 45° (50°) 400μ.
14. Γ. Μιχαηλίδης - Σ. Αντύπας 1958, D, 250μ.

15. Γ. Τσαμακίδης - Ρ. Σεμιτάκης 1958, D, 250μ.
16. Μ. Ιωάννου - Δ. Λιάγκος 1958, AD, 250μ.
17. Γ. Μιχαηλίδης - Τροχάνης - Ε. Ζαραχάνης, Α. Λεοντιάδης - Γ. Παπαναγιώτου - Κούμαρης 1962, D, 200μ.
18. Πόρτες 40° (47°), 300μ. Ασαφής πρώτη χειμερινή
19. Λούκι Λιονταριού 40° (45°), 300μ. Ασαφής πρώτη χειμερινή
20. Λούκι Αητού 40° (45°), 300μ. Ασαφής πρώτη χειμερινή
21. Γ. Αληγιάννης - Γ. Κατριβάνος - Α. Κουκουλάς 1978, D, 110μ.
22. Γ. Αληγιάννης - Γ. Κατριβάνος 1978, TD, 110μ.

III. ΚΟΡΦΗ 2437

Δ όψη

- (23) 1η χειμερινή: Δ. Πάνου - Κ. Τουτούζης - Ελένη Μανουσάκη - Γ. Καπούλας, Κλ. Τσατσαράγκος - Ντόλυ Κουζώφ 1983, 45° (55°), 300μ.

ΝΔ ορθοπλαγιά

- (24) Γ. Μιχαηλίδης - Ε. Ζαραχάνης 1962, D, 300μ.

IV. ΒΡΑΧΟΣ ΛΙΟΝΤΑΡΙ

Ν κόψη

- (25) Μ. Zerf - Σ. Γουναρίδης, Κ. Τουμπανάκης - Σ. Παγανόπουλος 1963, D+, 120μ.

Β κόψη

- (26) Π. Μποτίνης - Σ. Παγανόπουλος 1968, AD, 180μ.

V. ΒΡΑΧΟΣ ΑΗΤΟΣ

Β κόψη

- (27) Μ. Zerf - Σ. Γουναρίδης - Κ. Τουμπανάκης - Σ. Παγανόπουλος 1963, D, 100μ.

Ν κόψη

- (28) Π. Μποτίνης - Σ. Παγανόπουλος 1968, AD, 180μ.

VI. ΤΟΥ ΓΚΙΩΝΗ ΤΟ ΠΛΑΪ

- (29) Γ. Μιχαηλίδης - Κ. Proxanf 1968, D+, 200μ.
30. Χ. Παπαδόπουλος - Γ. Κούρτης - Γ. Χλωροκώστας, Γ. Στεργιόπουλος - Γ. Μπονάνος 1978, TD-, 300μ.

VII. ΣΚΟΡΔΑ ΜΟΥΣΟΥΝΙΤΣΑΣ

Δόντι του Κόρακα, Α όψη

- (31) Γ. Μιχαηλίδης - Ξ. Μπάμπουρας 1958, AD, 250μ.

ΒΔ όψη

- (32) 1η χειμερινή: Δ. Κορρές - Β. Χατζηρβασάνης 1980 50° (100°, Α1) 700μ.
33. 1η χειμερινή: Δ. Κορρές, Δ. Σωτηράκης 1981, 45°, 400μ.
34. 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης, Τ. Αδαμακόπουλος 1981 45°, III, 300μ.

ΔΥΤΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ

I. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΟΥΦΛΑ ή ΔΙΧΑΛΑ

35. Κανονικός δρόμος: εκτεθειμένη κορυφογραμμή με περάσματα IIου βαθμού. 1η χειμερινή: Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1959.

Ν. ορθοπλαγιά

- (36) Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1958, AD, 250μ.
- 36α. Γ. Μιχαηλίδης - Καμπανέλος - Τερζής 1959, AD, 250μ. παραλλαγή της 36.

37. Γ. Τσαμακίδης - Α. Κοτσάμπασης 1958, TD, 350μ.

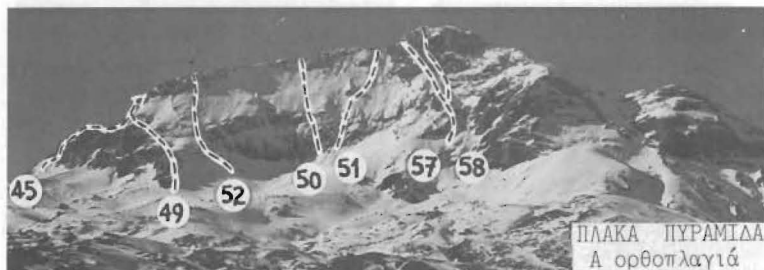
ΒΔ ορθοπλαγιά

- (38) Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ευσταθίου - Β. Μωυσιάδης 1968, D, 130μ.
39. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Σακαλής - Ο. Παρασκευάς 1973, D, 150μ.

II. ΔΥΤΙΚΗ ΣΟΥΦΛΑ

Δ κόψη

- (40) Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ευσταθίου - Β. Μωυσιάδης 1963, TD+, 200μ.
41. Γ. Μιχαηλίδης - Π. Ευσταθίου 1963, TD+, 230μ.

ΔΒΔ ορθοπλαγιά

42. Κ. Νάτσης - Κ. Αλεξόπουλος, Γ. Πετρόχειλος - Α. Πετροχείλου 1936

III. ΑΛΟΓΟΡΑΧΗ

ΒΔ κόψη

43. Κ. Νάτσης - Κ. Αλεξόπουλος, Γ. Πετρόχειλος - Α. Πετροχείλου 1936

Β κόψη

44. Μ. Zerf, Α. Μαντζουράνη - Χ. Δελαγραμμάτικα - Α. Zänger, Κ. Τουμπανάκης - Φ. Γαληνός - Σ. Παγανόπουλος 1963, ΡΔ, 200μ.

IV. ΠΛΑΚΑ

Ν κόψη

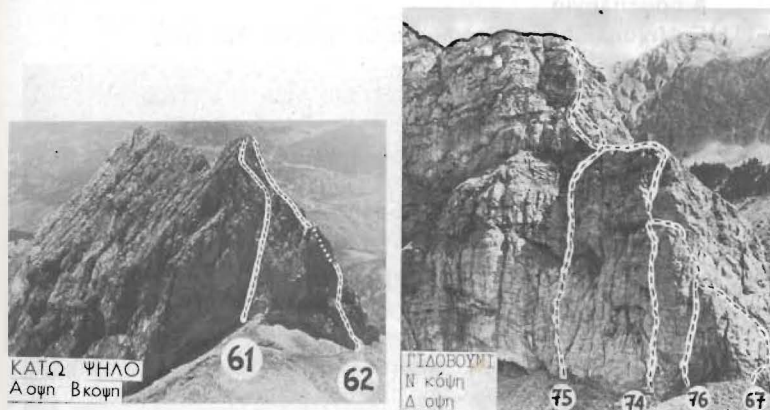
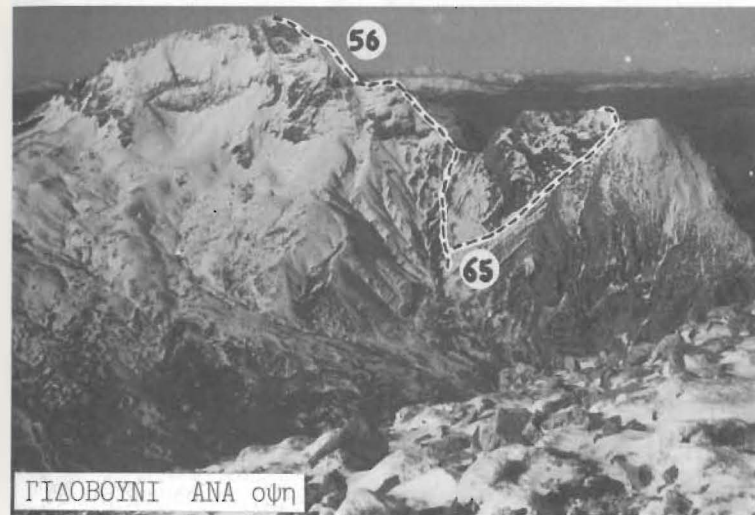
45. Μ. Zerf - Φ. Γαληνός - Α. Zänger - Κ. Τουμπανάκης 1963, ΑΔ, 200μ. Κατάβαση της διαδρομής αυτή και τραβέρσα του χτενιού Πυραμίδας - Πλάκας: Κ. Νάτσης - Κ. Αλεξόπουλος, Γ. Πετρόχειλος - Άννα Πετροχείλου, 1936

Α ορθοπλαγιά

46. Ν. Δαμίας - Θ. Μπακόπουλος 1953
 47. Γ. Τσαμακίδης - Π. Σεμιτάκης 1958, ΑΔ, 200μ.
 48. Π. Μποτίνης - Δ. Κορωνάιος - Ν. Λακαφώσης 1968, ΑΔ, 250μ.
 49. Α. Σπανούδης - Σ. Αποστόλου - Π. Σκουτέλης 1977, ΑΔ, 200μ. 1η χειμερινή: Μ. Τσουκιάς - Γ. Αληγιάννης - Δ. Βασιλόπουλος 1979
 50. Δ. Νικηφορίδης - Έφη Τσιλίδου και Δ. Μπουντόλας (μοναχική) 1977, ΑΔ, 200μ.
 51. Π. Ματσούκα - Β. Χατζηρβασάνης - Τ. Αδαμακόπουλος, 1982, ΑΔ+, 200μ.
 52. 1η χειμερινή: Μ. Κότταρης - Κλ. Τσατσαράγκος 1984, 45° (50°) 200μ.

Δ ορθοπλαγιά

53. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Δεμέστιχας 1970, Δ, 350μ.
 54. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Δεμέστιχας 1970, Δ, 350μ.
 55. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Σακαλής - Ο. Παρασκευάς 1970, Δ, 350μ.
 56. Σχίσμα Πλάκας - Πυραμίδας. 1η κατάβαση χειμώνα Μ. Κότταρης - Κλ. Τσατσαράγκος 1984

V. ΠΥΡΑΜΙΔΑ

56. Κανονικός δρόμος, περάσματα ΙΙΙου βαθμού: 1η χειμερινή από ομάδα του Π.Ο.Α. το 1960.

Α. όψη

57. Κ. Νάτσης - Κ. Αλεξόπουλος, Γ. Πετρόχειλος - Άννα Πετροχείλου 1936, ΑΔ, 200μ., 1η χειμερινή: Ρ. Σεμιτάκης - Δ. Χαϊτόγλου 1968

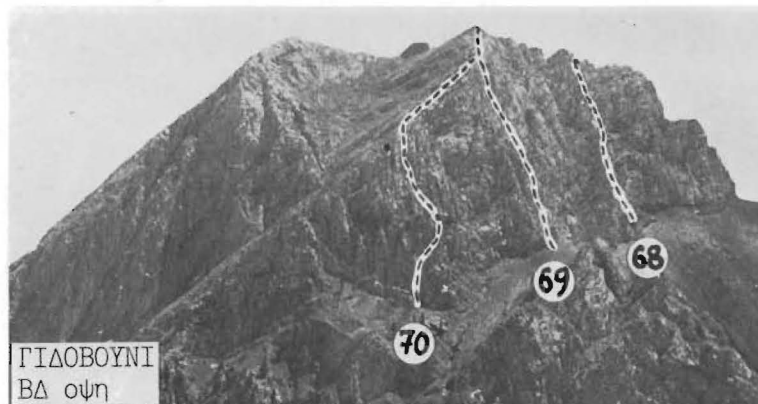
58. Γ. Μιχαηλίδης - Σ. Αντύπας 1958, ΑΔ, 200μ.

58α. Δ. Κορρές - Μ. Μοντεσάντος, ΤΔ, 100μ. παρ/γή της 58

VI ΚΑΤΩ ΨΗΛΟ

Δ όψη

59. Γ. Πετρόχειλος - Άννα Πετροχείλου - Τ. Gibbons, πρώτη ανάβαση στο Κάτω Ψηλό, 1936

59α. Γ. Πετρόχειλος - Άννα Πετροχείλου - Τ. Gibons, παρ/γή της 59, 1936

60. Γ. Πετρόχειλος - Άννα Πετροχείλου 1946

Α ορθοπλαγιά

61. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδου 1964, TD, 150μ.

Β κόψη

62. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδου 1964, D+, 170μ.

Ν κόψη

63. Εύκολη ανάβαση ΙΙου βαθμού, 1η χειμερινή ανάβαση στο Κάτω Ψηλό, Τ. Αδαμακόπουλος 1986

VII ΠΑΝΩ ΨΗΛΟ

Δ ορθοπλαγιά

64. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Δεμέστιχας 1966, TD, 400μ.

VIII ΓΙΔΟΒΟΥΝΙ

ΑΝΑ όψη

65. Κανονικός δρόμος, περάσματα ΙΙΙου βαθμού, 200μ. 1η χειμερινή Γ. Μιχαηλίδης - Δ. Λιάγκος 1955

66. Γ. Μιχαηλίδης - Κ. Proxanf, 1068, TD, 300μ.

Ν κόψη

67. 1η χειμερινή Π. Μποτίνης - Ν. Λουκέρης 1969, D, 150μ.

ΒΔ όψη

68. Δ. Λιάγκος - Α. Κοτσάμπασης 1958, D, 300μ.

69. Δ. Λιάγκος - Δ. Μπουντόλας - Έφη Τσιλίδου 1977, AD, 350μ.

70. Α. Σπανούδης - Π. Σκουτέλης - Φ. Γαληνός 1977, AD+, 200μ.

Δ όψη

71. Γ. Μιχαηλίδης - Καίτη Μιχαηλίδου 1964, D, 150μ.

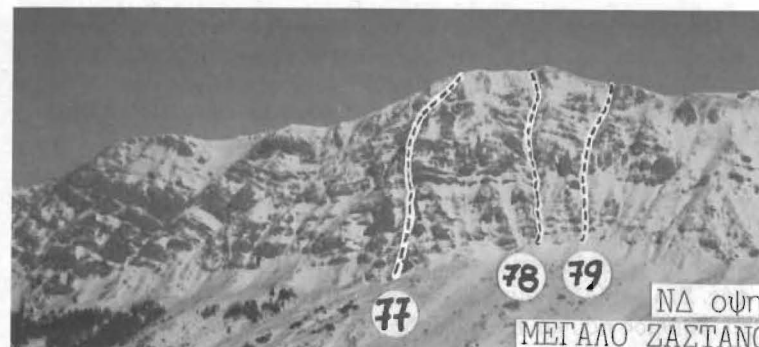
72. Δ. Λιάγκος - Α. Τερζής, 1973, D, 350μ.

73. Δ. Λιάγκος - Α. Τερζής, 1973, TD, 350μ.

74. Δ. Νικηφορίδης - Σ. Αποστόλου, 1977, TD-, 150μ.

75. Δ. Νικηφορίδης - Τ. Αδαμακόπουλος, 1978, TD, 150μ.

76. Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα, 1980, TD-, 150μ.

ΒΟΡΕΙΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ

Ι. ΜΕΓΑΛΟ ΖΑΣΤΑΝΟ

77. Γ. Μιχαηλίδης - Α. Σακαλής - Ο. Παρασκευάς, 1970, D, 200μ.

78. 1η χειμερινή: Τ. Αδαμακόπουλος - Π. Ματσούκα 1982, 45° (50°), 300μ.

79. 1η χειμερινή: Β. Χατζηρβασάνης, 1982, 45°, 300μ.

Πάνω: Σκίουρος.

Πλάι: Υπολείματα από γεύμα σκίουρου.

Οικολογία

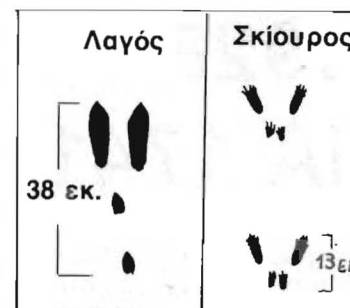
Κύριο χαρακτηριστικό των Βαρδουσιών είναι η εκτεταμένη αλπική περιοχή που περιλαμβάνει τόσο την αλπική ζώνη (πάνω από 2.000 μέτρα) όσο και ένα μεγάλο μέρος της υποαλπικής. Σε γενικές γραμμές, το βουνό από τα 1500 μέτρα και πάνω είναι γυμνό με εξαίρεση κάποια δάση της βόρειας πλευράς. Μεγάλα καταπράσινα λειβάδια απλώνονται ανάμεσα στις σάρες και τις κορφές. Στα λειβάδια αυτά βόσκουν περίπου 15 -20.000 γιδοπρόβατα, αριθμός που κάνει τα Βαρδούσια το πιο κτηνοτροφικό βουνό της Ρούμελης.

Πάνω στα ζωνάρια των γκρεμών του Δυτικού συγκροτήματος, τριγυρνάνε τα τελευταία αγριόγιδα των Βαρδουσιών. Κάποτε υπήρχαν πολλά μικρά κοπάδια από αγριόγιδα στα μέρη του Κόρακα, του Κουνιάκου και της Βοστινίτσας, ενώ σήμερα απομένουν 10 περίπου ζώα. Τα αγριόγιδα ζουν το καλοκαίρι στα μέρη του Κάτω Ψηλού, αλλά το χειμώνα κατεβαίνουν στα 1700 μέτρα, στις παρυφές του δάσους. Στην ίδια περιοχή γυροπετάνε δύο ζευγάρια χρυσασετών, ένα ζευγάρι γυπαετών, μερικές ποντικογερακίνες και βραχοκιρκίνεζα. Συναντάμε επίσης τυπικά πουλιά του υπομέτρου, όπως ορεινές πέρδικες, χιονοψάλτη, βουνοσταχτάρες και οι κιτρινοκαλιακούδες.

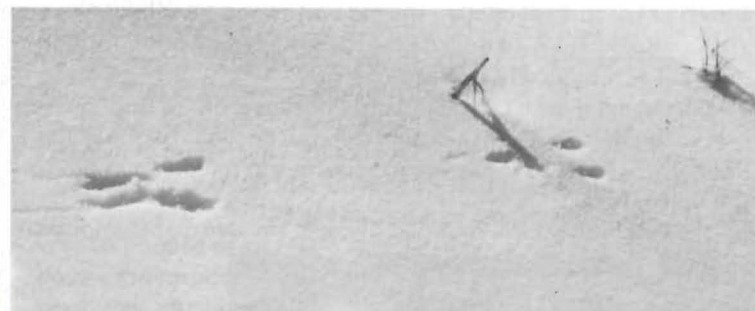
Χαμηλότερα απ' τα γυμνά λειβάδια, μπαίνουμε στα ελατοδάση που στα βόρεια του βουνού αποκτούν μια σημαντική έκταση. Τα δάση αυτά απλώνονται προς την Οίτη, το Βελούχι και το Παναιτωλικό και σχηματίζουν μια μεγάλη περιοχή όπου φωλιάζουν οι τελευταίοι λύκοι της Ρούμελης.

Το όριο των Βαρδουσιών προς τα δυτικά είναι ο ποταμός Εύηνος (Φίδαρης) όπου κολυμπάνε ακόμα οι πέστροφες. Εδώ ζει και η βίδρα, απειλούμενο θηλαστικό των ποταμών, που οι ντόπιοι τη λένε ποταμόσκυλο. Η βίδρα περνάει τη μέρα χωμένη στη φωλιά της, στις ρίζες κάποιου πλατανιού. Τρώει κυρίως ψάρια που τα πιάνει κολυμπώντας με μεγάλη επιδεξιότητα κουνώντας τα πίσω πόδια και την ουρά.

Πάνω ακριβώς απ' τον Εύηνο αρχίζουν οι πλαγιές των Βαρδουσιών από τη μία, με τη ελατοδάση τους, και της Οξυάς από την άλλη, ντυμένες με χαμηλή βλάστηση. Στα έλατα της μεριάς αυτής, αλλά πολύ συχνά και κοντά στα χωριά της νότιας μεριάς, βλέπουμε τους σκίουρους καθιστούς πάνω σε ένα κλαδί να μαδάνε κάποιο κουκουναίρι. Είναι ένα μεγάλο τρωκτικό με μυώδες σώμα και μακρυά νύχια. Σκαρφαλώνει στα δέντρα με μεγάλη άνεση και κατεβαίνει πάντα σαν αστραπή ένα έλατο με το κεφάλι προς τα κάτω. Περνάει το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του πάνω στα

Ίχνη σκίουρου και λαγού.

Ίχνη σκίουρου στο χιόνι.

δέντρα και κατεβαίνει μόνο για να πιάσει κάτι ή για να αλλάξει δέντρο αν και μπορεί να κάνει το ίδιο μ' ένα μεγάλο άλμα. Η θέση των ματιών του, του δίνει ένα μεγάλο οπτικό πεδίο προς τα πάνω απ' όπου έρχεται συνήθως ο κίνδυνος με τη μορφή κάποιου αρπακτικού πουλιού. Φτιάχνει μια σφαιρική φωλιά με κλαδιά μπλεγμένα μέσα στα κλαδιά του δέντρου ώστε να μην πέφτει, αν και καμιά φορά φωλιάζει και σε κουφάλες (σε οξυές για παράδειγμα). Πάντοτε όταν φοβηθεί, αλλά συχνά και χωρίς να γίνει αυτό, φωνάζει με ένα ξερό «τσκ - τσκ - τσκ».

ΟΞΥΑ 1926 ΚΟΚΚΑΛΙΑ 1741

Η Οξυά και τα Κοκκάλια είναι η γέφυρα ανάμεσα στα δύο μεγάλα ορεινά κομμάτια της Ρούμελης. Η Οξυά αρχίζει από την άκρη του Σινανιού, της πιο βόρειας κορφής των Βαρδουσίων και φτάνει μέχρι το Αλογοβούνι, την πιο νότια κορφή της ομαλής ράχης των Κοκκαλιών. Τα Κοκκάλια φτάνουν μέχρι τη ράχη Τυμφρηστού και εκεί αγγίζουν το Βελούχι.

Επειδή ακριβώς η Οξυά βρίσκεται απέναντι απ' τα Βαρδούσια έχει καταπληκτική θέα στη δυτική όψη του βουνού. Το απόγευμα, Πλάκα, Ψηλά και Σούφλες διαγράφονται στο μαύρο κρύο φόντο του ορίζοντα.

Η Οξυά αποτελείται από δυο όγκους, την ανατολική κορυφο-

Βροχή στην Οξυά

γραμμή και την ομαλή αλλά εκτεταμένη κορφή της Σαράνταινας. Η ψηλότερη κορφή του όλου βουνού είναι η Σαράνταινα (1926 μ.). Το κυριότερο διάσελο είναι αυτό που χωρίζει τους δυο αυτούς όγκους και απ' όπου περνάει ο δρόμος Γαρδικιού - Γραμμένης Οξυάς - Αρτοτίνας που συνδέει τη Σπερχειάδα με την ορεινή Ναυπακτία. Εκτός απ' αυτό το δρόμο υπάρχουν πολλοί δασικοί δρόμοι που αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία του βουνού και έβγαλαν εκτός χρήσης τα μονοπάτια. Για παράδειγμα, το παλιό μονοπάτι από Γαρδίκι για Αλογοβούνι απ' όπου εύκολα φτάναμε στη Σαράνταινα έχει θαφτεί κάτω από τα πρηνή ενός δρόμου με τον ίδιο προορισμό.

Το βουνό έχει λίγες πηγές στα ψηλά, όμως την άνοιξη τρέχουν πολλά ρυάκια. Δίπλα στο καταφύγιο υπάρχει μια μικρή πηγή. Μια μεγαλύτερη βγαίνει χαμηλότερα κοντά σε εκκλησάκι, πάνω στο δρόμο Γαρδίκι - Καταφύγιο.

Τα δυο κύρια χωριά της Οξυάς είναι η Γραμμένη Οξυά και το Γαρδίκι. Η Γραμμένη Οξυά είναι ένα όμορφο χωριό στις νότιες πλαγιές του βουνού που συνδέεται μ' αυτό με διάφορους δρόμους και αρκετά παλιά μονοπάτια που ανεβαίνουν προς τις στάνες. Το Γαρδίκι είναι παλιό κεφαλοχώρι με κύριο οικονομικό πόρο την κτηνοτροφία. Τέως δήμος με 15.000 γιδοπρόβατα, τώρα έχει λίγους κατοίκους και 4.500 ζώα μόνο. Τα λειβάδια του Γαρδικιού είναι προς το Αλογοβούνι και τα μονοπάτια του χωριού κατευθύνονται προς τα εκεί. (Γαρδίκι: Λεωφορείο 2 φορές την μέρα από Λαμία. Γραμμένη Οξυά: λεωφορείο κάθε μέρα μόνο καλοκαίρι).

Η κορφή πάνω απ' το καταφύγιο

Τα Κοκκάλια είναι μια σαφής ράχη με αραιά δέντρα στην κόψη αλλά πυκνά δάση στα γύρω. Από τη ράχη Τυμφρηστού μέχρι τη Σαράνταινα, συναντάμε τις κορφές: Κοκκάλια (1720 μ.), Καράβι (1710 μ.) και Αλογοβούνι (1741 μ.).

Πεζοπορία

Το απαλό ανάγλυφο της Οξυάς προσφέρεται μόνο για πεζοπορία. Ακόμα και το χειμώνα, με το χιόνι, οι ομαλές πλαγιές και τα δάση κάνουν το τοπίο ιδιαίτερα φιλικό.

Η πρόσβαση στο βουνό γίνεται από τα χωριά Γαρδίκι (Ομιλαίων, από Σπερχειάδα) και Γραμμένη Οξιά (από Αρτοτίνα). Από τη Γραμμένη Οξιά υπάρχει μονοπάτι για την πιο προσιτή και ευδιάκριτη κορφή της κορυφογραμμής της Οξυάς (υψ. 1770 μ.): Δασικός δρόμος φεύγει απ' το χωριό, κατηφορίζει σε ρεματιά και βγαίνει σε ράχη. Στο τέλος του δρόμου (1ω30') αρχίζει μονοπάτι που περνάει από δυο στάνες, μετά από παλιά μαντριά και βγαίνει στην κορυφογραμμή, στη βάση της κορφής (1ω)· εύκολα φτάνουμε στην κορφή (0ω30').

Για τις αναβάσεις στα υπόλοιπα μέρη του βουνού, εξυπηρετεί το καταφύγιο χτισμένο λίγο βορειότερα απ' το χαμηλότερο διάσελο του βουνού, απ' όπου περνάει κι ο δρόμος Γαρδίκι - Γραμμένη Οξιά. Το καταφύγιο προσεγγίζεται από Γραμμένη Οξιά (χωματόδρομος 10 km, 2 ώρες) ή από Γαρδίκι (χωματόδρομος 15 km, αλλά από τη δεύτερη ρεματιά, μονοπάτι στο δάσος μας φέρνει σε εκκλησάκι με πηγή και έτσι κερδίζουμε αρκετό δρόμο, (2ω30' - 3ω). Από το καταφύγιο φτάνουμε εύκολα στις κορφές 1803 (0ω30') και Σαράνταινα (1926 μ.) (1ω30'). Αλλά η κυριότερη πορεία της Οξυάς είναι η διάσχιση μέχρι τα Βαρδούσια. Κατεβαίνουμε μέχρι το διάσελο και πιάνουμε μονοπάτι που κατευθύνεται προς την ανατολική κορυφογραμμή της Οξυάς τραβερσάρουμε τις πρώτες κορφές και βγαίνοντας σε πλάτωμα ανεβαίνουμε στην κορφή 1722 (1ω30'). Από δω η κορυφογραμμή είναι μια στενή κόψη με λίγα βράχια και δάση οξυάς στις βόρειες πλαγιές. Φτάνουμε στην κορφή Μηλιά (1791 μ.) (1ω30') απ' όπου βλέπουμε όλα τα Βαρδούσια και δυο αρτοτινές στάνες. Κατεβαίνουμε μέχρι πλατύ διάσελο, κερδίζουμε ύψος μέχρι την κορφή Ομαλό (1837 μ.) και μετά κατηφορίζουμε προς τη βάση του Σινανιού (βορειότερη κορφή των Βαρδουσίων (2ω). Αν θέλουμε να πάμε προς τη Σκασμένη Στρούγγα (2ω) ή τα καταφύγια των Βαρδουσίων (3ω30') δεν έχουμε παρά να κατεβούμε λοξά προς το αραιό δάσος και το τέλος των Μουσουνισιωτικών λειβαδιών.

Στα Κοκκάλια αξίζει ν' ανεβεί κανείς περαστικός από Βελούχι

Οξυά Κοκκάλη

προς Οξυά και Βαρδούσια. Το βουνό δεν έχει παρά μια μακριά κορυφογραμμή που αποτελεί τη ζεύξη των άλλων μεγάλων βουνών. Η κορυφογραμμή αρχίζει στη Ράχη Τυμφρηστού και τελειώνει στο Αλογοβούνι όπου ενώνεται με την Οξυά. Στην κορφή Αλογοβούνι φτάνουμε εύκολα και από το Γαρδίκι (3ω) και στην κορφή Κοκκάλια από τα Πουγκάκια (3ω).

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ: Ένα μεγάλο δάσος οξυάς καλύπτει τη βόρεια πλευρά του βουνού (εδώ βρίσκεται το νοτιότερο σημείο όπου φτάνει η οξυά στην Ελλάδα). Στις νότιες πλαγιές του καθώς και στα χαμηλά των βόρειων (όπου η υγρασία του εδάφους δεν είναι αρκετή για τις οξυές), κυριαρχεί το δάσος με τα έλατα, ενώ στα ακόμα στεγνότερα ριζά του βουνού - κοντά στη Σπερχειάδα - απλώνονται τα πυκνά δασάκια των πρεμνοφυών δρυών. Επειδή οι κορυφές δεν είναι πολύ ψηλές, τα δάση φτάνουν ως αυτές και τα χορταριασμένα λιβάδια τους δεν αποτελούν πραγματική αλπική ζώνη αλλά είναι αποτέλεσμα της βόσκησης.

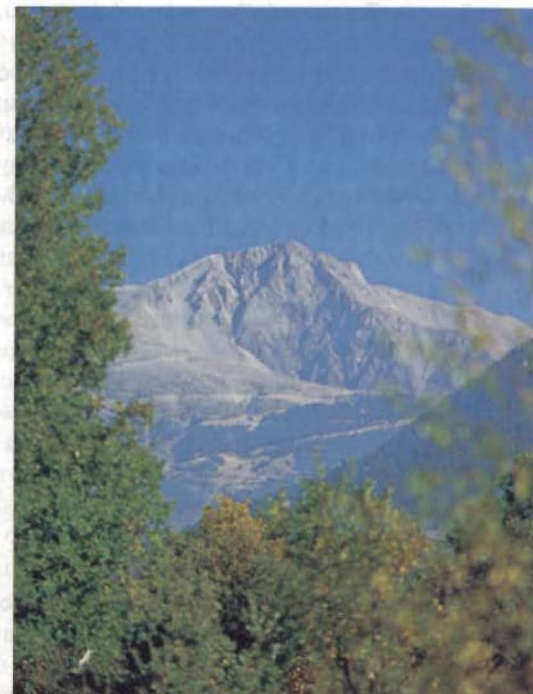
Στα πυκνά φυλλώματα του έλατου και στις κουφάλες της γέρικης οξυάς αφθονούν οι σκίουροι και τα πουλιά του δάσους (σπίνος, τρυποφράχτης, κούκος την άνοιξη, καλόγερος), ενώ τα ζώα που θεωρούνται καλό κυνήγι (πέρδικες, λαγοί, ζαρκάδια - δραπέτες του διπλανού καταφύγιου θηραμάτων) σπανίζουν ακριβώς εξαιτίας του, ευνοημένου από τους πολλούς δρόμους, κυνηγιού. Στα ανοιχτά λιβάδια συναντάμε τη χιονάδα μαζί με ίχνη από αλεπούδες και κουνάβια.

Φυντάνι οξυάς και ίχνη ποντικού

ΒΕΛΟΥΧΙ 2315

Το βορειότερο βουνό της Ρούμελης. Πίσω απ' το Βελούχι αρχίζουν τ' Άγραφα και χωρίζονται απ' αυτό μονάχα από ένα ποτά-

Πλάϊ: Η κορυφή από τα νότια
Κάτω: Η βόρεια πλευρά του βουνού

μι (Ταυρωπός) και μερικά δάση. Η αλήθεια είναι ότι το Βελούχι και τα άλλα νότια βουνά της Ευρυτανίας μοιάζουν πολύ με τ' Άγραφα από κάθε άποψη (γεωλογικά, μορφολογικά) αλλά εδώ θεωρούμε το βουνό αυτό, τελευταίο ρουμελιώτικο μετερίζι προς την Πίνδο.

Το Βελούχι (ή Τυμφρηστός) είναι ένα απλό στη μορφολογία βουνό, που αρχίζει από τη Ράχη Τυμφρηστού και τελειώνει στις όχθες του Ταυρωπού. Αν η νότια όψη του με το δρόμο του χιονοδρομικού και την ξεραίλα της είναι ίσως απωθητική, οι άλλες πλευρές του είναι πιο ελκυστικές: Μεγάλα δάση εκτείνονται σ' όλες τις ανατολικές, βόρειες και δυτικές χαμηλότερες πλαγιές, ενώ πάνω από τα 1700 μέτρα υπάρχει η τυπική πρώιμη αλπική ζώνη. Το ανάγλυφο είναι παράξενο, με ομαλές κορφές, μικρές ρηματιές αλλά αρκετούς χωματογκρεμούς. Πολλά νερά την άνοιξη και λίγες πηγές το καλοκαίρι, κυρίως στη δυτική πλευρά.

Στα νότια πόδια του Βελουχίου απλώνεται το Καρπενήσι κι από δω ανεβαίνουν όλοι για το βουνό (είναι ο ασφαλτός μέχρι το καταφύγιο, βλέπετε). Μονοπάτια υπάρχουν απ' την Αγία Τριάδα και το Στένωμα, αλλά δεν είναι πολύ πατημένα και σίγουρα, οι ορειβάτες τα αγνοούν.

Το γενικό σχήμα του βουνού είναι μια κορυφογραμμή από τη Ράχη προς τα Άγραφα, με λίγες ράχες να βγαίνουν απ' αυτήν.

Πεζοπορία

Η συνηθέστερη ανάβαση γίνεται από το Καρπενήσι: Καλός άσφαλτος μέχρι το οροπέδιο του χιονοδρομικού (σαλέ και καταφύγιο) στα 1850 μ. Υπάρχει και μονοπάτι που έχει βγει σε αχρηστία. Από το καταφύγιο ανεβαίνουμε σε ώμο, όπου φτάνει και το ψηλότερο λιφτ και από κει με λίγη αποτομιά βγαίνουμε στο πλατώ της κορφής (1ω30'). Ανάβαση μικρής αισθητικής, δίνει ωραία θέα απ' την κορφή καθώς προβάλλουν στον ορίζοντα τα Βαρδούσια, η Καλιακούδα, η Χελιδώνα και τα Άγραφα.

Περισσότερο ενδιαφέρον έχει η περιπλάνηση στα δυτικά και βόρεια μέρη του βουνού: από το οροπέδιο βγαίνουμε αριστερά προς τη ράχη Αέρας (χωματόδρομος). Όταν τελειώσει ο δρόμος λοξεύουμε δεξιά, περνάμε από στάνη (πηγή) και φτάνουμε σε δασικό δρόμο (4ω). Ο δασικός δρόμος οδηγεί (αριστερά) προς τον κεντρικό δρόμο Καρπενήσι - Στένωμα (1ω30') 12 χλμ. περίπου μέχρι το Καρπενήσι.

Ακόμη πιο ενδιαφέρουσα είναι η διάσχιση Ράχη Τυμφρηστού - Στένωμα. Από τη Ράχη ακολουθούμε φαρδύ δρόμο δεξιά. Συναντάμε διακλάδωση (πάμε δεξιά) και εκκλησία (Αγ. Απόστολοι) με τζά-

κι (1ω30'). Παρακάτω συναντάμε παλιό λατομείο. Λίγο μετά (1ω) από γιδόστρατες βγαίνουμε στη ράχη του Βελουχίου και ανεβαίνουμε στην κορφή (3ω). Κατεβαίνουμε στο καταφύγιο και συνεχίζουμε για Στένωμα όπως παραπάνω.

Αναρρίχηση

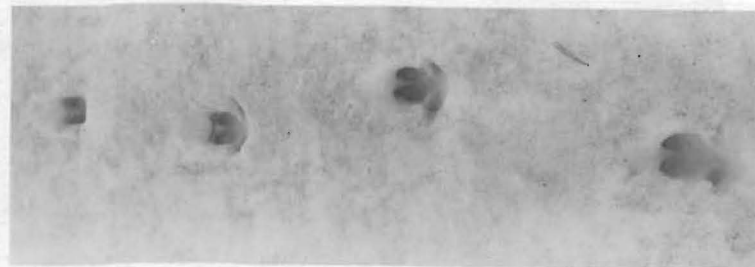
Η απότομη Ν όψη της ψηλότερης κορφής σχηματίζει το χείμωνα ένα ενδιαφέρον μικτό πεδίο όπου έχει γίνει μια διαδρομή.

Ορειβατικό Σκι

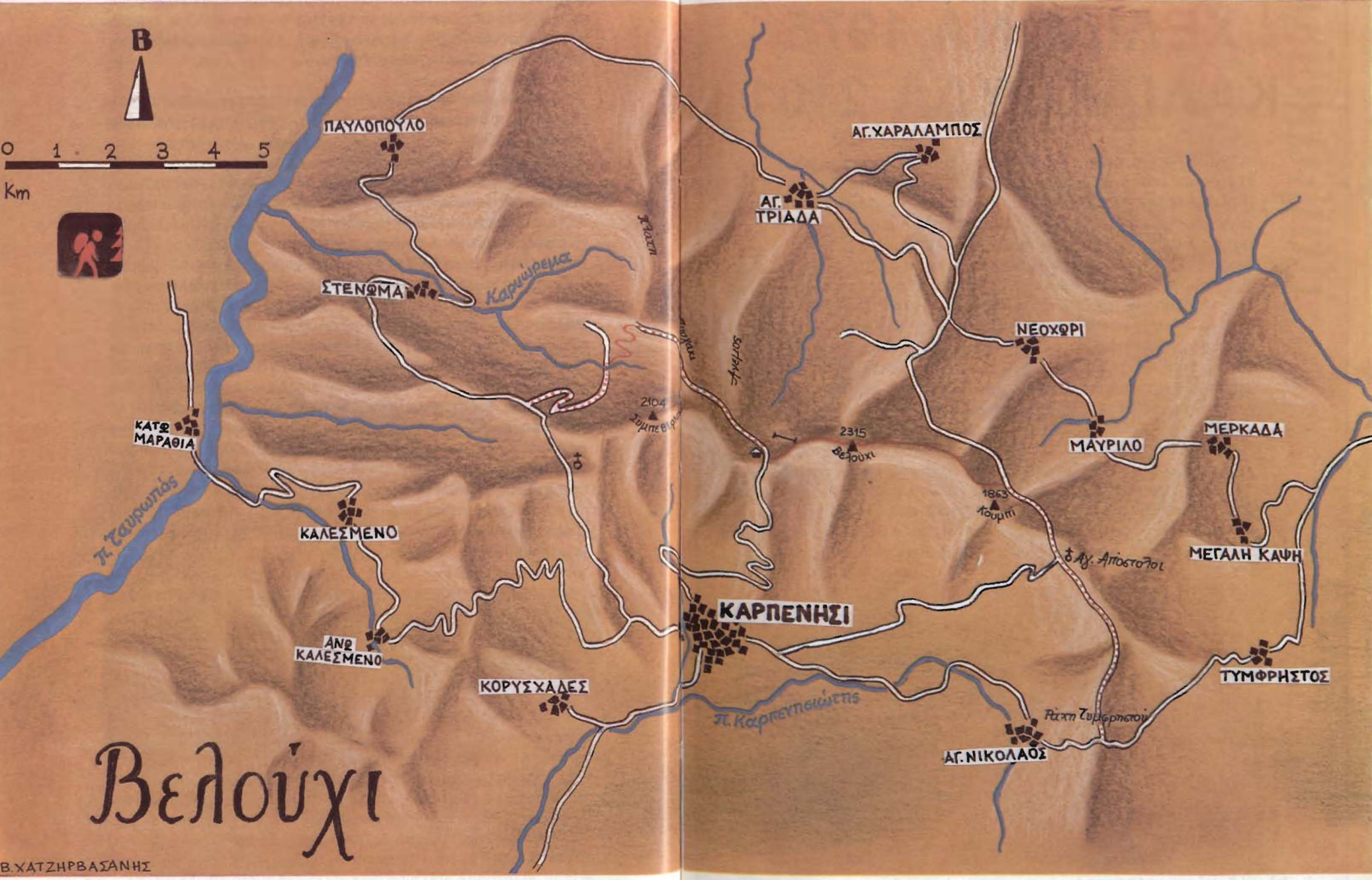
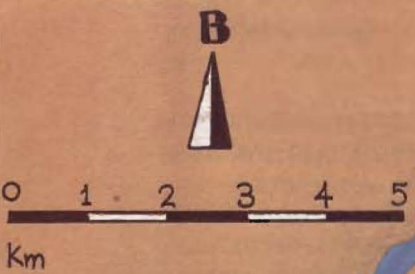
Παρόλο το χιονοδρομικό οργανισμό του μέρους, μόνο αναβάσεις στην κορφή έχουν τολμηθεί. Με τις φώκιες φτάνεις γρήγορα σ' αυτήν, αν και σ' ένα σημείο χρειάζονται συνήθως κραμπόν.

Έτσι η διάσχιση Ράχη Τυμφρηστού - Στένωμα που είναι η μόνη αξιολογη στο βουνό μένει να γίνει.

Οικολογία: Πυκνά δάση από έλατα σκεπάζουν τις, απομακρυσμένες από τους κεντρικούς δρόμους, βόρειες και δυτικές πλαγιές. Το δάσος προστατεύει τις απότομες αυτές πλαγιές από τη διάβρωση και για το λόγο αυτό, πολύ λίγα δέντρα κόβονται από τους ανθρώπους. Έτσι η κύρια εκμετάλλευση είναι η κτηνοτροφία. Η περιοχή όμως του Βελουχίου είναι η φυσική συνέχεια των μεγάλων δασών της ανατολικής πλευράς των Αγράφων. Έτσι η πανίδα των δασών πλουτίζεται από ζώα που μετακινούνται από τα Άγραφα: ο λύκος σποραδικά και το αγριογούρουνο συχνότερα έρχονται να προστεθούν στις ντόπιες αλεπούδες, τα κουνάβια και τις νυφίτσες. Η πίεση από το κυνήγι είναι ιδιαίτερα έντονη. Υπάρχει ένας μέτριος αριθμός από αρπακτικά πουλιά που δύσκολα παρατηρούνται και παίρνουν μέρος κι αυτά στη ζωή μιας πολύ ευρύτερης περιοχής με μεγάλη ποικιλία βιοτόπων (ποτάμια, δάση, αλπική ζώνη).

Ίχνη αγριογούρουνου.

Βελοΰχι

ΧΕΛΙΔΩΝΑ 1975

ΚΑΛΙΑΚΟΥΔΑ 2101

Η Ευρυτανία είναι μια σχεδόν αποκλειστικά ορεινή περιοχή. Ο ένας και μοναδικός κάμπος είναι αυτός του Καρπενησίου, απ' όπου και ξεκινάει ο Καρπενησιώτης ποταμός που η λεκάνη απορροής του ορίζεται από τις ράχες Τυμφρηστού και το Βελούχι. Το ποτάμι αυτό χαράζει μια ρεματιά, ομαλή και φαρδιά στην αρχή, πιο στενή υστερότερα καθώς περνάει ανάμεσα από τους όγκους της Χελιδώνας και της Καλιακούδας που στέκονται σα φύλακες στο πέρασμα για τον Προυσό, δεξιά και αριστερά αντίστοιχα.

Στα πόδια της Χελιδώνας απλώνεται το Μικρό Χωριό, γνωστό από τα χρόνια της αντίστασης. Το κύριο μέρος του χωριού είναι μετατοπισμένο χαμηλότερα γιατί μια μεγάλη κατολίσθηση από λασποχώματα και πέτρες έθαψε και κατάρσρεψε ένα τμήμα του παλιού οικισμού, το 1962. Το Νέο Μικρό Χωριό είναι το κυριότερο χωριό γύρω απ' τη Χελιδώνα και λόγω της πλούσιας φύσης που το περιβάλλει θεωρείται ορεινό παραθεριστικό κέντρο. Έτσι ξενοδοχεία, εστιατόρια, ξενώνες είναι στη διάθεση και του ορειβάτη. Άλλα χωριά απ' όπου μπορούν να γίνουν εκδρομές στο βουνό είναι η Χελιδώνα στην έξοδο μιας χαράδρας στα νότια και το Σελλά για ξεκίνημα μιας διάσχισης από τα ομαλά δασωμένα πλατώ του βόρειου άκρου του βουνού. Η Χελιδώνα είναι ένα απλό σε

Η Χελιδώνα από τα νότια.

Χελιδώνα

μορφή αλλά σχετικά απόκρημνο βουνό. Η ψηλότερη κορφή (1975 μ.) έχει 4 κύριες ράχες που ανοίγονται κάτω από τον τελικό κώνο με τις απότομες πλαγιές. Η βορειότερη και πιο οριζόντια πάει προς το Σέλλα. Η ανατολική λέγεται Αηλιάδες και κατεβαίνει μέχρι το εκκλησάκι του Αγίου Σώστη. Οι δύο νότιες τέλος, απόκρημνες και θεαματικές πέφτουν προς τον Κρικελιώτη και τον Καρπενσιώτη. Η νοτιότερη απ' αυτές υψώνεται με βράχια στα 1699 μ. (Τρύπιο βουνό).

Το βουνό έχει ελάχιστα νερά στα ψηλά: η κυριότερη πηγή, στην πορεία της κλασσικής ανάβασης, έχει στερέψει.

Απέναντι απ' το Μικρό είναι το Μεγάλο Χωριό, που είναι πράγματι μεγαλύτερο και απλωμένο στις κατάφυτες χαμηλές

Πάνω: Οι κορυφές της Χελιδώνας.
Πλάϊ: Ανάβαση το φθινόπωρο στη Χελιδώνα.

πλαγιές της Καλιακούδας. Είναι επίσης ο κυριότερος οικισμός του βουνού αυτού. Πάντως ψηλότερα και κοντύτερα στις κορφές βρίσκεται η Ανιάδα (από Καρπενήσι) στα βόρεια και διάφορα μικρά χωριά στα νότια όπως Στουρνάρα, Ψιανά και Βύθισμα που προσεγγίζονται από το Κρίκελλο. Ο κύριος όγκος της Καλιακούδας είναι πιο απλός αλλά και πιο απότομος από της Χελιδώνας. Η ψηλότερη κορφή (2101 μ.) έχει δύο πολύ απότομες όψεις, τη βορεινή και τη δυτική που το χειμώνα παρουσιάζουν αξιόλογη δυσκολία. Ακριβώς ανατολικά από την 2101 υψώνεται η κορφή Μεγάλο Ίσωμα (1946 μ.) που όπως και η ψηλότερή της, έχει εξαιρετική θέα σ' όλα τα γύρω βουνά. Με καθαρή ατμόσφαιρα βλέπουμε άψογα τα Άγραφα, το Βελούχι, την Οίτη, την Οξυά και τα Βαρδούσια, ενώ καθαρά διακρίνονται τα Τζουμέρκα, η Κακαρδίτσα, το Περιστέρι κι ο Όλυμπος. Πέρα από την 2101, το βουνό απλώνεται και προς τα ΝΔ με μια απότομη κόψη με ψηλότερο σημείο τον Πύργο (1606 μ.).

Πλάϊ: Ο κώνος της ψηλότερης κορφής της Καλιακούδας.
Κάτω: Θέα από την κορφή της Καλιακούδας προς τα Βαρδούσια.

Πάντως τα χαρακτηριστικότερα σημεία του βουνού είναι οι δυο ψηλότερες κορφές και το διάσελο που τις χωρίζει.

Αντίθετα με τη Χελιδώνα, η Καλιακούδα αυλακώνεται από δύο δρόμους που συνδέουν το Μεγάλο Χωριό με την Ανιάδα και τη Στουρνάρα καθώς κι από πολλούς δασικούς. Στο διάσελο Καλιακούδας - Ξεροβουνιού, στα βόρεια, απ' όπου περνάει κι ο δρόμος για την Ανιάδα εκτείνονται όμορφα δάση με ξέφωτα με θέα στο Βελούχι.

Πεζοπορία

Για να ανεβούμε στη Χελιδώνα, ξεκινάμε συνήθως από το παλιό Μικρό Χωριό. Ακολουθώντας ένα δασικό δρόμο που περνάει δίπλα απ' την κατολίσθηση βρίσκουμε την αρχή του μονοπατιού που ανεβαίνει μια απότομη ράχη και περνώντας μπροστά από πηγή βγαίνει σε πλάτωμα κάτω απ' την κορφή. Μια απότομη σάρα μας βγάζει στη βάση του τελικού κώνου (3ω30'). Οι γύρω πλαγιές είναι απότομες σάρες και σπασμένοι γκρεμοί.

Μια άλλη ανάβαση, πιο θεαματική αν και λιγότερο πατημένη και συνεπώς χωρίς μονοπάτι γίνεται από την κόψη των Αηλιάδων. Ξεκινάμε από τον Άγιο Σώστη, μικρή εκκλησία 1,4 km από το παλιό Μικρό Χωριό. Μια πλαγιά μας φέρνει στην αρχή κόψης. Με κάμποσα ανεβοκατεβάσματα και μικρούς γκρεμούς που αποφεύγουμε από τα αριστερά, φτάνουμε στην κορφή σε 3-4 ώρες.

Για την Καλιακούδα, ξεκινάμε από το Μεγάλο Χωριό και ανεβαίνουμε είτε από το δρόμο που πάει Στουρνάρα, είτε από το μονοπάτι μέχρι το κύριο διάσελο του βουνού, ανάμεσα στις κορφές 1946 και 2101. Το μονοπάτι περνάει αρχικά ανάμεσα από χωράφια, ύστερα από ωραίο δάσος με πεζούλια και τέλος πιάνει τις γυμνές πλαγιές για το διάσελο (2ω30'). Συχνά διακόπτεται από το δρόμο. Από το διάσελο, ο δρόμος για την κορφή είναι ένας: μια πολύ απότομη πλαγιά με σάρα και λίγα βράχια οδηγεί σε στενή κόψη που φτάνει στην κορφή (1ω). Πιο εύκολα ανεβαίνουμε στη δεύτερη κορφή του βουνού το Μεγάλο Ίσωμα. Από το διάσελο μια όρθια ανηφόρα που ισιώνει στο ψηλότερο σημείο (0ω30').

Ορειβατικό Σκι

Δεν έχουν γίνει αξιοί ιδιαίτερου λόγου πορείες με σκι στα δυο αυτά βουνά. Εξάλλου το ανάγλυφό τους και το μικρό τους μέγεθος δεν ευνοούν την χρήση των σκι. Μια ιδέα είναι Κρίκελο - Μέγα Ίσωμα - διάσελο Καλιακούδας - Κορφή 2101, πίσω στο διάσελο και κάτω για Μεγάλο Χωριό, Μικρό χωριό, Κορυφή Χελιδώνας και κατάβαση απ' το Βαθύ Διάσελο για το χωριό Χελιδώνα ή βόρεια για το Σελλά.

Αναρρίχηση

Η Χελιδώνα δεν έχει αναρριχητικό ενδιαφέρον στα ψηλά μέρη της. Αντίθετα, μέσα στο φαράγγι του Καρπενησιώτη σχηματίζει πολλά χαμηλά (100 μ.) βράχια όπου έχουν ανοιχτεί μερικές διαδρομές από τους ορειβάτες του Καρπενησιού.

Στην Καλιακούδα, αντίθετα, βρίσκουμε δυο ενδιαφέρουσες όψεις το χειμώνα στον κώνο της ψηλότερης κορφής. Η Β όψη, πιο απότομη γενικά, αυλακώνεται από ένα κεντρικό λούκι. Η Δυτική σχηματίζει αρκετές γραμμές μέτριας δυσκολίας. Σ' αυτές τις δυο όψεις έχουν σκαρφαλωθεί μερικά λούκια χειμώνα.

Οικολογία: Εδώ, το αδιάβροχο και αποσαθρωμένο πέτρωμα που κατεβαίνει από το Βελούχι και τ' Άγραφα, αλλάζει σε πιο συμπαγή ασβεστόλιθο. Στη βόρεια πλευρά των βουνών υπάρχουν απότομες αλλά χωρίς μεγάλους γκρεμούς πλαγιές, με πυκνά έλατα και πολλά ρυάκια. Μέσα στα δάση και τα πολλά λιβάδια ζει το αγριογούρουνο μαζί με τα διάφορα ζώα και πουλιά του δάσους (αλεπού, σκίουρος, ελατοπαπαδίτσα, σπίνος). Στη νότια πλευρά της η Χελιδώνα πέφτει απότομα στα αποκάτω βαθιά φαράγγια, σχηματίζοντας πλήθος από βράχινους πύργους και κατάξερες σάρες. Εδώ κυριαρχούν τα είδη των θαμνοτόπων και των βράχων (βραχοκίρκινεζο, αλεπού και κάποια ζευγάρια δυσεύρετων αετών). Αντίθετα η Καλιακούδα είναι δασωμένη σ' όλες τις όψεις της και απλώνει μια σειρά ελατοσκέπαστες ράχες που φτάνουν μέχρι το Παναιτωλικό, την Οξυά, τα Βαρδούσια και τα βουνά της Ναυπάκτου. Οι ντόπιοι λένε ότι στα δάση της περιοχής του Κρίκελλου (ανατολικά της Καλιακούδας) φωλιάζουν λύκοι που απλώνονται το χειμώνα σε πολύ πλατύτερες περιοχές. Το καλοκαίρι ρίχονται στα κοπάδια της μεγάλης αυτής περιοχής.

Ίχνη λαγού στο χιόνι.

ΠΑΝΑΙΤΩΛΙΚΟ 1924

Πίσω από την Καλιακούδα και τη Χελιδώνα και πάνω από τον Προυσό υψώνονται τα Αραποκέφαλα. Έτσι ονομάζεται ένα κομμάτι της κορυφογραμμής του Παναιτωλικού. Το Παναιτωλικό είναι το τελευταίο βουνό της Ρούμελης, πριν τον κάμπο του Αγρίνιου. Ορθώνεται πάνω ακριβώς από την Τριχωνίδα λίμνη και οριοθετεί την αρχή του ορεινού νομού της Ευρυτανίας. Το βουνό είναι αρκετά δασωμένο με αραιά δάση ελάτων που φτάνουν μέχρι τα 1700 μέτρα, αφήνοντας μια στενή αλπική ζώνη. Το σχήμα του είναι μια μακρόστερη κορυφογραμμή όπου ξεχωρίζουν πολλές μικρές κορφές γύρω στα 1500 - 1800 μέτρα.

Για να ανεβούμε στην ψηλότερη κορφή Κυρά Βγένα ή Κατελάνος (1924 μ.) ξεκινάμε από το χωριό Σπαρτιάς (2 λεωφορεία την ημέρα από Αγρίνιο - Θέρμο). Κακός χωματόδρομος ανεβαίνει μέχρι την αρχή του δάσους (λειαράκι και νερό για κατασκήνωση στο τέλος του δρόμου) (0ω30'). Ανεβαίνουμε γιδοστράτες (τρεις πηγές) και ακολουθούμε στα αριστερά ράχη που μας φέρνει φάτσα στην κορφή. Κατεβαίνουμε σε διάσελο (1ω30'). Μέχρι εδώ μπορούμε να φτάσουμε κι από το χωριό Κυρά Βγένα σε 2ω30'. Ανεβαίνουμε την πρώτη γυμνή κορφή και ακολουθώντας την κορυφογραμμή φτάνουμε στο ψηλότερο σημείο (1ω30' - 2ω).

Πιο ενδιαφέρουσα είναι η διάσχιση Προυσός - μονοπάτι μέχρι

Ατενίζοντας την κορφή του Παναιτωλικού.

Αραποκέφαλα - Κορυφογραμμή Παναιτωλικού - Κορυφή Κυρά Βυγένα - χωριό Σπαρτιάς (μια ή μιάμιση μέρα).

Οικολογία: Αποτελεί φυσική συνέχεια των όγκων της Καλιακούδας και Χελιδώνας. Οι απόκρημνες βορεινές πλαγιές του σκεπάζονται από πυκνό ελατόδασος ενώ στις χαμηλότερες στεγνές πλαγιές απλώνονται θαμνοτόπια από κέδρα και πουρνάρια. Κύρια ασχολία είναι και εδώ η ορεινή κτηνοτροφία μια και οι απότομες πλαγιές δεν είναι κατάλληλες για δασική ή γεωργική εκμετάλλευση.

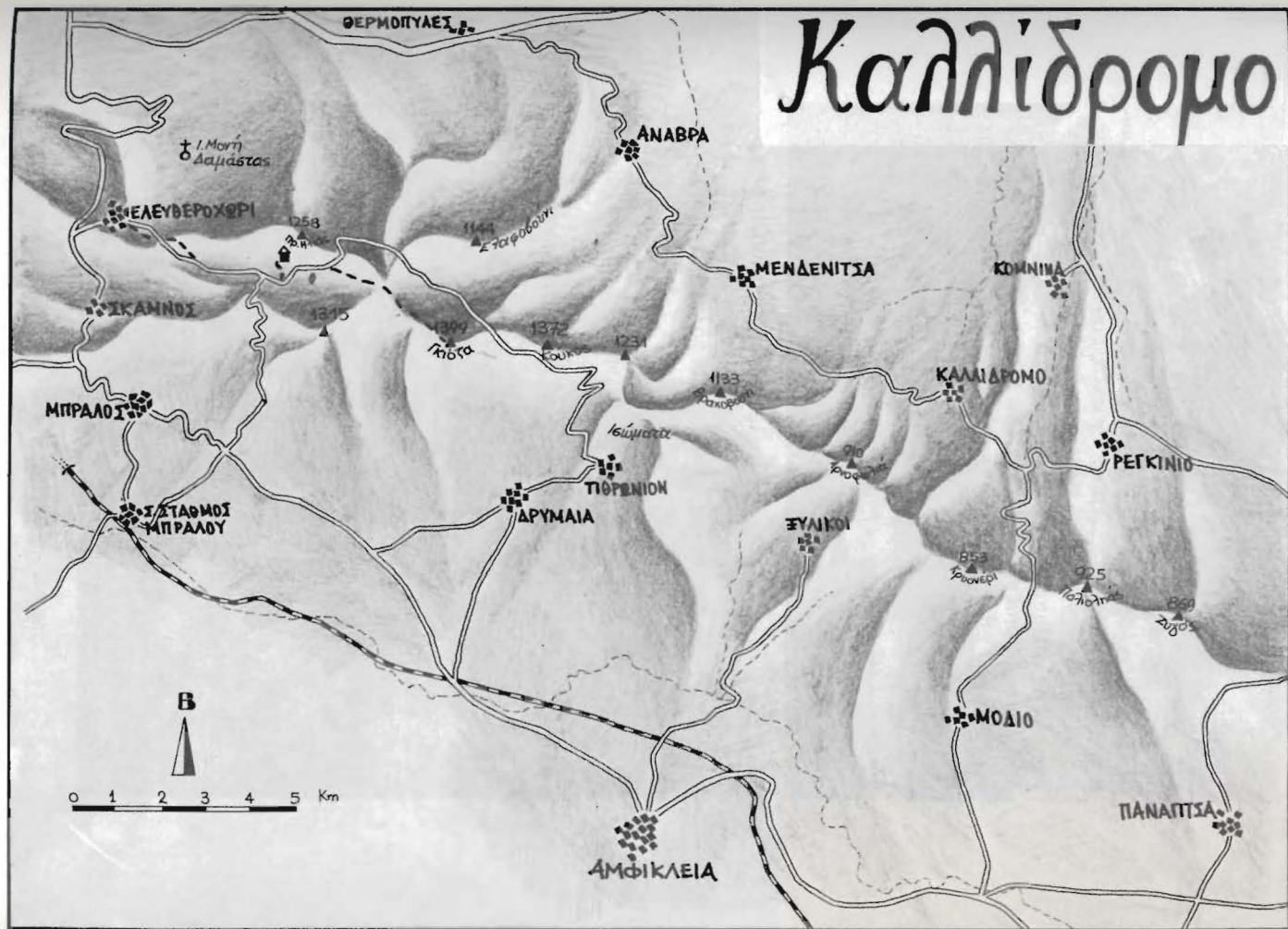
Υπάρχουν εδώ, εκτός από τα μικρά ζώα και τα πουλιά των δασών (δροσκολάπτες), πολλά είδη που ζουν στους θαμνοτόπους (κοτσούφι, μαυρολαΐμης), η πανταχού παρούσα αλεπού, η ποντικογερακίνα και ο χρυσαετός, ο τυπικός αετός των ελληνικών βουνών, που με το μεγαλόπρεπο πλανάρισμα του κοσμεί τη μεγάλη αυτή ορεινή περιοχή.

ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟ 1399

Ένα πολύ μακρύ και μονότονο βουνό που το διασχίζει ένα δίκτηο δασικών δρόμων. Ο κύριος άξονας αρχίζει από το Ελευθεροχώρι (κοντά στον δρόμο Λαμία - Μπράλλος, λεωφορείο). Ο δρόμος φτάνει στο πρώτο οροπέδιο όπου λίμνη και το καταφύγιο, και συνεχίζει κάνοντας ελιγμούς, ανάμεσα στις κορφές, προς τα ανατολικά. Περνάει κάτω από την ψηλότερη κορυφή Γκιόζα (1399 μ.) και χαμηλώνει ύστερα. Το βουνό ασχημαίνει παρακάτω. Από το Ελευθεροχώρι μέχρι τη κορυφή φτάνει και σηματοδεδεμένο μονοπάτι (2ω30' - 3ω30') που στο μεγαλύτερο μέρος του ακολουθεί τον δρόμο. Το πιο ενδιαφέρον κομμάτι του βουνού είναι τα πολλά λειβαδάκια γύρω από τη λίμνη και κάτω από το καταφύγιο. Την καλύτερη θέα έχει η κορυφή Προφήτης Ηλίας (1258 μ.) όπου πυροφυλάκιο (φτάνει και δρόμος από το καταφύγιο). Νερό έχει έξω από το καταφύγιο.

Οικολογία: Η κορυφογραμμή του βουνού κι η βορεινή πλευρά του, δηλαδή οι περιοχές με την περισσότερη υγρασία, καλύπτονται από ελατόδασος που είναι μάλιστα πυκνότερο στις λάκκες όπου υπάρχει πιο βαθύ χώμα απ' ότι στις στεγνές πετροπλαγιές. Τα έλατα διακόπτονται εδώ κι εκεί από χορταριασμένα λιβάδια, μικρές συστάδες δρυών και πουρνάρια στις πιο στεγνές γωνίες. Τελικά, δίνουν τη θέση τους σε εκτεταμένα θαμνοτόπια καθώς κατεβαίνουμε στις αισθητά πιο ξερές, νότιες πλαγιές του βουνού.

Καλλιδρομο

Πάνω: Η λίμνη και το καταφύ-
γιο
Πλάϊ: Ίχνη ασβού και ερω-
διού στη λάσπη της λίμνης.

Τα γίδια κατακλύζουν το δάσος το καλοκαίρι, στις περιοχές όμως που υλοτομούνται - πιθανά προστατεύονται κάπως - υπάρχει αρκετή αναγέννηση των ελάτων. Στη λάσπη της λίμνης μπορεί κανείς να βρει ίχνη από ασβούς, αλεπούδες, κυνηγόσκυλα, αγελάδες, αλλά κι από κάποιον παραστρατημένο ερωδιό (σταχτοτσικνιά). Υπάρχουν ακόμα τα τυπικά πουλιά των ανοιχτών εκτάσεων και των δασών (κοτσύφι, σπίνος, σταρήθρα...) Στο δάσος, τη μέρα ακούγεται το χαρακτηριστικό γέλιο του πράσινου δρυοκολάπτη, ενώ τη νύχτα κυριαρχεί το κλαψιάρικο κάλεσμα του χουχουριστή.

ΟΘΡΗ 1726

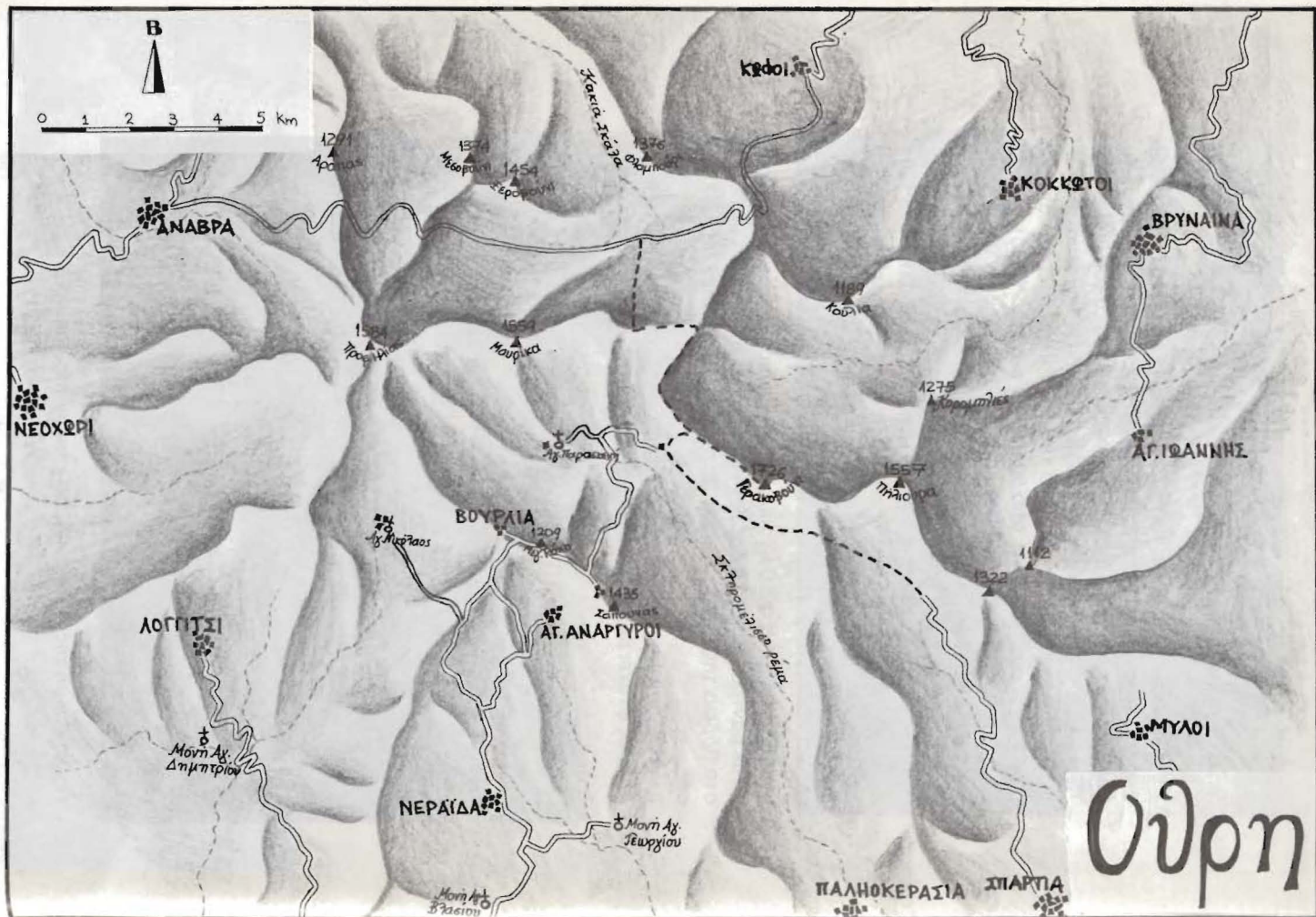
Η Όθρη σχηματίζει έναν πολύ εκτεταμένο ορεινό όγκο μέσου υψόμετρου ανάμεσα στη Στυλίδα και το Θεσσαλικό Κάμπο. Το βουνό είναι πολύ ομαλό και οι ψηλότερες κορφές του (πάνω από 1500 μ.) περιβάλλονται από ένα δαίδαλο ραχών και ρεματιών. Έτσι για να φτάσουμε στο κέντρο του βουνού, πρέπει με κάποιον τρόπο να περάσουμε, είτε από τα βόρεια είτε από τα νότια, αυτό το περίβλημα των λόφων (κάτω από 1300 μ.). Από τα νότια, ανεβαίνουμε από Στυλίδα προς το χωριό Νεράϊδα και συνεχίζουμε χωματόδρομο που οδηγεί σε διαδοχικά κονάκια Σαρακατσάνων (βρίσκονται σε ράχη απέναντι απ' τις κορφές, Μεγάλη Ράχη 1209 μ.). Μετά ο δρόμος κατηφορίζει και φτάνει σε όμορφη (την άνοιξη) κοιλάδα με νερά, εκκλησάκι και σκόρπιες καλύβες. Από δω ανεβαίνουμε εύκολα στη κορφή Γερακοβούνι (1726 μ.) σε 2 - 2.30 ώρες.

Από τα βόρεια ανεβαίνουμε από το χωριό Κωφοί μέχρι ράχη με μαντρί. Ύστερα ο δρόμος κατηφορίζει σε κοιλάδα με έλατα στα βόρεια της ψηλής κορφή. Ποταμάκι. Κορφή σε 2.30 - 3.00 ώρες.

Ανάβαση μπορεί επίσης να γίνει απ' το χωριό Σπαρτιάς. Δρόμος φτάνει μέχρι την ανατολική ράχη της ψηλότερης κορφή.

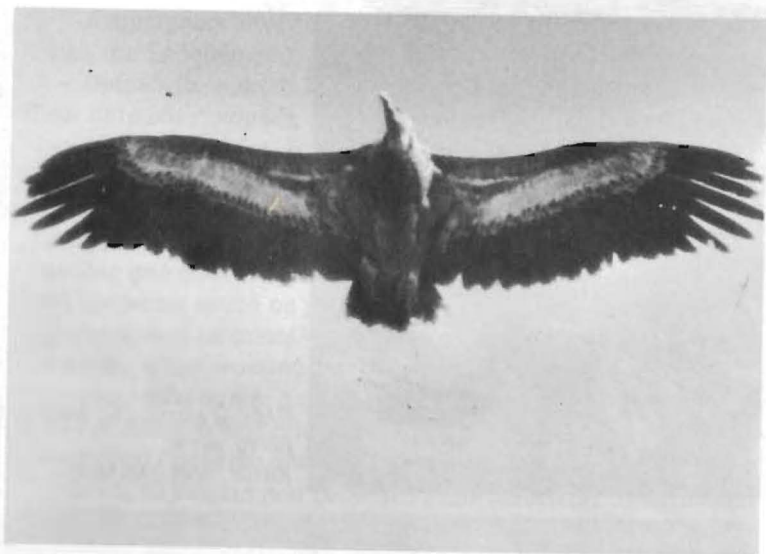
Γενική άποψη της Όθρης και του κάμπου της Λαμίας.

(μέχρι τα 1000 μ. περίπου). Συνεχίζουμε σε καλό μονοπάτι περνώντας από αρκετά μαντριά και πηγή. Η κορφή είναι ακριβώς πάνω απ' την πηγή.

Οικολογία: Σ' όλη την έκταση του βουνού είναι φανερά τα σημάδια της μακροχρόνιας βόσκησης: άφθονα λιβάδια, ατέλειωτα πουρναροτόπια στα χαμηλά, λίγα ταλαιπωρημένα δασάκια από έλατα και δρυς στα ψηλά και πολλές στάνες. Αλλά και το ξαφνικό πέρασμα από τα αδιάβροχα πετρώματα στον καθόλου αδιάβροχο ασβεστόλιθο, κοντά στις κορφές, δεν περνάει απαρατήρητο: οι ομαλές πλαγιές αλλάζουν απότομα σε βαθειά φαράγγια, σε γκρεμούς και σε σάρες.

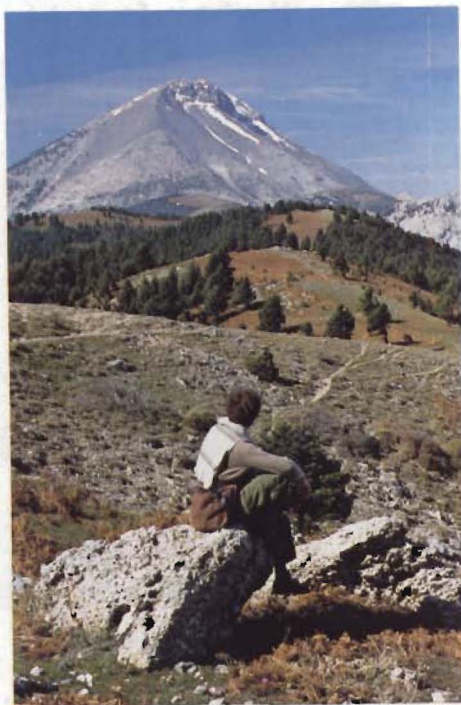
Η άγρια ζωή εδώ είναι προσαρμοσμένη στο διαμορφωμένο από τα γίδια περιβάλλον: υπάρχουν δηλαδή τα ζώα και τα πουλιά των ανοιχτών εκτάσεων. Συναντάμε τα ίχνη της αλεπούς και του κουναβιού, του σκατζόχοιρου και του τυφλοπόντικα. Στα πουλιά στεκόμαστε πιο τυχεροί και μπορούμε να δούμε πέρα απ' το κοτσύφι και τις πολλές κουρούνες, τη σπάνια βουνοπαπαδίτσα, τον κοκκινοκεφαλά να караδοкеί πάνω σε κάποιο πουρνάρι για ποντίκια, το ζευγάρι των τσαλαπετεινών την άνοιξη και μερικά όρνια που την άνοιξη ανεβαίνουν μαζί με τα κοπάδια στο βουνό.

Όρνιο σε πτήση.

ΔΙΡΦΗ 1743

Η Δίρφη είναι το ψηλότερο και μεγαλύτερο βουνό της Εύβοιας. Το βουνό σχηματίζει μια μακριά και στενή οροσειρά με μέσο ύψος γύρω στα 1000 μ. που κορυφώνεται στα 1743 μ., στο σημείο που ονομάζουμε κορφή Δέλφι. Το ενδιαφέρον των ορειβατών συγκεντρώνεται στην περιοχή Δίρφης - Ξεροβουνιού, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένα: η ψηλή κορφή με την απότομη κι απέριτη πλαγιά της (ενδιαφέρουσα το χειμώνα), μερικά από τα πιο όμορφα μέρη του συγκροτήματος (λειβάδια, δάση, ρεματιές), τα αναρριχητικά πεδία του Ξεροβουνιού και τέλος η δίοδος για

Πλάι: Ο κώνος της κορφής από τα νότια.
Κάτω: Ίχνη αλεπούς.

την όμορφη παραλία της Λάμαρης (Χειλιαδού). Για όλα αυτά ξεκινάμε από τη Στενή και ακολουθώντας το παλιό μονοπάτι (1ω30') ή το δρόμο (7 km) φτάνουμε στο διάσελο Δίρφης - Ξεροβουνιού (1000 μ.) όπου ταβέρνα και θέα στη θάλασσα.

Μια ομαλή ανηφόρα στα αριστερά μας φέρνει στο καταφύγιο (0ω30') (θέση Λειρί, υψ. 1100 μ. θέσεις 29, πληροφορίες ΕΟΣ Χαλκίδας ή στο φύλακα στη Στενή). Από το καταφύγιο, δρομάκι μας φέρνει στον αυχένα και από κει μένει η τελική πλαγιά που την ανεβαίνουμε συνήθως από την (συχνά ξέχιονη) νότια κόψη (καταφύγιο - κορφή σε 2 ώρες).

Αν θέλουμε να ανεβούμε στο Ξεροβούνι, παίρνουμε από το διάσελο ένα δρομάκι προς τα δεξιά (νότια) και ακολουθώντας μια ωραία κόψη με έλατα και ξέφωτα φτάνουμε στη βάση των βράχων της κορφής. Πάνω της καταλήγουμε αν ακολουθήσουμε μια φανερή γιδόστρατα στα δεξιά του τοίχου (διάσελο - κορφή 1ω30').

Για τη Χειλιαδού κατεβαίνουμε στους Στρώπονες κι από κει στον ωραίο χείμαρο που μας οδηγεί στη θάλασσα.

Καθώς τα περισσότερα μονοπάτια έχουν κλείσει από καιρό, οι πορείες μέσα στα δάση διευκολύνονται από τους αρκετούς δασικούς δρόμους.

Αναρρίχηση: Λίγες αναρριχήσεις έχουν γίνει στις ορθοπλαγίες του Ξεροβουνιού.

Οικολογία: Αρκετά δασωμένο βουνό με εξαίρεση τις γυμνές και πετρώδεις κορφές του και τις περιοχές στα χαμηλά που έχουν γίνει χωράφια. Η ανατολική πλευρά, που δέχεται πολλές βροχές από το πέλαγος και που είναι πολύ απότομη για να υλοτομείται, καλύπτεται από έλατα που χαμηλότερα δίνουν τη θέση τους σε πυκνά πουρνάρια. Η δυτική πλευρά διαθέτει μεγάλες συστάδες από καστανιές ανάμεσα στα έλατα καθώς και δρυς. Επειδή βρίσκεται κοντά σε χωριά, βόσκειται από κατσίκια και υλοτομείται αρκετά με αποτέλεσμα να υπάρχει μια ιδιαίτερη μορφή καστανιάς, η πρεμνοφυής (δηλαδή, από κάθε κομμένο κούτσουρο - πρέμνο - φυτρώνουν πολλές μικρές καστανιές κι έτσι σχηματίζεται ένα πυκνό δάσος από χαμηλά, λεπτά δεντράκια). Στα δάση κυκλοφορούν αρκετές αλεπούδες, κουνάβια, σκίουροι, πολλά ποντίκια και τα πουλιά που ζουν στα δάση (ιδιαίτερα τα κοτούφια). Γεράκια κάνουν βόλτες πάνω από τις κορυφές των δέντρων. Χαμηλότερα εκτείνεται μια μεγάλη περιοχή με εναλλασσόμενα δασάκια και χωράφια, λίγα χωριά και αρκετές βαθιές θαμνωμένες ρεματιές. Εδώ είναι η κατάλληλη περιοχή για τις ποντικογερακίνες, μεγάλα αρπακτικά πουλιά (στο μέγεθος και το σχήμα ενός μικρού αετού) που ζουν τρώγοντας ποντίκια και προστατεύουν έτσι -άθελά τους; - τη σοδειά.

ΟΧΗ 1398

Η Όχη είναι ένας στρογγυλός ομαλός όγκος στα νότια της Εύβοιας. Το ύψος της είναι μόνο 1398 μ. αλλά καθώς η ανάβαση αρχίζει από χαμηλά χωριά, οι πορείες είναι κι εδώ μακριές και κουραστικές μέσα στον ήλιο. Η κλασσική ανάβαση γίνεται από το χωριό Μύλοι (5 km από Κάρυστο). Το αρχαίο μονοπάτι ξεκινάει από το πάνω μέρος του χωριού (πηγή και μαντρί) κατεβαίνει σε ρέμα και ανηφορίζει τις απέναντι γυμνές πλαγιές, περνώντας από ένα αρχαίο λατομείο με εγκατελειμένες κολώνες. Τελικά βγαίνει στη ράχη, αφού ανέβει μια «σκάλα» ανάμεσα σε βράχια. Ύστερα διασχίζει γυμνές ξερές πλαγιές μέχρι που συναντάει το δρόμο· πάει για λίγο μαζί του και μετά ανεβαίνει δίπλα από το δάσος με τις καστανιές στο καταφύγιο (3ω30') (αφού περάσει από οροπέδιο με στάνη). Το δάσος με τις καστανιές είναι το ομορφότερο τοπίο των κορυφών, με πολλά νερά και στάνες. Για την κορφή συνεχίζουμε από το καταφύγιο προς τα αριστερά των βράχων, στο διάσελο πάμε δεξιά και αφού μπερδευτούμε λίγο με τους ογκόλιθους βγαίνουμε στην κορφή όπου βρίσκεται το Δρακόσπιτο (αρχαίος ναός) το εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία και τέσσερις πέτρινες στάνες (1ω). Όλο το μονοπάτι από Μύλους - Κορφή είναι αρκετά φανερό και σημαδεμένο.

Μια πιο μεγάλη αλλά οπωσδήποτε πολύ πιο όμορφη ανάβαση, γίνεται από το χωριό Καλλιανοί (33 km από Κάρυστο). Το πολύ καλό μονοπάτι αρχίζει από την πάνω εκκλησία του χωριού, περνάει γεφύρι και φτάνει στον οικισμό Λενοσαίοι (0ω30'). Δεύτερο γεφύρι και το μονοπάτι ανηφορίζει μαζί με το ποτάμι ανάμεσα σε πολύ όμορφα (για μεσογειακή ζώνη) τοπία, μέχρι ράχη με δύο εικονοστάσια (2ω) όπου χωρίζει στα δύο: ίσια πάει για Κάρυστο και αριστερά, πάνω στη ράχη οδηγεί στην κορφή.

Αναρρίχηση: Στην κορφή Ιούδας έχουν γίνει δύο αναρριχητικές διαδρομές.

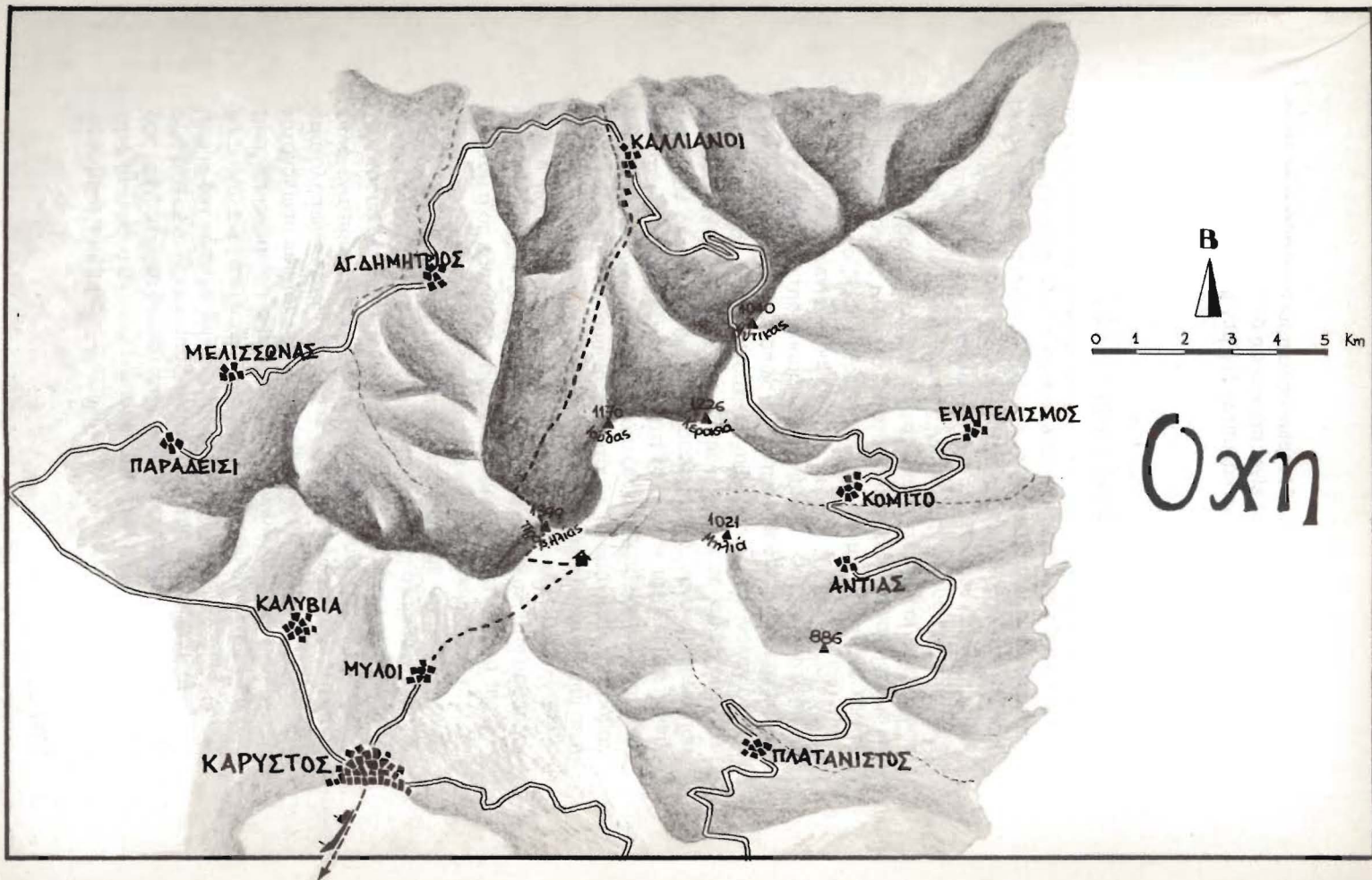
Οικολογία: Από μακριά, το βουνό φαίνεται σαν ένας απογυμνωμένος κώνος. Πρέπει να το κοιτάξει κανείς από κοντά για να αντιληφθεί την ιδιόμορφη ζωή του, τέλεια προσαρμοσμένη στο μεσογειακό κλίμα του βουνού (σύντομοι βροχεροί χειμώνες με λίγα χιόνια που ακολουθούνται από ατέλειωτα κατάξερα καλοκαίρια). Στεγνά φρύγανα και πουρνάρια καλύπτουν την περιοχή και ανάμεσά τους ζουν τα χαρακτηριστικά ζώα και πουλιά της μεσογειακής μακίας: ποντίκια, σαύρες, χελώνες και στις πηγούλες βατράχια και φρύνοι. Επίσης οι κυνηγοί: αλεπούδες, κουνάβια, οι

Πάνω: Οι κολώνες
στο αρχαίο μονοπάτι
Πλάι: Μια συνηθισμέ-
νη σαύρα των Ευβοϊ-
κών βουνών, η *Lacerta*
trilineata

ποντικογερακίνες, ο χουχουριστής μέσα στο δάσος και φίδια που γλυστρούν ανάμεσα στους θάμνους (σαυρόφιδο, οχιά). Χαμηλά πάνω από το έδαφος πετάει το βραχοκιρκίνεζο, ελπίζοντας να ξαφνιάσει κάποια απρόσεκτη σαύρα με μια απότομη εφόρμηση. Οι ανατολικές χαράδρες του βουνού επειδή δέχονται τις περισσότερες βροχές που έρχονται από το πέλαγος είναι φανερά πιο πράσινες. Εδώ συναντάμε περισσότερα πουλιά (γαλαζοπαπαδίτσα μέχρι και το ύψος της θάλασσας) και ζώα και - φυσικά - περισσότερους ανθρώπους.

Τέλος υπάρχει και το απρόσμενο δάσος καστανιάς κοντά στο καταφύγιο που γερνάει με τα χρόνια καθώς οι γίδες τρώνε τις

καινούργιες γενιές των δέντρων πολύ πριν προλάβουν να μεγαλώσουν. Το δάσος αυτό είναι προφανώς ότι απέμεινε από τα αρχαία δάση που πρέπει να κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος της ανατολικής πλευράς.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γράφοντας στα τέλη του 20ου αιώνα ένα βιβλίο για την κίνηση και τη ζωή στα βουνά, έχεις χρέος να το θεμελιώσεις πάνω σε κάποιες έννοιες. Όσο κι αν φαίνεται περίεργο, η αίσθηση που κυριαρχούσε μέσα μας όσα χρόνια κράτησε η δουλιά αυτή, ήταν μια μόνιμη αγωνία για το μέλλον του τόπου που διασχίζαμε. Πρέπει νάσαι τυφλός για να σκαρφαλώνεις στο Τσιμάρι και να μη βλέπεις τους δρόμους και κουφός για να μην ακούς τις εκρήξεις. Χρόνια στα βουνά, κάποτε πάψαμε νάμαστε τυφλοί και κουφοί. Και τελειώνοντας τούτο το έργο, θέλουμε να σκιαγραφήσουμε με λίγες λέξεις το βασικό πρόβλημα της Ρουμελιώτικης αλλά και της Ελληνικής γενικότερα, φύσης.

Η κατάσταση της φύσης της Ρούμελης δεν είναι δυνατόν να περιγραφεί με φράσεις όπως «έντονη υποβάθμιση», «φτωχό οικοσύστημα», και άλλες τέτοιες συνηθισμένες κινδυνολογίες. Τα διάφορα οικοσυστήματα της Ρούμελης είναι σε καλύτερη κατάσταση απ' ό,τι αντίστοιχα Κεντροευρωπαϊκά, γεγονός όμως που δεν πρέπει να μας ξεγελάει· γιατί το μέλλον της Ελληνικής Φύσης είναι υποθηκευμένο στις τράπεζες ακριβώς των κεντροευρωπαϊκών κρατών. Η αλουμίνα, η υλοτομία, τα φράγματα, οι δρόμοι, το κυνήγι είναι μια σειρά από επεμβάσεις, θεμιτές με τη σημερινή λογική, που γρήγορα θα αλλάξουν ριζικά και οριστικά την Ελλάδα που ξέρουμε. Το αγριόγιδιο μπορεί να επιβιώσει στις ορθοπλαγιές του ή σε κάποιο εκτροφείο, η δομή και η λειτουργία της φύσης της Ρούμελης όμως σύντομα θα καταρρεύσουν κάτω από τις πιέσεις των αναπτυξιολόγων, των τεχνοκρατών και κυρίως των αφεντικών τους. Η αλλαγή στη χρήση της γης, στα επαγγέλματα, στον τρόπο ζωής του Ρουμελιώτη και ιδιαίτερα του ορεινού είναι απλά ένα προμύνημα για ότι θα επακολουθήσει. Η παράλογη σπατάλη των πρώτων υλών, ο τεχνητός πληθωρισμός και η υπερκατανάλωση που τον συνοδεύει και τέλος οι ασυγκράτητες πολιτικές υποσχέσεις για μια μόνιμη και ευκολοπρόσιτη ευδαιμονία, είναι οι άξονες που πάνω τους τρέχει η υποβάθμιση της ζωής μας πια, κι όχι κάποιου άγνωστου οικοσυστήματος. Βλέπεις λοιπόν πως όλα μένουν να γίνουν ακόμα. Τις λίγες καθαρές στιγμές που ζεις ορειβάτη στο βουνό, στη μοναξιά της κορφής και την αιωνιότητα του κρύου σκέψου τι μπορείς να κάνεις, για σένα και για την παγωμένη πέτρα που σε στηρίζει.

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Ορειβατικά σωματεία
2. Βουνά πάνω από 1000 μ.
3. Καταφύγια στα βουνά της Ρούμελης
4. Χιονοδρομικά κέντρα (Ρούμελη)
5. Βιβλιογραφία

ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ της Ε.Ο.Ο.Σ.

1. Ε.Ο.Σ. Αθήνας, Πλ. Καπνικαρέας, Αθήνα	τηλ. 01/3212429
2. Ε.Ο.Σ. Αιγίου, Σωτ. Λόντου - Αράτου, Αίγιο	0691/23217
3. Ε.Ο.Σ. Αμφίκλειας, Αμφίκλεια - Λοκρίδος	0234/22640
4. Ε.Ο.Σ. Άσπρων Σπιτιών, Παραλία Διστόμου Βοιωτίας	0267/41552
5. Ε.Ο.Σ. Αχαρνών, Κεντρική Πλατεία 16, Αχαρνές	01/2461528
6. Σ.Χ.Ο. Βέροιας, Μητροπόλεως 20Α, Βέροια	0331/26970
7. Ε.Ο.Σ. Βόλου, Δημητριάδος 92, Βόλος	0421/25696
8. Χ.Ο.Σ. Γρεβενών, Πλατεία Αιμιλιανού, Γρεβενά	0462/28602
9. Ε.Ο.Σ. Δράμας, Σμύρνης 2, Δράμα	0521/23054
10. Ε.Χ.Ο.Σ. Ελασσόνας, Ελασσόνα	0493/22261
11. Ε.Ο.Σ. Ελευσίνας, Θηβών 23, Ελευσίνα	01/5546572
12. Ε.Ο.Σ. Ηρακλείου, Δικαιοσύνης 53, Ηράκλειο Κρήτης	081/287110
13. Ε.Ο.Σ. Θεσσαλονίκης, Καρόλου Ντηλ 19, Θεσ/νίκη	031/278288
14. Χ.Ο.Ο. Πτολεμαΐδας, Φούφα 3, Πτολεμαΐδα	
15. Ε.Ο.Σ. Ιωαννίνων, Μουλαϊμίδου 6, Ιωάννινα	0651/22138
16. Ε.Ο.Σ. Καβάλας, Ομονοίας 50, Καβάλα	051/835952
17. Σ.Ο.Χ. Καλαβρύτων, Καλάβρυτα	0692/22346
18. Ε.Ο.Σ. Καρπενησίου, Ζηνοπούλου 2, Καρπενήσι	0237/22483
19. Σ.Χ.Ο. Καστοριάς, Καστοριά	0467/22266
20. Ε.Ο.Σ. Κατερίνης, Βότση 5, Κατερίνη	0351/23102
21. Ε.Ο.Σ. Κοζάνης, Φον Κοζάνη 13, Κοζάνη	0461/25600
22. Ε.Ο.Σ. Κορίνθου, Βασ. Γεωργίου 39, Κόρινθος	0741/24335
23. Ε.Ο.Σ. Λαμίας, Αγν. Στρατιώτου 5, Λαμία	0231/26786
24. Χ.Ο. Λαμίας, Υψηλάντου 35, Λαμία	0231/21022
25. Ε.Ο.Σ. Λαρίσης, Βασ. Σοφίας 15, Λάρισα	041/220097
26. Αθλητικός Χιονοδρομικός Όμιλος Λιβαδιάς, Λιβαδιά	0261/29435
27. Ε.Ο.Σ. Λιτοχώρου, Κεντρική Πλατεία, Λιτόχωρο	0352/81944
28. Ε.Ο.Σ. Μετσόβου, Νικ. Γάτσου 2, Μέτσοβο	0656/41249
29. Ε.Ο.Σ. Νάουσας, Πλ. Καρατάσσου, Νάουσα	0332/28567
30. Ε.Ο.Σ. Ξυλοκάστρου, Αδαμοπούλου 11, Ξυλόκαστρο	0743/22918
31. Ε.Ο.Σ. Ξάνθης, Χασιριζόγλου 7, Ξάνθη	0541/24818
32. Ε.Ο.Σ. Πατρών, Παντανάσσης 29, Πάτρα	061/273912
33. Ε.Ο.Σ. Ρεθύμνου, Αρκαδίου 143, Ρέθυμνο	0831/22710
34. Ε.Ο.Σ. Ροδολίβους, Ροδολίβος Σερρών	

35. Ε.Ο.Σ. Σερρών, Τσαλοπούλου 12, Σέρρες	0321/23724
36. Ε.Ο.Σ. Σπάρτης, Κεντρική Πλατεία, Σπάρτη	0731/22574
37. Ορειβατικός Σύλλογος Τρικάλων, Ασκληπίου 17, Τρίκαλα	0431/27456
38. Ε.Ο.Χ.Σ. Κάτω Τιθορέας, Κάτω Τιθορέα	0234/49563
39. Σ.Ο.Χ. Φλωρίνης, Π. Μελά 95, Φλώρινα	0385/22082
40. Ε.Ο.Σ. Χαλκίδας, Τσιριγώτη 10, Χαλκίδα	0221/25230
41. Ε.Ο.Σ. Χανίων, Μιχελιδάκη 3, Χανιά	0821/24647

Σύλλογοι της Ο.Ε.Σ.Ε.

1. Εκδρομικός Μορφωτικός Όμιλος Τρικάλων, Γαριβάλδη 12, Τρίκαλα	τηλ. 0431/27500
2. Όμιλος Φίλων Υπαίθρου Λαμίας, Πλ. Β. Κων/νου 1, Λαμία	0231/22371
3. Σύλλογος Ελλήνων Ορειβατών Κατερίνης, Π. Πέρδικα 3, Κατερίνη	0351/29712
4. Σύλλογος Ελλήνων Ορειβατών Κοζάνης, Κιλκίς 6, Κοζάνη	0461/25909
5. Φυσιολατρικός Ορειβατικός Όμιλος Φλωρίνης, Μ. Αλεξάνδρου 149, Φλώρινα	0385/83000
6. Αττικός Όμιλος, Γλάδστωνος 3,	01/3616747
7. Ένωση Ορειβατών Φυσιολατρών, Μαυροκορδάτου 7	01/3607093
8. Επιστημονική Φυσιολατρική Ένωση, Καλλιφρονά 6	01/8643003
9. Πεζοπορικός Όμιλος Αθηνών, Σόλωνος 128	01/3622938
10. Οδοιπορικός Σύλλογος Πειραιώς, Αγ. Κωνσταντίνου 7	01/4177561
11. Ορειβατικός Φυσιολατρικός Όμιλος Νίκαιας, Τσαλδάρη 68	01/4908666
12. Σύνδεσμος Φυσιολατρών Πειραιώς «Κρυστάλλης», Κουντουριώτου 145	01/4174094
13. Φυσιολατρικός Όμιλος Πειραιώς, Αλκιβιάδου 143	01/4170814
14. Φυσιολατρικός Όμιλος Πειραιώς «Ο Φοίβος», Δωδεκανήσου 47	01/4147590
15. Φυσιολατρικός Ορειβατικός Όμιλος Καστέλας, Βασ. Παύλου 23	01/4177660
16. Φυσιολατρικός Σύνδεσμος Πειραιώς «Ζήνων», Δραγάση 4	01/4170810
17. Εκδρομικός Όμιλος Θεσ/κης, Κομνηνών 4	031/225255
18. Όμιλος Φυσιολατρών Θεσ/κης, Καλαποθάκη 20	031/273280
19. Σύλλογος Ελλήνων Ορειβατών, Πλ. Αριστοτέλους 5	031/224710
Σύνδεσμος Ελλήνων Ορειβατών, Φειδίου 18, Αθήνα	01/3634817

ΒΟΥΝΟ	ΥΨΟΜΕΤΡΟ (μ)	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΧΩΡΙΟ ΑΝΑΒΑΣΗΣ
Άγιοι Θεόδωροι	1147	Σπερχειάδα	Κανάλια
Ακαρνανικά	1589	Αμφιλοχία	Βάτος
Βαρδούσια	2495	Φωκίδα	βλ. σελ. 117
Βελούχι	2315	Καρπενήσι	βλ. σελ. 143
Γεράνεια	1351	Μέγαρα	βλ. σελ. 62
Γκιώνα	2510	Φωκίδα	βλ. σελ. 87
Γουλινάς	1467	Σπερχειάδα	Άνω Καλλιθέα
Δίρφη	1743	Στενή	βλ. σελ. 162
Ελικώνας	1748	Λειβαδιά	βλ. σελ. 68
Ζαγοράς	1526	Βοιωτία	Ευαγγελίστρια
Καλιακούδα	2101	Μεγάλο Χωριό	βλ. σελ. 148
Καλλίδρομο	1399	Μπράλος	βλ. σελ. 156
Καμαράκι	1203	Ευρυτανία	Ανατ. Φραγκίστα
Κανάλα	1520	Λίμνη Κρεμαστών	Έμπεσος
Καντήλι	1246	Β. Εύβοια	Μονή Γαλατάκη
Καπροβούνι	1447	Ευρυτανία	Μολόχα
Καρφοπεταλιάς	1563	Ευρυτανία	Μεσοκώμη
Κασιδιάρης	1011	Φάρσαλα	Πετρωτό
Κερασσοβούνι	1708	Φωκίδα	Ελατού
Κιθαιρώνας	1409	Αττική	βλ. σελ. 66
Κίρφη	1561	Αράχωβα	Ζεμενό
Κλόκοβα	1039	Αντίρριο	Ρίζα
Κόκκαλα	1439	Ευρυτανία	Φουρνά
Κοκκάλια	1720	Ευρυτανία	βλ. σελ. 138
Κοκκινιάς	1831	Ευρυτανία	Αράχωβα
Κομπίλο	1442	Ευρυτανία	Βράχα
Κουμπί	1536	Ευρυτανία	Καρπενήσι
Κτυπάς	1021	Βοιωτία	Ύπατο
Κωνίσκος	1416	Ευρυτανία	Καρπενήσι
Λιδωρικού όρη	1911	Λιδωρίκι	Αγία Ευθυμία
Λυκομήματα	1522	Ευρυτανία	Φουρνά
Μάρτσα	1690	Ευρυτανία	Καρίτσα
Μαυροβούνι	1189	Κεντρ. Εύβοια	Καδί
Μαυροράχη	1365	Φθιώτιδα	Ρεντίνα
Ναυπακτίας όρη	1472	Ναύπακτος	Ρηγάνι
Ξεροβούνι	1573	Θέρμο	Χόμορη
Ξεροβούνι (Εύβοιας)	1417	Στενή	βλ. σελ. 162
Όλυμπος (Εύβοιας)	1172	Ερέτρια	Θεολόγος
Όθρη	1726	Στυλίδα	βλ. σελ. 159
Οίτη	2152	Λαμία	βλ. σελ. 105
Οξύα	1926	Σπερχειάδα	βλ. σελ. 138
Όχη	1398	Κάρυστος	βλ. σελ. 165
Παναιτωλικό	1924	Προυσσός	βλ. σελ. 154
Παρνασσός	2457	Αράχωβα	βλ. σελ. 71
Παρνασσός Δυτικός	1714	51	βλ. σελ. 71
Πάρνηθα	1413	Αθήνα	βλ. σελ. 48
Πάστρα	1016	Αττική	Οινόη
Πατέρας	1131	Αττική	Παλαιοκούντουρα
Πεντέλη	1109	Αττική	Άνω Μελίσσια
Πλατάνι	1780	Ευρυτανία	Μεσοκώμη
Πυξαριάς	1343	Κεντρ. Εύβοια	Παγώντας
Πυραμίδα	1001	Ναύπακτος	Μονή Βαρνάκοβας
Πύργος	1631	Ευρυτανία	Κρίκελλο

Τρίκορφα	1545	Φωκίδα	Ποτιδανία
Τσακαλάκι	1713	Ναύπακτος	Ελευθεριανή
Τσεκούρα	1743	Εύηνος	Αμπελακιώτισσα
Υμηττός	1026	Αθήνα	Καισαριανή
Χελιδόνα	1975	Ευρυτανία	βλ. σελ. 148
Χλωμό	1081	Αταλάντη	Κόλακα

ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ

ΒΟΥΝΟ	ΘΕΣΗ	ΚΡΕΒΒΑΤΙΑ	ΥΨΟΜΕΤΡΟ (μ)	ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ
Πάρνηθα	Μπάφι (01/2469050)	50	1160	ΕΟΣ Αθήνας
	Φλαμπούρι (01/2464666)	8 +	1158	ΕΟΣ Αχαρνών
	Πέτρα Βαρυμπόπης	10	500	ΕΟΣ Αθήνας
Παρνασσός	Σαραντάρι	20	1900	ΕΟΣ Αθήνας
Γκιώνα	Λάκκα Καρβούνη	38	1850	Π.Ο.Α.
Οίτη	Τράπεζα	24	1850	ΕΟΣ Λαμίας
Βαρδούσια	Πιτιμάλικο	12	1750	ΕΟΣ Λαμίας
	Πιτιμάλικο	28	1900	Π.Ο.Α.
Οξύα	Καρβουνόλακκα	32	1700	ΕΟΣ Λαμίας
Βελούχι	Σαϊτάνι	40	1840	ΕΟΣ Καρπενήσ.
Καλλίδρομο	Προφήτης Ηλίας	50	1000	Ο.Φ.Υ. Λαμίας
Κιθαιρώνας	Πέταλο	20	1100	ΕΟΣ Ελευσίνας
Δίρφυ	Λειρί	29	1150	ΕΟΣ Χαλκίδας
Όχη	Καστανόλογγος	30	1030	Δήμος Καρύστου

ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Παρνασσός: 1. Φτερό Λάκκα ΕΟΤ 1 τελεσιέζ + 2 λιφτ
2. Κελάρια ΕΟΤ 3 τελεσιέζ + 3 λιφτ
3. Γεροντόβραχος SKI CLUB 3 λιφτ

Δίρφυ: 1. Λειρί ΕΟΣ Χαλκίδας 1 λιφτ
Βελούχι: 1. Λάκκα Σαϊτάνι Χιονοδρομικό Κέντρο ΕΠΕ 3 λιφτ.

Τηλέφωνα χιονοδρομικών κέντρων: Φτερόλακκα Παρνασσού: 0267/31692. Κελάρια Παρνασσού: 0234/22693, Βελούχι 0237/23350 και 23200.

Αξιόλογα έντυπα που δεν κυκλοφορούν σήμερα

Το βουνό ΕΟΣ (Κ.Σ.) 1934 - 1965

Εκδρομικά (Δενδρινός) 1929 - 1936

Ορεινή Ελλάδα (τεχνικές εκδόσεις) 1982 - 1983

Σύγχρονα έντυπα

1. Ανάβαση (δύο φορές το χρόνο) Τ. Αδαμακόπουλος, Β. Χατζηρ-
βασάνης, Π. Ματσούκα
2. Κορφές (διμηνιαίο) ΕΟΣ Αχαρνών
3. Βουνά (τρεις φορές το χρόνο) ΕΟΣ Αθήνας
4. Φυσιολατρικοί ορίζοντες Π.Ο.Α.
5. Φύση, Ελληνική εταιρεία προστασίας της φύσεως
6. Η Νέα Οικολογία (μηνιαίο) Εταιρεία οικολογίας και ανάπτυξης

Βιβλία

Γιώργου Σφήκα Τα βουνά της Ελλάδας, εκδ. Ευσταθιάδης Αθήνα
1980 (στα ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά)

Νίκου Νέζη Τα Ελληνικά βουνά, Αθήνα 1979

Νίκου Νέζη Τα βουνά της Αττικής, Αθήνα 1983

Ορέστη Κωλέττη Bergwelt Griechenland, εκδ. Fink + Kummerly
+ Frey. Stuttgart 1979, στα γερμανικά.

Γιώργου Σφήκα, Δέντρα και θάμνοι της Ελλάδας, εκδ. Ευσταθιά-
δης 1983.

Γιώργου Σφήκα, Αγριολούλουδα της Ελλάδας, εκδ. Ευσταθιάδης
1981.

Γιώργου Χανδρινού και Αχιλλέα Δημητρόπουλου, Αρπακτικά
πουλιά της Ελλάδας, εκδ. Ευσταθιάδης 1982.

Δραγούμη 34
Αθήνα 11528
τηλ. 9823646

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ

Ο αριθμός αντιστοιχεί στην σελίδα όπου γίνεται κύρια αναφορά
στο είδος.

Σελίδα

Θηλαστικά

Αγριόγιδο	Rupicapra rupicapra	113,136
Αγριογούρουνο	Sus scrofa	44
Βίδρα	Lutra lutra	136
Ελάφι	Cervus elaphus	60
Κατσίκια	Capra hircus	20
Λαγός	Lepus capensis (ή L. europaeus)	162
Σκίουρος	Sciurus vulgaris	136

Πουλιά

Βουνοσταχτάρα	Apus melba	114
Βραχοκιρκίνεζο	Falco tinnunculus	104,166
Γαλαζοπαπαδίτσα	Parus ceruleus	168
Γυπαετός	Gypaetus barbatus	86,103
Μαύρος Δρυοκολάπτης	Dryocopus martini	85
Κελαηδότσιχλα	Turdus philomelos	85
Μαυρόγυπας	Aegypius monachus	85
Όρνιο	Gyps fulvus	42,85
Ποντικογερακίνα	Buteo buteo	63, 165
Σβαρνίστρα	Tichodroma muraria	42,86
Σταχτοτσικνιάς	Ardea cinerea	158
Χιονόστρουθός	Montifringilla nivalis	85
Χρυσαιός	Aquila chrysaetos	86,102

Αμφίβια και Ερπετά

Αλπικός Τρίτωνας	Triturus alpestris	113
Σαυρόφιδο	Malpolon monspessulannus	166,43
Χωματόφρυνος	Bufo bufo	64
Τρανόσαυρα	Lacerta trilineata	166

Δέντρα και θάμνοι

Κεφαλονίτικο έλατο	Abies Cephalonica	31,33
Καστανιά	Castanea sativa	163,168
Μαυρόπευκο	Pinus nigra	33
Οξυά	Fagus sylvatica	142

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ορογένεση	8
Τα ελληνικά βουνά	8
Τα βουνά της Ρούμελης	10
Μύθοι και παραδόσεις της ορεινής Ρούμελης	11
Σημειώσεις πάνω στη ζωή και τη νεώτερη ιστορία της ορεινής Ρούμελης	16
Ορεινή οικονομία	22
Ιστορικό πεζοπορίας	24
Ιστορικό ορειβατικού σκι	24
Ιστορικό αναρρίχησης	25
Οικολογία	28

ΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

Πάρνηθα	48
Γεράνεια	62
Κιθαιρώνας	66
Ελικώνας	68
Παρνασσός	71
Γκιώνα	87
Οίτη	105
Βαρδούσια	117
Οξυά - Κοκκάλια	138
Βελούχι	143
Χελιδώνα - Καλιακούδα	148
Παναϊτωλικό	154
Καλλιόδρομο	156
Όθρη	159
Δίρφη	162
Όχη	165
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	169
ΠΙΝΑΚΕΣ	170

Οδηγός πεδίου για

ΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

ΠΕΖΟΠΟΡΙΑ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟ ΣΚΙ
ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Το πρώτο μιας σειράς τεσσάρων βιβλίων για τα Ελληνικά βουνά, γραμμένο από ανθρώπους που γύρισαν πολύ πάνω σ' αυτά. Για ανθρώπους που θα γυρίσουν πολύ πάνω στα βουνά για να περπατήσουν, να σκαρφαλώσουν, χειμώνα ή καλοκαίρι ή για να ψάξουν για ζώα, για λουλούδια και για ιστορίες παλιές αλλά αξέχαστες.

6 μεγάλα και
10 μικρότερα βουνά της Ρούμελης.
6 έγχρωμοι ανάγλυφοι χάρτες και
12 μονόχρωμοι.

9 ολοκληρωμένες πορείες
ορειβατικού σκι.

265 αναρριχητικές διαδρομές.
32 φωτογραφίες ορθοπλαγιών με χαράξεις.

26 σπάνιες φωτογραφίες ζώων.
17 όμορφες φωτογραφίες αγριολούλουδων.